TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Kriminaalõiguse, kriminoloogia ja kognitiivse psühholoogia õppetool

Mariken Arro

LEPITUSMENETLUS MENETLUSLIIGINA PEREVÄGIVALLA JUHTUMITE PUHUL

Magistritöö

Juhendaja
mag.iur. Anna Markina

Tartu
2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS 3
1. LEPITUSMENETLUSE ÕIGUSLIKUD ASPEKTID 8
1.1 Lepitusmenetluse ja lepitusprotsessi õiguslik regulatsioon 8
1.2 Lepitusmenetluse ajalooline taust ja funktsioonid 14
1.3 Lepitusmenetluse rakendamispraktika 23
2. EMPIIRILISE UURIMUSE METOODIKA 27
2.1 Uurimisküsimused 27
2.2 Probleemi seade ja uuringu eesmärk 28
2.3 Meetodi valik 30
2.4 Valimi kirjeldus 32
3. EMPIIRILISE UURIMUSE TULEMUSED 35
3.1 Perevägivalla juhtumite arvu muutused ja dünaamika 35
3.2 Perevägivalla defineerimine 41
3.3 Perevägivald vägivallakuritegude eriliigina 44
3.4 Menetlusliigi valiku kriteeriumid perevägivalla juhtumi lahendamisel 54
3.4.1 Kannatanu roll kriminaalmenetluses 54
3.4.2 Süüteoga seonduvate asjaoludega arvestamine menetlusliigi valikul 60
3.4.3 Kriminaalasja koosseisuga lõpetamise alused 66
3.4.4 Lepitusmenetluse eesmärgid ja ohud 74
4. DISKUSSIOON JA JÄRELDUSED 83
KOKKUVÕTE 103
Victim-Offender Mediation in Criminal Procedure of Domestic Violence Cases 107
KASUTATUD MATERJALID 111
Kasutatud kirjandus 111
Kasutatud õigusaktid 114
LISAD 115
Lisa 1. Intervjuu küsimused 115

SISSEJUHATUS

Kui Euroopa Liidu Nõukogu võttis 2001. aastal vastu raamotsuse nr 2001/220/JSK ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses[1], tehti Eestile kui ühele Euroopa Liidu liikmesriigile kohutuseks jõustada õigusnormid lepitusmenetluse sisse viimiseks kriminaalmenetlusõigusesse. Alates lepitusmenetluse regulatsiooni jõustumisest 2007. aastal on lepitusmenetluste osakaal ning kriminaalmenetluste lõpetamine leppimise tõttu kriminaalmenetluses järjepidevalt suurenenud. Enim suunatakse lepitusmenetlusse vägivallakuritegusid, millest omakorda domineerivad vägivallakuriteod pereliikmete vahel, millest omakorda moodustab suurema osa paarisuhtevägivald. Lepitusmenetlust nähakse sobiva menetlusliigina kuritegude puhul, mis kujutavad endast lähisuhtes olevate isikute vahelisi tülisid, mille puhul ranged kriminaalmenetluslikud võtted võivad põhjustada riigi ülemäärase sekkumise eraasjadesse või põhjustada muid negatiivseid tagajärgi. Näiteks võib kriminaalkaristus vangistuse või rahalise karistuse näol vägivallatsejale põhjustada ohvri teistkordset viktimisatsiooni (eesti keeles on kasutuses ka termin ohvristumine), kuivõrd on lähi- või perekondlikus suhtes olevad isikud omavahel enamasti nii emotsionaalses kui majanduslikus sõltuvussuhtes.

Käesolev magistritöö on aktuaalne, arvestades, et perevägivallakuritegude arv on vastavalt kriminaalstatistikale igal aastal kasvanud ning kriminaalpoliitiliselt peetakse perevägivalda üheks ühiskonnale kõige suuremat kahju tekitavaks kuriteoloogiks. Samuti on kriminaalpoliitika arengusuundades tehtud prokuröridele ülesandeks sobivatel juhtudel koos ohvriabitöötajatega rakendada ohvri ja kurjategija lepitamist ning ka lepitusmenetlusse saadetud kriminaalasjades domineerivad perevägivalla juhtumid. Diskussioone tekitab aga siiani küsimus, kas ainuüksi fakt, et tegemist on perevägivallaga, on piisav argument juhtumi lepitusse suunamiseks, peaks selle lubatavus olema seotud piirangutega või peaks perevägivalla juhtumi lepitusse suunamine olema keelatud, kuna perevägivalda peetakse mõneti lepitamiseks liiga raskeks kuriteoks, kuna enamasti ei ole õiguskaitseorganite poole pöördutud esmakordse ega ka mitte kõige tõsisema ründe peale. Perevägivalla juhtumite lepitamine ja selle alusel kriminaalmenetluse lõpetamine võib ühiskonnale anda signaali

[1] Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus 2001/220/JSK ohvri seisundi kohta kriminaalmenetluses, art 10 p 1. – Euroopa Liidu Teataja, L 82, 22. märts 2001, No 44. Arvutivõrgus kättesaadav: http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001F0220:ET:HTML, 21. aprill 2014.

perevägivallast kui kergest kuriteoliigist. Kuivõrd on lepitusmenetluse kohaldamise üks tingimus poolte vaba tahe leppida, siis valikul lepitusmenetluse kui menetlusliigi kasuks perevägivalla juhtumite puhul tuleb arvestada, et perevägivalla puhul võib kannatanu olla nõusoleku andmiseks kahtlustatava poolt mõjutatud. Õigusteoreetiliselt ei ole jõutud üksmeelele, kas perevägivallakuriteo osapooled on sobivad suunamiseks lepitusse ning millist mõju peaks leppimine osapoolte vahel avaldama kriminaalmenetlusele. Töö põhiprobleem on asjaolu, et lepitusmenetluse rakendamist soodustatakse ja praktikas rakendatakse lepitusmenetlust isiklikus elusfääris toimunud perevägivallakuritegude puhul, kuid puudub üksmeel, kas perevägivalla osapooled on sobivad suunamiseks lepitusse ning milliste peamiste kriteeriumite ja asjaoludega peab selle juures arvestama.

Eestis saab lepitusmenetlust kohaldada, kui teise astme kuriteo asjaolud on selged, kriminaalmenetluse jätkamiseks puudub avalik menetlushuvi ning leppimiseks on olemas kannatanu ja kahtlustatava või süüdistatava nõusolek.[2] Kriminaalmenetluse lõpetamine ei ole lubatud kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi ka KrMS) § 203^1 lg-s 1 nimetatud kuritegude puhul. Kuigi Eesti seadusandlus ei sea piiranguid kuritegudele, mida saab lepitusse suunata, vaid seab piirangud kuritegudele, mille osas ei ole lubatud kriminaalmenetlust lõpetada, rakendavad prokurörid praktikas lepitusmenetlust kuritegude puhul, mille suhtes alustatud kriminaalmenetluse saab leppimise tõttu lõpetada. Kuigi lepitusmenetluse kohaldamiseks on palju pooltargumente nii üksiksiku kui riigi tasandilt, on lepitusmenetluse rakendamisel kriminaalmenetluse alternatiivina palju asjaolusid, mida peab teadvustama ja arvesse võtma menetlusliigi valikul perevägivalla juhtumi puhul. Kuivõrd sõltub menetlusliigi valik lisaks seadusest tulenevatele alustele suuresti prokuröri tahtest ja siseveendumusest, on käesoleva töö eesmärk empiirilise uurimuse raames prokuröridega läbi viidud ekspertintervjuude põhjal välja selgitada süüteoga seotud asjaolud, mida empiirilises uurimuses osalenud prokurörid võtavad enim arvesse menetlusliigi valikul lisaks seadusest tulenevate süü suurust mõjutavatele kergendavatele ja raskendavatele asjaoludele. Süü suurus määrab, milline peab olema isikule määratav karistus ning sellest tulenevalt teeb prokurör valiku erinevate menetlusliikide vahel. Eelkõige on eesmärk teada saada, milline on prokuröride motivatsioon ja põhjendused ning kas need on kooskõlas lepitusmenetluse eesmärkidega, kui nad otsustavad perevägivalla juhtumi suhtes rakendada lepitusmenetlust.

[2] Kriminaalmenetluse seadustiku § 203^1 lg 1. – RT I 2003, 27, 166 … RT I, 26.02.2014, 8.

Käesolev magistritöö on sisult enam *kvalitatiivne* (parandatud sõnast kvantitatiivne) uurimus, kuivõrd moodustab suurema osa tööst empiirilise uurimuse raames läbi viidud ekspertintervjuude analüüs vastavalt püstitatud uurimisprobleemidele ja -küsimustele. Püstitatud eesmärkide saavutamiseks on töös kasutatud kombineeritud uurimismeetodeid, kuivõrd eelneb prokuröridega läbi viidud ekspertintervjuude empiirilisele analüüsile lepitusmenetlust ja perevägivalda ühendava teemaprobleemide sisuline teoreetiline analüüs kirjanduses käibivate lahendusmudelitega. Töö *kvalitatiivsele* (parandatud sõnast kvantitatiivsele) uurimusele eelnev õigusteoreetiline käsitlus, milliseid kriteeriume ja asjaolusid arvesse võttes on perevägivalla juhtum sobiv või sobimatu suunamiseks lepitusmenetlusse, võimaldab autoril võrrelda tulemusi töö empiirilise uurimuse tulemustega, milline on intervjueeritud prokuröride motivatsioon ja põhjendused juhtumi lepitusse suunamisel. *Kvalitatiivse* (parandatud sõnast kvantitatiivse) meetodiga kontrollib töö autor *kvantitatiivselt* (parandatud sõnast kvalitatiivselt) esitatud hüpoteese.

Magistritöö autor juhindub hüpoteetilisest seisukohast, et lepitusmenetlus on praktikas kohane menetlusliik perevägivalla juhtumite puhul, mille kaudu rakendub küll kriminaalvastutus, kuid seda ilma kriminaalkaristuseta. Lepitusprotsessi kaudu kaasatakse ohver isiklikus elusfääris toimunud kuriteo menetlus- ja otsustusprotsessi ning lepituskokkuleppega toimub kuriteoga tekitatud kahjude otsene hüvitamine ohvrile. Käesoleva töö lõpus tahab autor vastata küsimusele, kas perevägivalla juhtumid on sobivad suunamiseks lepitusse ja millistel tingimustel.

Käesolev töö on jaotatud neljaks peatükiks. Esimene peatükk keskendub lepitusmenetluse ja perevägivalla teemaprobleemide õigusteoreetilisele käsitlusele. Töö autor teeb ülevaate lepitusmenetluse ja -protsessi õiguslikust regulatsioonist ning rõhutab, et lepitusmenetlusse ei pea alati suhtuma kui kriminaalmenetluse alternatiivi. Autor teeb ülevaate lepitusmenetluse kui restoratiivõigusel (eesti keeles on kasutuses ka termin taastav õigus) põhineva menetlusliigi ajaloolisest taustast, lepitusmenetluse menetlusökonoomilistest ja kriminaalpreventiivsetest funktsioonidest ning eesmärkidest ja ohtudest, miks ei pruugi perevägivalla juhtumi osapooled olla sobivad lepitamiseks. Autor toob välja, milline perevägivalla juhtum on sobiv suunamiseks lepitusse vastavalt õigusteoreetilisele kirjandusele. Viimasena teeb autor ülevaate lepitusmenetluse rakendamispraktikast Eestis ning valitud Euroopa Liidu liikmesriikides, kus perevägivalla juhtumite lepitusse suunamine on kas soodustatud, seotud teatud piirangutega või keelatud. Teine peatükk tutvustab

empiirilise uurimuse meetodi ja valimi kirjeldust ning põhjendab miks on autor valinud empiirilise uurimuse meetodiks ekspertintervjuud. Autor püstitab uurimisprobleemid ning -küsimused, millele järgneb püstitatud eesmärkidest lähtuv analüüs kolmandas peatükis.

Kolmas peatükk on pühendatud empiirilise uurimuse analüüsile ning on jagatud nelja teemakategooriasse vastavalt püstitatud uurimiseesmärkidele. Prokuröride vastustele tuginedes analüüsib autor perevägivalla arvu muutusi ja selle põhjuseid ning perevägivalla ja lähisuhtevägivalla mõistete sisu ja mahu erinevusi ning nende seotust sõltuvussuhtega vägivallaintsidendi osapoolte vahel. Suur osa analüüsist keskendub uurimisküsimustele, kas perevägivald on eriliigiline kuriteoliik, mis vajab teistsuguseid menetlus- ja karistusliike ning -määrasid ning kas perevägivald vajab Eesti õiguses eraldi kvalifitseerimist. Kui perevägivald vajab eraldi kvalifitseerimist, siis millisel kujul ning milliseid probleeme võib see kaasa tuua. Empiirilise uurimuse analüüs keskendub põhiliselt küsimusele, milliseid kriteeriume ja süüteoga seotud asjaolusid võtavad prokurörid arvesse menetlusliigi valikul ning mis on nende motivatsioon ja põhjendused perevägivalla juhtumi puhul rakendada lepitusmenetlust. Autorit huvitab küsimus, kas nende motivatsioon ja põhjendused rakendada perevägivalla juhtumi puhul lepitusmenetlust on kooskõlas restoratiivõigusel põhineva lepitusmenetluse eesmärkide ja funktsioonidega. Analüüsile järgneb neljandas peatükis diskussioon, kus autor teeb järeldused eelnenud analüüsist, vastab uurimisküsimustele ning teeb lepitusmenetlust ja perevägivalda puudutava õigusliku regulatsiooni muudatusettepanekud.

Kuivõrd moodustab suure osa tööst *kvalitatiivne* (parandatud sõnast kvantitatiivne) uurimus, moodustavad suure osa kasutatud materjalidest autori enda poolt läbi viidud ekspertintervjuude transkriptsioonid. Olulisel määral on kasutatud Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika ja -statistika alaseid analüüse. Samuti on kasutatud rahvusvahelisi, Euroopa Liidu ja Eesti perevägivalda ja lepitusmenetlust puudutavaid õigusakte ja nende seletuskirju. Töö on Eesti kontekstis uudne, kuivõrd on lepitusmenetlust perevägivalla juhtumite rakendamise puhul kritiseeritud, kuid uuritud ei ole, mis põhjustab prokuröride seas, kes peavad tegema valiku rakendatava menetlusliigi osas, soodustavat või vastumeelset hoiakut lepitusmenetluse suhtes. 2010. aastal valmis käesoleva töö autori kaasabil Justiitsministeeriumis analüüs “Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu”, kus käsitleti muuhulgas kriteeriume juhtumite lepitusmenetlusse valimiseks ning iseloomustati perevägivalla juhtumeid, mille osas on lepitusmenetlust rakendatud, kuid analüüs valmis enamjaolt ohvriabitöötajatega läbi viidud intervjuude põhjal, kes ei tee valikut menetlusliigi

osas. Varem ei ole kriitiliselt analüüsitud süüteoga seotud asjaolusid lisaks seadusest tulenevatele asjaoludele, mida prokurörid enim arvesse võtavad perevägivalla juhtumi menetlusliigi valiku puhul, s.h lepitusmenetluse rakendamisel ning kas nende motivatsioon ja põhjendused on kooskõlas restoratiivõigusel põhineva lepitusmenetluse eesmärkidega.

1. LEPITUSMENETLUSE ÕIGUSLIKUD ASPEKTID

Käesolevas peatükis teeb autor ajaloolise tagasivaate restoratiivõigusel põhineva lepitusmenetluse kujunemisloost, funktsioonidest ja eesmärkidest ning annab ülevaate peamistest õiguskirjanduses viidatud ohtudele perevägivalla juhtumi lepitusse suunamisel. Autor püüab vastata küsimusele, milliseid asjaolusid arvesse võttes peab toimuma perevägivalla juhtumile lepitusmenetluse rakendamine. Autor teeb ülevaate lepitusmenetluse õiguslikust raamist ja rakendamispraktikast Eestis ja valitud Euroopa Liidu liikmesriikides.

1.1 Lepitusmenetluse ja lepitusprotsessi õiguslik regulatsioon

Käesolevas alapeatükis teeb töö autor ülevaate peamisest lepitusmenetluse õiguslikust regulatsioonist ja avab lepitusmenetluse materiaalõigusliku sisu. Autor teeb ülevaate lepitusprotsessi käigu olulisematest aspektidest ja tulemustest ning selgitab, millal ja millistel põhjustel on Eesti õigusesse sisse viidud lepitusmenetluse sätted.

Kui Euroopa Liidu Nõukogu võttis 2001. aastal vastu raamotsuse nr 2001/220/JSK ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses, tehti Eestile kui ühele Euroopa Liidu liikmesriigile kohutus jõustada õigusnormid lepitusmenetluse sisse viimiseks kriminaalmenetlusõigusesse.[3] Iga liikmesriik peab raamlepingus sätestatud eesmärgina otsima võimalusi lepitusmenetluse soodustamiseks kriminaalasjade puhul, kuid vormi ja meetodid selle saavutamiseks võib iga liikmesriik ise valida. Raamotsusest tulenevalt antakse liikmesriikidele soovitus üritada kohtuväliselt lahendada sellised kuriteod, mis kujutavad endast isiklikke või kogukondlikke tülisid, mille menetlemine kriminaalkorras tekitaks üksnes rohkem pingeid või põhjustaks riigi ülemäärase sekkumise eraasjadesse.[4] Õiguspoliitilise tahtena on kriminaalpoliitika arengusuundade ühe eesmärgina väljendatud, et prokuröridel tuleb sobivatel juhtudel koos ohvriabitöötajatega rakendada ohvri ja kurjategija lepitamist ning seda eriti perevägivalla juhtumite puhul.[5] Eestis saab kriminaalasju lepitusmenetlusse suunata alates 2007. aasta veebruarist.[6]

[3] Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus 2001/220/JSK ohvri seisundi kohta kriminaalmenetluses, art 10 p 1.

[4] Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=061660010, 21. aprill 2011.

[5] Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018, p 23. Arvutivõrgus kättesaadav:

Käesoleva magistritöö eesmärk ei ole niivõrd rõhutada lepitusmenetluse kui otstarbekuse põhimõttel kriminaalmenetluse lõpetamise võimalust, milleks annavad võimaluse kriminaalmenetluse seadustiku §-s 203[1] loetletud alused, kuivõrd avada lepituse materiaalõigusliku tähendusena lepitusmenetluse sisu, mis ei peaks kätkema endas alati kriminaalmenetluse lõpetamist. Lepitusmenetluse kohaldamine on Eestis üks kriminaalmenetluse otstarbekusest lõpetamise võimalusega (KrMS §-d 201-205) ning praktikas alternatiiv kriminaalmenetlusele. Vastavalt KrMS § 203[1] lg-le 1 võib prokuratuur kahtlustatava või süüdistatava ja kannatanu nõusolekul taotleda, et kohus kriminaalmenetluse lõpetaks, kui kriminaalmenetluse esemeks oleva teise astme kuriteo asjaolud on selged, kriminaalmenetluse jätkamiseks puudub avalik menetlushuvi ning kahtlustatav või süüdistatav on kannatanuga leppinud käesoleva seadustiku §-s 203[2] sätestatud korras.

Käesoleva töö autori arvates ei peaks edukas lepitusmenetlus alati kaasa tooma kriminaalmenetluse lõpetamist, vaid see võiks tõepoolest olla ka vaid kergendav asjaolu vastavalt karistusseadustiku § 57 lg 1 p-le 9. Ka kriminaalmenetluse seadustikus on lõpetamise eelduste hulgast välja jäetud "mitte suure süü" nõue, kuna leppimise puhul oleks avaliku menetlushuvi puudumisel mõistlik lubada kriminaalasi lõpetada ka suurema süü puhul. Osapoolte lepitamist ei peaks välistama iseenesest asjaolu, et kuriteo puhul on tegemist I astme kuriteoga või II astme kuriteoga, mille puhul on avalik menetlushuvi.[7] Avaliku menetlushuvi hindamisel tuleb lähtuda riigi peaprokuröri 12. aprilli 2007. a juhisest nr RP-1-4/07/3 KrMS §§-de 202-203[1] rakendamise kohta.[8] Näiteks sama juhise p-i 36 a kohaselt on KarS §-de 120-122 puhul on avalik menetlushuvi olemas jätkuva perevägivalla puhul. Iga leppimine ei pea tähendama automaatselt garantiid kriminaalmenetluse lõpetamiseks,

---

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50603/Kriminaalpoliitika+arengusuunad+aastani+2018.pdf, 21. aprill 2014.

[6] U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=52673/Lepitusmenetluse+rakendamine.+Justiitsministeerium,+kriminaalpolitiika+osakond,+2010.pdf, 29. aprill 2014.

[7] Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutimise seaduse eelnõu seletuskiri.

[8] Riigi peaprokuröri 12. aprilli 2007. a juhis KrMS §§-de 202-203[1] rakendamise kohta nr RP-1-4/07/3. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokuröri%20juhis%20KrMS%20202-203%27%20kohaldamise%20kohta%20koos%20muudatustega%20%2023%2012%202009.pdf, 21. aprill 2014.

raskematel juhtudel võiks see olla üksnes karistuse kergendamise eelduseks. Praegune seadusandlus ei keela lepitamist mitte ühegi süüteokoosseisu puhul, kuid olemasolevas praktikas ei ole teada juhtumeid, mil läbitakse edukalt lepitusmenetlus, kuid kriminaalmenetlus on jäetud lõpetamata." [9] Lepitusmenetlust rakendatakse praktikas kriminaalasjades, kus kriminaalmenetluse seadustik ei keela kriminaalmenetlust lõpetada leppimise tõttu.

Lepitusmenetluse välja töötamisel välistati lepitamine esialgu peamiselt surmaga lõppevates kuritegudes. Praegune lepitusmenetluse regulatsioon on pigem konservatiivne ja lubab lepitada pigem kergemaid juhtumeid.[10] Kriminaalmenetluse seadustiku § 203[1] lg 1 kohaselt ei ole kriminaalmenetluse lõpetamine lubatud karistusseadustiku §-des 122, 133, 134, 136, 138, 139, 141–143, 214 ja 263 nimetatud kuritegudes (p 1); täisealise poolt alaealise kannatanu vastu toimepandud kuritegudes (p 2); kui kuriteo tagajärjeks oli inimese surm (p 3); inimsusevastastes ja rahvusvahelise julgeoleku vastastes, riigivastastes, ametialastes, üldohtlikes ning õigusemõistmise vastastes kuritegudes (p 4). Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri toob välja süüteod, mille puhul on soovitatav asjaolude sobivusel suunata juhtum lepitusmenetlusse. Vastavalt eelnõu seletuskirjale on sobiv kuriteo osapooli lepitada karistusseadustiku §-des 121, 169, 263, 422 lg 1 ja 423 nimetatud kuritegudes ning kergemates varavastastes kuritegudes (näiteks varguse ja asja omavolilise kasutamise puhul). Kindlasti ei suuna prokurörid lepitusse juhtumit, mille puhul on kriminaalmenetluse lõpetamine keelatud vastavalt KrMS § 203[1] lg 1 p-dele 1-4. Ka süüteo kvalifitseerimine lepitusse sobiva süüteokooseisu järgi ei tähenda, et prokurör juhtumi lepitusse suunab ja kriminaalmenetluse lõpetab. Iga kriminaalmenetluse puhul tuleb juhtumi lepitusse suunamist eraldi kaaluda süüteo kergendavaid ja raskendavaid ning süüteoga seotud asjaolusid kaaludes. Käesoleva töö 3. peatükis analüüsib autor empiirilises uurimuses osalenud prokuröride vastuste pinnalt, milliseid seadusest tulenevaid asjaolusid ja muid süüteoga seotud asjaolusid võtavad nemad enim arvesse kaaludes perevägivalla juhtumile lepitusmenetluse rakendamist.

Juhtumi võib lepitusse suunata nii kohtueelses kui kohtumenetluses. Kohtumenetluses toimub lepitusse suunamine sageli põhjusel, et osapooled ei ole varem nõus lepitusmenetluse kohaldamisega. Mõnel juhul kaalutakse kohtueelses menetluses alguses teisi

[9] U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 11.
[10] *Ibid.*, lk 9.

menetlusvõimalusi ja lepitusmenetlust rakendatakse teiste menetlusliikide äralangemisel.[11] Vastavalt KrMS § 203[1] lg-le 6 võib kriminaalmenetluse lõpetada ja kohustused määrata prokuratuur, kui kriminaalmenetluse esemeks on teise astme kuritegu, mille eest karistusseadustiku eriosa ei näe karistusena ette vangistuse alammäära või näeb karistusena ette ainult rahalise karistuse. Suur osa kriminaalmenetluse lõpetamistest leppimise tõttu tehakse praktikas prokuratuuri poolt.[12]

Kriminaalmenetluse seadustiku §-s 203[1] lg 1 kohaselt võib prokuratuur kahtlustatava või süüdistatava ja kannatanu nõusolekul taotleda, et kohus kriminaalmenetluse lõpetaks, kui kahtlustatav või süüdistatav on kannatanuga leppinud käesoleva §-s 203[2] sätestatud korras. Kriminaalmenetluse seadustiku § 203[2] lg 1 sätestab, et prokuratuur või kohus võib § 203[1] lõikes 1 sätestatud alustel saata kahtlustatava või süüdistatava ja kannatanu lepitusmenetlusse eesmärgiga saavutada kokkulepe kahtlustatava või süüdistatava ja kannatanu leppimiseks ning kuriteoga tekitatud kahju heastamiseks. Eelnev säte võtab kokku lepitusmenetluse eesmärgid, millest prokurör või kohtunik peaksid eelkõige lähtuma juhtumi lepitusse suunamisel. Primaarne tingimus osapoolte lepitusse suunamisel on kahtlustatava või süüdistatava ja kannatanu nõusolek lepituses osalemiseks ja kriminaalmenetluse lõpetamiseks. Seejärel saadab prokuratuur või kohus lepitamismenetluse rakendamise määruse lepitajale lepitamise korraldamiseks (§ 203[2] lg 2). Leppimise tulemusena peab lepitaja vormistama kirjaliku lepituskokkulepe, mis peab sisaldama kuriteoga tekitatud kahju heastamise korda ja tingimusi, kuid võib sisaldada ka muid tingimusi ning millele kirjutavad alla kahtlustatav või süüdistatav ja kannatanu ning alaealise või psüühikahäirega isiku seadusjärgne esindaja või eestkostja (§ 203[2] lg 3). Kriminaalmenetluse lõpetamise korral paneb kohus kahtlustatavale või süüdistatavale kohustuse tasuda kriminaalmenetluse kulud ja kohustuse täita lepituskokkuleppe mõningaid või kõiki tingimusi. Kohustuse täitmise tähtaeg ei või ületada kuut kuud (§ 203[1] lg 3). Pärast kriminaalmenetluse lõpetamist kontrollib lepitaja kriminaalmenetluse kulude tasumise kohustuse ja lepituskokkuleppe tingimuste täitmist (§ 203[2] lg 3) ning kohustuse täitmisest või täitmata jätmisest peab lepitaja teavitama prokuratuuri (§ 203[2] lg 5). Kui isik, kelle suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud leppimise tõttu, ei täida talle pandud kohustusi, uuendab prokuratuuri taotlusel kohus kriminaalmenetluse oma määrusega (§ 203[1] lg 5).

[11] U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 8.
[12] *Ibid.*, lk 8.

Väga oluline lepitusmenetluse juures on asjaolu, et kaitsja ei saa osa võtta lepitusprotsessist lepitaja juures, kuna kaitsja ei saa olla lepitusmenetluse olemuse ja eesmärgi tõttu lepitusmenetluse osapool. Kaitsja võib kaitsealusele osutada õigusabi lepitusmenetluse kohaldamise nõusoleku andmise suhtes ja lepituskokkuleppe sõlmimise osas.[13] Samuti võib kriminaalmenetluse lõpetamise taotluse lahendamisele kohtuniku juurde kutsuda kahtlustatava või süüdistatava taotlusel ka kaitsja (§ 203[1] lg 2). Kaitsja osavõtt kriminaalmenetlusest on kohustuslik vaid KrMS § 45 lg-s sätestatud juhtudel, muul ajal, s.h kohtueelses menetluses on kaitsja osavõtt vabatahtlik. Käesoleva töö 3. peatükis toob autor välja tavapärase olukorra, kus kannatanut mõjutab lepituses osalemise ja kriminaalmenetluse lõpetamise nõusolekut andma kahtlustatava kaitsja. Lepituskokkulepe peab sisaldama lepitaja ja kannatanu ning kahtlustatava või süüdistatava kohtumiste ja läbirääkimiste käigus kujunenud kohustusi ja tingimusi, mis tuginevad osapoolte tahtele. Lepituskokkulepe on olemuselt eraõiguslik leping ning selle rikkumisel saab kannatanu kahtlustatavalt kohustuste ja tingimuste täitmist nõuda tsiviilkohtumenetluse seadustikuga sätestatud alustel ja korras, kusjuures kohustuste ja tingimuste mittetäitmine peavad olema tõendatud samuti kriminaalmenetluse uuendamise seisukohast. "/.../ menetleja peab igal üksikul juhul tagama, et leppimine ei oleks kannatanu vahend alusetuks rikastumiseks. Kuigi kahtlustatava poolt on igal juhul pandud toime kuritegu, ei tohiks kriminaalkaristuse hirm muutuda omaette „väljapressimise" vahendiks."[14]

Lepituskokkulepe peab sisaldama kohustusi ja tingimusi, mille eesmärk on kannatanule kuriteoga tekitatud kahjude heastamine, ning kohustuste ja tingimuste täitmise korda (§ 203[2] lg 3). Oluline on märkida, et sõna „heastamine"ei võrdu kokkuleppega tsiviilhagi osas.[15] Lepituskokkulepe võib küll sisaldada varalise ja moraalse kahju rahalise hüvitamise kohustust, kuid samavõrd olulised on viisakuskohustused, mõnuainetest hoidumise kohustus või tarbimise piiramine, ravil või teraapias osalemise kohustus ning reaaltoimingud.[16] Kohtunik ei pea kriminaalmenetluse lõpetamise taotlusega nõustuma ning võib tagastada kriminaalasja oma määrusega menetluse jätkamiseks (§ 203[1] lg 4). Eelkõige teenib see eesmärki, et juhtumi lepitusse suunamine ja kriminaalmenetluse lõpetamine ei sõltuks ainult kannatanu nõusolekust, mis võib olla mõjutatud. Kui kohus kahtleb kannatanu vabal tahtel

[13] Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutimise seaduse eelnõu seletuskiri.
[14] U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 27.
[15] *Ibid.*, lk 27.
[16] *Ibid.*, lk 25.

põhinevas nõusolekus, on tal õigus kriminaalmenetluse lõpetamise taotlusega mitte nõustuda ning kriminaalmenetlus jätkub tavapärases korras.

Vastavalt ohvriabi seaduse [17] § 6^4 lg-le 1 tagab lepitusteenuse osutamise Sotsiaalkindlustusamet, lepitusprotsesse viivad läbi ohvriabitöötajad üle Eesti. Lepitusprotsessi iseloomustab mitteformaalsus, mistõttu on lepitusprotsess reguleeritud vaid üksikutes aspektides.[18] Lepitusmenetluse läbiviimise kord on kehtestatud Vabariigi Valitsuse poolt 13.07.2007 vastu võetud määrusega nr 188.[19] Pärast prokuratuuri või kohtu poolt koostatud lepitusmenetluse rakendamise määruse registreerimisest Sotsiaalkindlustusametis määrab Sotsiaalkindlustusamet lepitusmenetluse korraldamiseks lepitusteenust osutava ametniku (edaspidi lepitaja) (§ 2). Seejärel võtab lepitaja ühendust lepitusprotsessi osapooltega esimese kohtumise kokkuleppimiseks. Esimesel kohtumisel kontrollib lepitaja osapoolte nõusolekut lepitusmenetluseks ja selgitab osapooltele lepitusmenetluse eesmärki ja käiku, teavitab osapooli lepitusmenetluse katkestamise ja lepituskokkuleppe rikkumise tagajärgedest (§ 3 lg 2). Lepitamise teenusstandardi kohaselt võiks kohtumisi lepitaja, kannatanu ja kahtlustatava või süüdistatava vahel olla vähemalt kaks, nendest esimene kohtumine nimetatud isikutega eraldi.[20] Lepitusprotsessi tulemusena peab vormistama kirjaliku lepituskokkuleppe kuriteoga tekitatud kahju heastamiseks. Kuigi kannatanu on võimupositsioonil kahju heastamise tingimuste esitamisel, peab lepituskokkuleppes vastava kohustuse fikseerimine toimuma siiski mõlema osapoole nõusolekul. Lepitaja peab siinkohal suunama osapooli normaalsele ja täidetavale kokkuleppele.[21] "Uuringud on näidanud, et mõlema poole vaba tahe lepituses osaleda suurendab tõenäosust, et nad ka reaalselt lepitusprotsessis osalevad, kokkuleppele jõudmise nimel koostööd teevad ning teisalt aitab mõlemaid osapooli rahuldav kokkulepe tagada, et sellest ka kinni peetakse."[22]

[17] Ohvriabi seadus. – RT I 2004, 2, 3 … RT I, 13.12.2013, 19.
[18] Eelkõige on reguleeritud lepituskokkuleppe vormistamise, dokumentide liikumise ja lepitusmenetluse tähtaegadega seotud aspektid.
[19] Vabariigi Valitsuse poolt 13.07.2007 vastu võetud määrus nr 188 lepitusmenetluse läbiviimise korra kohta. – RT I 2007, 46, 32.
[20] Lepitamise teenusstandard, kinnitatud Sotsiaalkindlustusameti peadirektori 30.06.2009.a käskkirjaga nr 70 lisa 2, p 4. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/public/teenusstandardid/atslepitus2009.pdf, 21. aprill 2014.
[21] Lepitamise teenusstandard, p 5.
[22] U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 16.

1.2 Lepitusmenetluse ajalooline taust ja funktsioonid

Käesolevas alapeatükis avab töö autor lepitusmenetluse kui ühe restoratiivõiguse meetme sisu kriminaalmenetlusõiguses. Autor keskendub karistusõiguslikule paradigmamuutusele, mille käigus muutub kuriteoohver pelgalt kriminoloogia uurimisobjekti produktist kuriteo lahendamisele kaasatud subjektiks. Eesmärk on analüüsida õigusteoreetilisi poolt- ja vastuargumente lepitusmenetluse kohaldamiseks perevägivalla juhtumites, kus autor käsitleb lepitusmenetluse menetlusökonoomilist ning kriminaalpreventiivset funktsiooni ja eesmärke. Autor püüab välja selgitada kriteeriumid, millal on perevägivalla juhtum sobiv suunamaks lepitusmenetlusse ning millal ei anna see soovitud tulemusi.

Veel mõned aastakümned tagasi ei tegeletud järjepidevalt ja süstemaatiliselt viktimoloogiaga kui teadusega kuriteoohvritest. Viktimoloogia on keskendunud kuriteoohvrile kui kesksele subjektile, keda varem koheldi kui kriminoloogia uurimisobjekti produkti. Kuriteoohver oli paremal juhul kriminaalasjas tunnistaja või informatsiooniallikas, kuid sageli ignoreeriti tema läbielatut täielikult. Ohvri huvide eiramine oleks viinud senise kriminaaljustiitssüsteemi kokku varisemiseni, kuna ohvrid tundsid, et õiguskaitseorganite poole pöördudes toimuks justkui nende teistkordne ohvristamine, mis võib olla veel ebameeldivam kuriteost, millest õiguskaitseorganitele teatati. Ohvri õigused, vajadused ja huvid peavad asuma esikohal, et ohver ei valiks kuriteost teada andmisele mitteteatamist. Ohver muutus kuriteo keskseks subjektiks alates 1970. aastatest, mil Ameerika Ühendriikides said muuhulgas aluse ja sisu taastava õiguse põhimõtted. Perevägivallale kui ühele kuriteoliigile, mida varem sellena ei tunnistatud, juhtis samal ajal tähelepanu feministlik liikumine.[23]

Kui feministlik liikumine tõi avalikkuse tähelepanu alla perevägivalla kui eraldi kuriteoliigi, siis mõisteti, et vahe tegemine eraelulise ja avaliku ruumi vahel on raske.[24] Kodu on inimese privaattsoon, kuid ometi peame selle piire vahel rikkuma, kui koduseinte vahel paneb üks pereliige teise pereliikme suhtes toime kuriteo. Perevägivald kujutab endast kahtlemata isiklikku tüli pereliikmete vahel ning sellised kuriteod tuleks võimaluse korral lahendada kohtuväliselt. Perevägivald on sageli pikaajaline ja korduv ning tavaline on olukord, kus ohver ja kahtlustatav või süüdistatav elavad ka pärast vägivallajuhtumit koos pereelu ja jagavad ühist eluaset. Perevägivalla juhtumite menetlemine kriminaalkorras tekitaks üksnes

[23] K. S. Williams. Textbook on Criminology, p 80. Oxford University Press, 2004.
[24] J. Faget. Mediation and Domestic Violence, p 2. Arvutivõrgus kättesaadav: http://champpenal.revues.org/356, 21. aprill 2011.

rohkem pingeid või põhjustaks riigi ülemäärase sekkumise eraasjadesse. Kahjuks on perevägivald väga sageli varjatud nähtus ning õiguskaitseorganite poole pöördutakse vaid tõsisemate intsidentide, eelkõige raskete füüsiliste ja seksuaalsete rünnakute puhul. Vahel on ka perevägivalla tagajärjed aga nii tõsised, et ilma kohtumenetluseta oleks selle menetlemine võimatu.

Samas on mõistetud, et kõike ei saa kriminaliseerida. Ülekoormatud kohtud on probleem peaaegu igas läänemaailma riigis. Mida arenenum on ühiskond ning kõrgem on naise sotsiaalne staatus ning ta on majanduslikult sõltumatum, seda altimad ollakse õiguskaitseorganitele teatama perevägivalla juhtumitest. See tendents aga koormab kohtuid ning puudu jääb nii inim- kui rahalist ressurssi. 1980. aastatest võib märgata olulist perevägivalla juhtumitest teatamise kasvu ning läänemaailmas on mõistetud, et prokurör peab otsustama, kas konkreetsete juhtumite puhul on mõtet alustada kriminaalmenetlust või on efektiivsem intsident lahendada alternatiivse meetodiga nagu lepitusmenetlus.[25] Igal kuriteol on üldises plaanis kaks poolt, kuriteoohver ja kurjategija. Lepitusmenetlus, mis tugineb restoratiivõiguse põhimõtetele, lähtub kuriteo sotsiaalsest taustast ja sellest tulenevalt kaasatakse kuriteo kui konflikti lahendamisele nii kuriteo toimepanija kui ka kuriteoohver, samuti ühiskond tervikuna, mille õigusi rikub kuritegu laiemas tähenduses. Võrreldes tavalise kriminaalmenetlusega, toimub lepitusmenetluse näol ohvri oluliselt suuremal määral kaasamine otsustusprotsessi.[26]

Kui tavaline kriminaalmenetlus tegeleb rohkem riigi huvidega, siis lepitusmenetlus lähtub eelkõige ohvri huvidest. Ohvri huvidega arvestamine kriminaalmenetluse ajal ja menetlusotsuste vastuvõtmisel suurendab tema osalus- ja turvatunnet. Perevägivallaohver tunneb sageli erinevaid tundeid, näiteks jõuetust, ebaturvalisust, süüd, viha, kibestumist, kurnatust, lootusetust, alaväärsust, häbi, asjatundmatust ja abitust. Kõige sagedasem tunne on aga hirm vägivallatseja ning vägivallaintsidendi kordumise ees.[27] Sellised tunded võivad äärmisel juhul viia omakohtuni. [28] Ohver tahab, et alates kuriteost teatamisest õiguskaitseorganitele kuni kriminaalmenetluse lõpuni koheldaks teda väärikalt ning temale tehtud kahju saaks kurjategija poolt heastatud. Kuna konkreetne kriminaalasi puudutab

[25] J. Faget. Mediation and Domestic Violence, p 2.
[26] Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutimise seaduse eelnõu seletuskiri.
[27] A. Vestal. Domestic Violence and Mediation: Concerns and Recommendations, pp 3-4.
[28] Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutimise seaduse eelnõu seletuskiri.

otseselt ohvri huve, siis tahab ta enamasti olla kursis menetluse kuluga. Pelgalt kuriteost teatajast ning tunnistajast on ohvri roll suurenenud. Kriminaaljustiitssüsteem ei tohiks ohvrit ignoreerida ning teda kasutada kui töövahendit. Kui ohvrilt oodatakse kuriteost teatamist, siis ei tohiks nad seda tehes tunda ebamugavust.[29] Kriminaalmenetlusõiguses on seega viimasel ajal toimunud paradigmamuutus just seetõttu, et on aru saadud sellest, kui oluline on otsustusprotsessi kaasata kuriteoohver. Euroopa Liidu tasandil on ohvri kaasamine tehtud lausa kohustuslikuks ning iga liikmesriik peab lepitusmenetluse regulatsiooni sisse viima oma siseriiklikku õigusesse.[30] Lepitusmenetlus võimaldab lepitada ohvrit ja kurjategijat, tegeledes kuriteoni viinud konflikti põhjustega sõltumata sellest, kas ühe tagajärjena lõpetatakse ka kriminaalmenetlus või on see üksnes kergendavaks asjaoluks. „Restoratiivõiguse teooria rõhutab vajadust reageerida kuritegelikule käitumisele läbi teoga tekitatud kahju heastamise.“[31]

Kriminaalkaristusega rahuldab riik kannatanu huve ja ühiskondlikku õiglustunnet. Riigi ülesanne on tagada ühiskonnas õiglus ning kui kellegi õigusi on kuriteoga rikutud, on õiglus ühiskonnas vähenenud. Kriminaalvastutus rakendub enamasti kriminaalkaristuse kaudu, kuid karistusõigusliku paradigma muutumisega ei pea see alati nii olema. Lepitusmenetlus on üks alternatiiv kriminaalmenetlusele, mille kaudu rakendub küll kriminaalvastutus, kuid seda ilma kriminaalkaristuseta. Põhjused, miks riik jätab avalik-õigusliku karistuse kohaldamata ning loovutab oma õigused kannatanule, võivad olla väga erinevad – muuhulgas otstarbekus, humaansus, soovimatus või võimetus lahendada kõiki konflikte. „Tänapäeval on arenenud riikides uuesti selgelt märgata riigi tendentsi loobuda või vähemalt taanduda kõrgustes trooniva kohtumõistja rollist vähem ohtlike süütegude asjus ning sealt, kus kannatanu ja süüdlase kokkulepe on võimalik.“[32] Perevägivalla juhtumite puhul on tegemist väga suuresti eraellu puutuvate intsidentidega ning ebaõiglane oleks jätta ohver tähelepanust kõrvale, sest tema on see, kes on kõige rohkem kannatanud ning kes elab vägivallatsejaga ka edaspidi pereelu. Perevägivald on sageli kahepoolne ning harvad pole juhtumid, kus kriminaalmenetlust alustatakse mõlema vägivallatsenud pereliikme suhtes. Stereotüüpselt on vägivallatsejat nähtud teistest erinevat, haiget ja õelat isikut. Ohver seevastu on stereotüüpselt

[29] Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutimise seaduse eelnõu seletuskiri.
[30] Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus 2001/220/JSK ohvri seisundi kohta kriminaalmenetluses, art 10 p 1.
[31] E. Viano. Restorative justice for victims and offenders: A return to American traditions, pp 132-135.Corrections Today, 2000, Vol 4.
[32] J. Sootak. Kuri karjas, lk 71. Kirjastus Ilmamaa, 2009.

isik, kes on läbi halva õnne sattunud brutaalse rünnaku alla. Uus perspektiiv ei lase osapooli vaadata nii stereotüüpselt ning rõhutab osapoolte rolle intsidendi kujunemisel. [33] Lepitusmenetluse kaudu püütakse jõuda peretüli sisulise lahenduseni ning konflikti algpõhjusteni. Üldiselt võib konflikti algpõhjusena välja tuua keerulised peresuhted, mis millegi ajendil on viinud ühe pereliikme ründeni teise vastu.

Sisulisest aspektist peaks lepitusmenetluse abil saavutatama ausam ja objektiivsem kuriteoga tekitatud kahju hüvitamine ning kannatanu õiguste ja huvide kaitse.[34] Edukas lepitusmenetlus lahendab kellegi õigusi riivanud olukorra kas kohtueelses või kohtumenetluse etapis, kuid ideaalis võiks lepitusmenetlus rakenduda juba enne kriminaalmenetlust, millega saab vältida karistuse täitmisega seotud kulusid ning hilisemaid taasühiskonnastamise kulusid. Seega on lepitusmenetlus mõnevõrra odavam tavalisest kriminaalmenetlusest ning ei ole kriminaaljustiitssüsteemile rahaliselt nii koormav ja aeganõudev. [35] Kohtusüsteemile heidetakse ette aeglust, kallidust ja bürokraatlikkust. Vähemohtlike kuritegude asjaolud ununevad ohvril kiiresti ning raskema kuriteo tagajärjed kaovad enamasti kahe aasta möödudes. Kui tavalise kriminaalmenetluse raames jõutakse kohtumenetluse astmesse, on sageli kuriteo asjaolud ununenud ning tagajärjed kas leevendunud või kadunud. Seega on oluline, et tehtud kuriteole järgneks võimalikult kiiresti teo tagajärg ehk mingis vormis karistus. Ajalooliselt järgnes süüteole karistus, kuid lepitusmenetluse ideoloogia ei rõhuta traditsioonilist karistusõiguslikku karistust, vaid tagajärg on ohvri ja vägivallatseja leppimine ning kahjude hüvitamine ohvrile.[36] Kinnipidamisasutuses peaksid viibima kõige ohtlikumad kurjategijad, samal ajal tuleb soodustada alternatiivkaristuste kasutamist, mida kujutab endast lepitusmenetlus.[37]

Kontseptuaalselt erinevad lepitusmenetlust ja tavaline kriminaalmenetlus, kuna viimane baseerub rangelt juriidilisel kontseptsioonil. See, kuidas lähenetakse mingis ühiskonnas või riigis konkreetselt perevägivalla juhtumitele, oleneb valitsevast religioonist, kultuurist, ideoloogiast ja majanduslikust olukorrast. Perevägivalla juhtumite tavalises kriminaalmenetluslikus korras lahendamisel peaks arvesse võtma, et kriminaalmenetlus ja sellele järgnev karistus omab perele negatiivset efekti. Sageli see hoopis toidab edaspidiseid

[33] I. Anttila. Ad ius criminale humanius, lk 66. Kirjastus Saarijärvi, Finland, 2001.
[34] Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutimise seaduse eelnõu seletuskiri.
[35] I. Anttila. Ad ius crimiale humanius, lk 88-89.
[36] J. Faget. Mediation and Domestic Violence, pp 3-4.
[37] I. Anttila. Ad ius crimiale humanius, lk 89.

konflikte ja teeb need raskemakujulisemaks. Väga paljudel juhtudel jätkub perevägivald pärast kohtumenetlust ning karistusõiguslik karistus omab lühiajalist efekti. Tavalise kriminaalmenetluse tulemina ei jõua lähisuhtes olevad konflikti osapooled oma probleemide algpõhjusteni.[38]

Lepitusmenetluse ideoloogia vastandub seega nn kättemaksumudelile. Üks taastavas õigusmenetluses enim levinud programme on ohvri-kurjategija lepitamine, mis tähendab vahetuid, nn „silmast silma" kohtumisi ettevalmistuse saanud lepitaja, ohvri ja kurjategija vahel, mille eesmärk on tõelise dialoogi loomine turvalises keskkonnas. Oluline on, et kurjategija saaks teada, millist kahju ta oma käitumisega tekitas, ning ohver peab saama võimaluse öelda, mida tema arvates peaks tegema kahju hüvitamiseks. Enamik ohvritest on huvitatud kahju hüvitamisest ja omavaheliste suhete taastamisest ega soovi kurjategija karistamist reaalse vangistuse või tingimisi karistusega.[39] Lepitusmenetlus on protsess, mille eesmärk on lahendada konflikt ohvri, kogukonna ja kurjategija vahel ning reintegreerida kurjategija kogukonda, sest taastav õigusmenetlus ei näe kuritegu esmajärjekorras mitte kui õiguse rikkumist, vaid kui inimestevaheliste suhete rikkumist.[40] Lepitusmenetlus on aktiivne portsess, mis seisneb esmalt kuriteo hukkamõistmises, seejärel kurjategijapoolses vastutuse võtmises ning viimaseks kahju hüvitamises. Tavalisele kriminaal-justiitssüsteemi poolt läbiviidavale kriminaalmenetlusele heidetakse eelkõige ette konkreetse kuriteoohvri vähest kaasamist otsustusprotsessi ning temale tekitatud kahju jääb olulisel määral heastamata. Ametlikud reaktsioonid kuritegelikule käitumisele nagu vangistus ja rahaline karistus võivad perevägivalla ohvrile tekitada täiendavat kahju kas või majanduslikus mõttes ning harv pole ka ohvri psühholoogiline hirm kurjategija hilisema kättemaksu ees, kuna pärast kuriteo sooritamist ning karistamist jagatakse ka edaspidi ühist eluaset.

Kahe erineva kontseptsiooni kõrvutamine toob välja nende erinevused. Karistusõiguslik mudel baseerub vertikaalsel loogikal ning peab eelkõige silmas ühiskonnale õigusrikkumisega tekitatud kahju, samas kui lepitusmenetlus suhtub osapooltesse horisontaalsest loogikast lähtuvalt, jättes ruumi demokraatlikule debatile ning seab ohvri huvid ühiskondlikest huvidest ettepoole. Mis juhtub, kui need kaks loogikat kohtuvad ja kas nad saavad koos eksisteerida?[41]

[38] J. Faget. Mediation and Domestic Violence, pp 3-4.
[39] J. Saar. Kriminaalpsühholoogia, lk 273-274. Kirjastus Juura, 2007.
[40] E. Viano. Restorative justice for victims and offenders: A return to American traditions, pp 132-135.
[41] J. Faget. Mediation and Domestic Violence, pp 3-4.

Lepitusmenetluse kahjuks räägib asjaolu, et kui see asendab täielikult ja alati kriminaalmenetlust, siis on oht, et ühiskond hakkab teatud võtma lõpuks nii vähemohtlikena, millest õiguskaitseorganitele ei vaevuta teatama. Üks ei tohiks välistada teist ehk oluline on küll sotsiaalsete suhete säilitamine ja ohvri keskne subjektsus, kuid alati ei tohi see välistada ka karistusõiguslikku karistust. Uue keskse käsitluse kohaselt kuriteole reageerimisel tuleb kuritegu näha pigem suunatuna inimese kui konkreetse ohvri, mitte riigi vastu. Keskenduda tuleb ohvri vajadustele, mitte niivõrd kurjategija süüle. Sotsiaalsete suhete säilimiseks tuleb kaasata ühiskonda, mis tähendab tugisüsteemi sõprade ja sugulaste ning vabatahtlike näol. Karistuse kontseptsiooni tuleb muuta nii, et kurjategijat ei karistataks mitte minevikus tehtud kuriteo eest, vaid keskenduda tuleks retsidivismist hoidumisele, kuna eesmärk ei ole panna kurjategijat kannatama, vaid eesmärk on ohvrile tema kannatuste heastamine ning osapooled peavad aktiivselt saama osaleda nendevahelise konflikti lahendamisel.[42]

Lepitusmenetluse üks eesmärk on selle kuriteoennetuslik funktsioon, kuna tõenäoliselt kurjategija hoidub järgmise kuriteo sooritamisest ning ta kohaneb kogukonnaga paremini, võrreldes tavalise kriminaalmenetlusega. Kui prokuröridel tuleb sobivatel juhtudel koos ohvriabitöötajatega rakendada ohvri ja kurjategija lepitamist ning lepitusse suunamine on muutunud järjest aktiivsemalt kasutatavaks alternatiiviks tavalisele kriminaalmenetlusele, siis akadeemilistes ringkondades tekitab lepitusmenetluse rakendamine endiselt arutelusid. On tõstatatud küsimusi, kas taastav õigus peaks asendama karistusõiguslikku karistust ning kuidas me saame lepitusmenetluse kui mitteformaalse protsessi käigus tagada kõigi osapoolte õigused. Ühe võimalusena pakutakse siiski välja, et lepitusmenetlust ei peaks kasutama kui alternatiivi tavalisele kriminaalmenetlusele, vaid lepitusse võib osapooled suunata alles pärast kohtumenetluse lõppu, kui süüdistatava süü on tõestatud. Veel on arutletud, kas lepitusse suunamine on kohane abinõu iga kuriteoliigi puhul, sealhulgas perevägivalla juhtumite puhul ja kas see vähendab tõepoolest korduvkuritegevust. Sageli vajavad osapooled pärast lepitusmenetlust täiendavat abi oma probleemide lahendamisel ning selleks on vaja toimivat tugi- ja sotsiaalsüsteem, et lepitaja saaks sellised pered suunata perenõustaja juurde.[43]

Tegelikult ollakse üsna ühel meelel, et lepitusmenetluseks sobiliku juhtumite valiku teeb lepitaja, kes peab aru saama, millistel perevägivalla juhtumite osapooltel on lootust lepitamisprotsessist kasu saada ehk oma probleemid lahendada ja kelle jaoks on see vaid viis

[42] J. Faget. Mediation and Domestic Violence, p 5.
[43] K. S. Williams. Textbook on Criminology, pp 110-112.

kriminaalkaristusest pääseda. Lepitaja peab olema kursis konkreetse intsidendiga ning sellega, kui vägivalda on peresuhtes esinenud ka varem. Lepitusse ei ole otstarbekas suunata perevägivalla juhtumeid, kus üks või mõlemad osapool ei ole valmis teineteisega läbirääkimisi pidama või kui ilmnevad märgid, et vägivallatseja võib uuesti ohvrit tõsiselt rünnata. Järgnevalt toob käesoleva töö autor välja faktorid, mis viitavad lepitusmenetluseks sobimatule juhtumile. Esiteks, kui perevägivald on olnud korduv ja pikaajaline ning vägivallatsejal on tekkinud tema jaoks normaalse käitumismaneerina vajadus ohvrit kontrollida. Teiseks, vägivallatseja on kergelt frustreeruv ning ei ole nõus tegema järeleandmisi. Kolmandaks, vägivallatseja keeldub süüd tunnistamast ning näeb vägivalla põhjustena ohvri käitumist. Neljandaks, psühholoogilise vägivalla puhul (kas koos või ilma füüsilise vägivallata) on asjaolud viinud olukorrani, kus ohver tunneb, et tema õigused, vajadused ja huvid on teisejärgulised ning vägivallatseja vajaduste rahuldamine on vajalik ka tema enda heaoluks. Viiendaks, perevägivald on kestev ning ohvrile eluohtlik.[44]

Diskussioone tekitab aga siiani küsimus, kas ainuüksi fakt, et tegemist on perevägivallaga, on piisav argument juhtumi lepitusse suunamiseks või peaks olema selle lubatavus seotud piirangutega, kuna perevägivalda peetakse mõneti lepitamiseks liiga raskeks kuriteoks. Perevägivald on harva ühekordne juhtum ning vägivallatsejale muutub vägivalla tarvitamine tihti normaalse käitumise osaks.[45] „Vägivallaaktid võivad varieeruda süütutest tõukamistest eluohtlike rünnakuteni; tihti on tegu konfliktiga, mis ühel hetkel kasvab üle vägivallaks.“[46] Üldiselt arvatakse, et lepitusmenetlus on sobiv vahend perevägivalla juhtumite puhul. Kui osapooled soovivad jätkata ühist pereelu, siis on leppimine võimalus tegeleda omavaheliste probleemide ja nende põhjuste lahendamisega. Samas ei saa osapoolte edasine kooselu, ühine eluase ja lapsed olla alati põhjused, miks kohaldada lepitusmenetlust. Kui perevägivald on olnud korduv ja pikaajaline, on osapoolte vahel välja kujunenud ohvri- ja vägivallatsejarollid ning tegelikult ei ole kannatanu tihti enam oma otsustes vaba.

[44] A. Vestal. Domestic Violence and Mediation: Concerns and Recommendations, p 8.
[45] 2013. a kriminaalstatistika järgi tuli vähemalt 21 %-l kuritegude puhul andmetest välja vägivalla kordumine pikema aja jooksul ja eri vormides. (Allikas: A. Ahven, U. Klopets jt. Kuritegevus Eestis 2012, lk 29. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59453/KuritegevusEestis_2013.pdf, 4. mai 2014.)
[46] A. Ahven, J. Jakobson jt. Kuritegevus Eestis 2009, lk 33. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=52485/12.+Kuritegevus+Eestis+2009.pdf, 2. mai 2014.

Perevägivallale on omane, et vägivallatseja kasutab tihti viha ning vägivalda, et saavutada kontroll ohvri üle. Lepitusprotsessis võivad pooled olla seega ebavõrdses positsioonis, kuna ohver ei saa vägivallatseja reaktsiooni ees hirmu tundes enda eest piisavalt seista. Alustada tuleb sellest, et perevägivallaohvril on ainuüksi ohvriks olemist raske tunnistada. Ohver võib vägivalda enda suhtes kas eitada või minimeerida ja vahel peetakse vägivallaintsidenti õnnetuseks. Perevägivalla eesmärk on kontrolli saavutamine teise üle.[47] Lepitusse suunamine on seetõttu seotud ohtudega. Juhtumi lepitusse suunamise primaarne tingimus on osapoolte vabal tahtel põhinev nõusolek lepituses osalemiseks. Kuivõrd võib just peresuhtes eeldada kannatanu liigset sõltuvust kuriteo toimepanijast, tuleb nõusoleku väljaselgitamisele eraldi tähelepanu pöörata.[48] On võimatu ette kujutada lepitusmenetluse eesmärkidest lähtuvat lepitusprotsessi ja lepituskokkulepet, kui üks osapool teist kardab või on tema poolt suuresti mõjutatav. Lepitusprotsessi osapooled peavad olema võrdsed ning julgema oma mõtteid, tunded ja soove vabalt väljendama.

Ühiskond ei mõista, miks jääb näiteks paarisuhtevägivalla puhul ohver vägivallatseja juurde ja miks ei tee ta sellele suhtele lõppu. Uuringud on näidanud, et kõige ohtlikum aeg naise jaoks siis, kui ta on otsustanud suhte lõpetada kas emotsionaalselt või juriidiliselt. Vägivallaintsidendid sagenevad ning on tõsisemad just lahkumineku perioodil. Lahkuminekut ei eelistata sageli sotsiaalsetel, majanduslikel ja tervislikel põhjustel ning eriti laste huvisid arvesse võttes. Kahjuks on perevägivald väga varjatud kuriteoliik ning sageli ei tea rünnakutest peale ohvri mitte keegi. Seega on suhte lõpetamine reaalne võimalus vaid väheste jaoks. Perevägivallaohver jääb vägivallatseja juurde hirmust, rahapuudusest ja kuna tal pole kohta, kuhu minna. Perevägivallaohvrid on tihti isolatsioonis ning neil puudub tugivõrgustik sõprade ja sugulaste näol. Ka on ühiskonnas mingis mõttes tekkinud ohtlik ja hoolimatu väärarusaam justkui oleks ohver süüdi vägivallas ja kui ta muudaks oma käitumist, ei kasutaks vägivallatseja tema suhtes ka vägivalda. Kahjuks on sellise järelduse omaks võtnud ka mitmed professionaalid. Sageli vaibub perevägivald mõnel perioodil, kuid vale on arvata, et see sõltub ohvrist. Just need eelnevad põhjused ei lase ohvril suhet lõpetada. Meie ühiskonnas on veel tugevalt juurdunud arvamus, et mees on perekonnapea ning õiguskaitseorganid ei tohi sekkuda kellegi perekonnaellu.

[47] A. Vestal. Domestic Violence and Mediation: Concerns and Recommendations, pp 3-4.
[48] U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 17.

Peamine lähtekoht lepitusmenetluse edukaks läbiviimiseks on osapoolte ja lepitaja turvalisus ning keskkond.[49] Käesoleva magistritöö autor kahtleb, kas perevägivalla juhtumeid, mille lepitamisel tuleb appi võtta äärmuslikud abinõud, on üleüldse sobilikud lepitusmenetluseks. Kohane turvalisuse abinõu on see, kui vägivallatseja ei tea, millal ja kus kohtub lepitaja ohvriga, kellega tavaliselt kohtutakse esimesena. Arusaamatuks jääb aga Eesti praktikas veel tundmatu olukord, kus lepitamise juures peab turvalisuse huvides viibima politseiametnik. Kuna lepitamisprotsessis peavad pooled olema võrdsel positsioonil, siis tuleb välja õppinud lepitajal aru saada, kui mõni juhtum ei sobi lepitamiseks. Just erakohtumised enne poolte ühiskohtumist lepitaja juures peaks olema võimalus rääkida juhtunust ilma hirmu ja kartuseta vägivallatseja ees. Ka on välja toodud, et lepitamine võib mõnes olukorras toimuda ka ilma näost-näkku kohtumisteta, kuid ebaselgeks jääb, mis on selle eelised ning millistes olukordades seda kasutada võiks.

Kahjuks ei anna lepitusmenetluse tulemusena leppimine mingisugust garantiid perevägivalla juhtumite suhtes. Leppimine vägivallatseja ja perevägivallaohvri vahel ei taga, et sarnast intsidenti ei kordu. Väga tähelepanelik peab olema juhtumite puhul, kus lepitusse suunatud perevägivalla juhtumi puhul ei olnud tegu esmakordse vägivallaaktiga ning vägivald võib tõenäoliselt korduda ka pärast lepitamist, kuna selline käitumine on saanud vägivallatseja normaalse käitumise osaks. Kui vägivallatsemine toimus esimest korda ja kannatanu tegi sellest politseisse avalduse ning pooled suunatakse lepitusse ja nad suudavad omavahel ka lepituskokkuleppeni jõuda, siis on lootust, et see üks vägivallaintsident jääbki üheks ja ainsaks korraks. Pole põhjust pidada olukorda, kus isegi kokkuleppe sõlmimisel ei taha osapooled ühes ruumis viibida, tõeliseks leppimiseks ning kindlasti ei anna see suurt lootust arvata, et nende vahel jätkub rahulik peresuhe. Õigusteoreetiliselt ei ole jõutud konsensusele, kas lepitusmenetlusse suunamine on kohane abinõu perevägivalla juhtumite puhul. Autori hinnangul ei tohiks perevägivalla juhtumeid automaatselt lepitusmenetlusse suunamise võimalusest kõrvale jätta, vaid analüüsida tuleb selle poolt- ja vastuargumente. Kindlasti ei tohiks see anda avalikkusele signaali, nagu oleks perevägivalla juhtumite puhul tegemist lihtsate kuritegudega.

[49] A. Vestal. Domestic Violence and Mediation: Concerns and Recommendations, pp 4-5.

1.3 Lepitusmenetluse rakendamispraktika

Käesolevas alapeatükis teeb autor ülevaate, kui palju on lepitusmenetluste kohaldamiste arv muutunud alates 2007. aastast, kui Eesti siseriiklikku õigusesse viidi sisse lepitusmenetluse sätted ning milliste kuritegude puhul kasutatakse enim juhtumi lepitusse suunamist. Autor võrdleb leppimise tõttu lõpetatud kriminaalmenetluste arvu KrMS §-st 202 tuleneva kriminaalmenetluse lõpetamise alusega perevägivalla juhtumites. Samuti teeb autor lühiülevaate paari Euroopa Liidu liikmesriigi lepitusmenetluse kohaldamisnormidest.

Kui Euroopa Liidu Nõukogu võttis 2001. aastal vastu raamotsuse nr 2001/220/JSK ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses, tehti Euroopa Liidu liikmesriikidele kohutuseks jõustada õigusnormid lepitusmenetluse sisse viimiseks kriminaalmenetlusõigusesse ning otsida võimalusi lepitusmenetluse soodustamiseks kriminaalasjade puhul, kuid vormi ja meetodid selle saavutamiseks võis iga liikmesriik ise valida. Raamotsusest tulenevast võimalusest, et liikmesriigid võivad valida ise vormi ja meetodid, kuidas jõustada lepitusmenetluse õigusnormid siseriiklikus õiguses, annab aluse eeldada, et lepitusmenetlust puudutavad õigusnormid erinevad liikmesriigiti. Eelkõige võivad õigusnormid erineda küsimustes, kas seatakse piiranguid süütegudele, milles kahtlustatavat ja kannatanut lepitada ei tohi; kas seatakse piiranguid süüteo osapooltele, keda lepitada ei tohi kõikide süütegude või teatud süütegude puhul (näiteks Soome lepitusmenetluse regulatsioon välistab lepitamise alaealise vastu suunatud kuritegudes)[50] ning millist mõju omab edukas leppimine kriminaalmenetlusele – kas edukas leppimine on alus kriminaalmenetluse lõpetamiseks või saab edukat leppimist süüteo osapoolte vahel käsitleda kui kergendavat asjaolu, mida saab karistuse mõistmisel arvesse võtta. Mitte kõikjal ei suhtuta lepitusmenetlusse kui kriminaalmenetluse alternatiivi. Samuti on oluline küsimus, millises kriminaalmenetluse astmes saab osapooli lepitusse suunata.

Kuivõrd võeti raamotsus ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses vastu juba 2001. aastal, on praeguseks lepitusmenetluse sätted viidud sisse kõikide liikmesriikide siseriiklikesse õiguskordadesse. Kui Eesti siseriiklikku õigusesse viidi sisse õigusnormid lepitusmenetluse sisse viimiseks kriminaalmenetlusõigusesse, võeti eelkõige eeskuju Austria, Saksamaa, Prantsusmaa, Norra, Soome, Suurbritannia, Belgia, Tšehhi ja Poola vastavatest

[50] B. Pihl. Lepitusmenetluse õiguslikud aspektid, lk 69. Audentese ülikoolis 2008. a kaitstud magistritöö. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=39778/III+koht+Bret+Pihl+%26%238222%3BLepitusmenetluse+%F5iguslikud+aspektid%26%238220%3B.pdf, 3. mai 2014.

regulatsioonidest ja rakendamispraktikast.[51] Lepitusmenetluse näol on tegemist Euroopas laialdast heakskiitu leidnud alternatiiviga riiklikule kriminaalmenetlusele, kuid paljudes riikides on konkreetselt perevägivalla juhtumite lepitusmenetlusse suunamine seotud piirangutega või ei ole see üldse lubatud.[52] Perevägivalla juhtumite lepitusse suunamise regulatsioonid erinevad näiteks Ungaris ja Tšehhis, Iirimaal ja Luksemburgis. Kui Ungaris peetakse lepitamist sobivaks viisiks peresiseste konfliktide lahendamisel ja leitakse, et seeläbi saab vähendada kannatanute teisest ohvristamist, siis Iirimaal, Tšehhis, Luxembourgis on lepitusmenetluse kasutamine perevägivallajuhtumites välistatud. Ungaris on samal ajal välistatud lepitusmenetluse kasutamine korduvalt samalaadse teo toimepanijale. "Luksemburgis on arutletud lepitusmenetluse rakendamisala laiendamise üle ka perevägivallajuhtumitele, ent sotsiaaltöötajate tugeva vastuseisu tõttu ei ole see õnnestunud. Belgias ja Rootsis on lepitusmenetluse kasutamine perevägivallajuhtumites küll lubatud, aga praktikas peetakse seda pigem ebasobivaks lahendusviisiks."[53] Nagu töö autor on eelmises peatükis välja toonud, siis eelkõige arvatakse, perevägivalla osapoolte lepitamine ja kriminaalmenetluse lõpetamine perevägivalla juhtumi osas annab ühiskonnale signaali perevägivallast kui kergest kuriteost. Ometi on just eesmärk teavitada ühiskonda perevägivalla dünaamikast ning sellest, kui raskete tagajärgedega võib olla perevägivald. Samuti ei peeta perevägivalda sobivaks juhtumiks lepitada, kuivõrd on just pikaajalise vägivalla puhul välja kujunenud vägivallatseja ja ohvri rollid osapoolte vahel. See omakorda tingib osapoolte ebavõrdse võimupositsiooni lepitusprotsessis, mille tõttu ei pruugi lepitusprotsessi ja lepituskokkuleppega saavutada lepitusmenetluse restoratiivõigusest tulenevaid eesmärke.

Eesmärgiks seati lepitusmenetluse laiendamist tõsisemate (vägivaldsete) kuritegudele.[54] Alates lepitusmenetluse regulatsiooni jõustumisest 2007. aastal on lepitusmenetluste arv järjepidevalt suurenenud. Ka lepitusmenetlusse suunatud kriminaalasjades domineerivad vägivallakuriteod ning nendest omakorda vägivallakuriteod pereliikmete vahel, millest

[51] Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri.
[52] *Ibid.*
[53] U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 12.
[54] Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri.

omakorda on peamised osapooled elukaaslased/abikaasad.[55] Kui lepitusmenetluse regulatsioon 2007. aastal jõustus, peeti seaduseelnõuga võimalikuks suunata lepitusse kergemaid kuritegusid, näiteks alaealiste varavastaseid kuritegusid. Eesmärgiks seati lepitusmenetluse laiendamist tõsisemate (vägivaldsete) kuritegudele.[56] Alates lepitusmenetluse regulatsiooni jõustumisest 2007. aastal on lepitusmenetluste arv järjepidevalt suurenenud. Kui 2007. aastal suunati lepitusse 28 juhtumit, siis 2012. aasta I poolaasta jooksul juba 317. Alates lepitusmenetluse regulatsiooni jõustumisest kuni 2010. aasta juunini on lepitusmenetlustest 267 ehk 58 % seotud peresuhetes asetleidnud kuritegudega.[57] Enamus lepitusse suunatud juhtumitest moodustavad perevägivalla kuriteod. "Lepitusmenetlusse on saadetud kahtlustatavaid, kes on sama kannatanu suhtes vägivalda ka varem kasutanud, näiteks perevägivalla puhul on lepitusse saadetud nii juriidiliselt kui faktiliselt retsidiivseid isikuid."[58] 2012. aastal saabus lepitusse juba 656 juhtumit ning 89 % lepitusse suunatud kuritegudest olid kehalise väärkohtlemise juhtumid.[59] 2012. aastal lõpetati 472 vägivallakuritegu lepitamisega, s.h 411 kehalise väärkohtlemise juhtumit,millest ligikaudu 65 % olid perevägivalla juhtumid.[60]

Kriminaalmenetluse lõpetamist leppimise tõttu saab võrrelda kriminaalmenetluse lõpetamisega avaliku menetlushuvi puudumise tõttu vastavalt KrMS §-le 202, kuivõrd on nende rakendamise alused sarnased ning praktikas rakendatakse neid sarnaste kriminaalasjade puhul. Kui 2012. aastal lõpetati 45 % kõigist alustatud perevägivalla juhtumite menetlustest otstarbekusest (s.h 53 % avaliku menetlushuvi puudumise tõttu, 42 % leppimise kaudu ja 5% muudel põhjustel[61], siis 2010. aastal moodustasid isikud, kelle suhtes menetlus lõpetati otstarbekusest, ainult 8 % lepitatud kahtlustatavatest.[62] Lepitusmenetlus leiab järjest enam rakendamispraktikat ning üha enam nähakse lepitusmenetlust sobiva menetlusliigina perevägivalla juhtumite puhul. Kuigi kriminaalmenetluse lõpetamine avaliku menetlushuvi puudumise tõttu on endiselt rohkem rakendamist leidev alus, näitab nende menetlusliikide

[55] A. Ahven, U. Klopets jt. Kuritegevus Eestis 2012, lk 37. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59116/Kuritegevus_Eestis_2012.pdf, 4. mai 2014.
[56] Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri.
[57] U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine lepimise tõttu, lk 12.
[58] *Ibid.*, lk 4.
[59] A. Ahven, U. Klopets jt. Kuritegevus Eestis 2012, lk 37.
[60] *Ibid.*, lk 44.
[61] *Ibid.*, lk 49.
[62] U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 4.

rakendamise jõudne tasakaalustumine, et prokurörid on järjest enam valmis lepitusmenetlust eesmärgipäraselt rakendama olukordades, kus nad näevad võimalust osapooli lepitada ning kahtlustatavat mitte karistada. Ka Euroopa Liidu Nõukogu raamlepingus ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses on öeldud, et lepitusmenetlust peaks soodustama kriminaalasjades, mis kujutavad endast isiklikke või kogukondlikke tülisid, mille menetlemine kriminaalkorras tekitaks üksnes rohkem pingeid või põhjustaks riigi ülemäärase sekkumise eraasjadesse.

2. EMPIIRILISE UURIMUSE METOODIKA

2.1 Uurimisküsimused

Töö empiirilise osa peatükis on eesmärk poolstruktureeritud ekspertintervjuude abil leida vastused püstitatud uurimisküsimustele. Peamised uurimisküsimused puudutavad lepitusmenetluse kui ühe võimaliku menetlusliigi rakendamist perevägivalla juhtumite puhul. Peamiste uurimisküsimuste teemagrupini viivad uurimisküsimused perevägivalla juhtumite arvu muutustest ja dünaamikast. Oluline on teada saada, kas prokuröride menetluses on varasemast rohkem perevägivalla juhtumeid, mis võib kaasa tuua vajaduse pöörata sellele sotsiaalsele probleemile kõrgendatud tähelepanu. Samuti küsib autor, kas perevägivald on eriliigiline kuriteoliik, mis võib vajada teistsugust kvalifitseerimist ning sellest tulenevalt ka teistsuguseid menetlus- ja karistusliike ning -määrasid. Kuivõrd on iga uurimisprobleemi alus mõistete täpsus, küsib autor prokuröridelt, kuidas nemad sisustavad perevägivallaga seotud termineid, teades, et Eesti õigussüsteemis ei ole selle valdkonna terminite osas selgust. Nendest neljast eelnevast teemast töötas autor välja küsimused, millele soovis prokuröridega käesoleva uurimuse jaoks läbi viidud intervjuude abil vastust saada. Järgnevaid uurimisküsimusi arvesse võttes kavandas autor ekspertintervjuud prokuröridega, kes oma igapäevatöös puutuvad kokku perevägivalla juhtumite menetlemisega.

1. **Kas tajute muutusi perevägivalla juhtumite menetlemisel, millised need muutused on ning mis võib olla nende muutuste põhjuseks?**

2. **Millisena näete peresuhte ja lähisuhte kui suhtevormide erinevusi ning kas nende mõistete mahtude ja sisu erinevused omavad tähtsust perevägivalla juhtumite menetlemisel?**
   2.1 Kuivõrd on oluline sõltuvussuhe perevägivalla juhtumi osapoolte vahel?

3. **Kas ja kuidas erineb perevägivalla juhtum teistest kuritegudest, mis võib tingida selle eraldi kvalifitseerimise vajaduse?**
   3.1 Millisena näete vajadust perevägivalla juhtumite puhul teiste kuritegudega võrreldes teistsuguste menetlusliikide ja karistamismetoodika järele?

4. **Milliseid kriteeriume arvesse võttes otsustate perevägivalla juhtumi puhul rakendada kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud võimalikest**

menetlusliikidest teatud menetlusliiki, kuivõrd sõltub menetlusliigi valik lisaks seadusest tulenevatele alustele suuresti prokuröri tahtest ja siseveendumusest?

4.1 Kuidas ja milliseid eesmärke ning põhjuseid arvestades jõuate otsuseni, et soovite perevägivalla juhtumi puhul rakendada lepitusmenetlust?

2.2 Probleemi seade ja uuringu eesmärk

Eesti kui ühe Euroopa Liidu liikmesriigi kohustus on otsida võimalusi lepitusmenetluse soodustamiseks kriminaalasjades, mis kujutavad endast isiklikke või kogukondlikke tülisid, mille menetlemine kriminaalkorras tekitaks üksnes rohkem pingeid või põhjustaks riigi ülemäärase sekkumise eraasjadesse.[63] Samuti on kriminaalpoliitika arengusuundades tehtud prokuröridele ülesandeks sobivatel juhtudel koos ohvriabitöötajatega rakendada ohvri ja kurjategija lepitamist.[64] Alates lepitusmenetluse regulatsiooni jõustumisest 2007. aastal on lepitusmenetluste arv järjepidevalt suurenenud. Ka lepitusmenetlusse suunatud kriminaalasjades domineerivad vägivallakuriteod ning nendest omakorda vägivallakuriteod pereliikmete vahel, millest omakorda on peamised osapooled elukaaslased/abikaasad.[65] Samas peetakse perevägivalla juhtumeid nii mõneski riigis sedavõrd raskeks kuriteoks, mille osapooli lepitada ei tohi. Istanbuli konventsiooni kohaselt, mille Eesti plaanib allkirjastada lähiajal ning oma seadusandluse kohandada konventsiooniga vastavaks, on mis tahes vägivalla vormi korral keelatud kohustuslik alternatiivne vaidluse lahendamine, sealhulgas vahendamine ja lepitamine.[66]

Perevägivallale kui sotsiaalsele probleemile pööratakse ühiskonnas järjest enam tähelepanu, perevägivalla juhtumeid avaldatakse üha enam ja see tähendab, et õiguskaitseorganid on sunnitud neid juhtumeid menetlema ning võtma nende juhtumite osas vastu menetlusotsuseid. Samas on perevägivald mõnevõrra erinev kuriteoliik, kuna kuritegu on toimunud lähisuhtes olevate osapoolte vahel ning ametlikud reaktsioonid kuritegelikule käitumisele nagu vangistus

---

[63] Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus 2001/220/JSK ohvri seisundi kohta kriminaalmenetluses, art 10 p 1.
[64] Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018, lk 23.
[65] A. Ahven, U. Kolpets jt. Kuritegevus Eestis 2012, lk 37.
[66] Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon, art 48 p 1. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20Estonian.pdf, 19. aprill 2014.

ja rahaline karistus võivad perevägivalla ohvrile tekitada täiendavat kahju kas või majanduslikus mõttes ning harv pole ka ohvri psühholoogiline hirm kurjategija hilisema kättemaksu ees, kuna pärast kuriteo sooritamist ning karistamist jagatakse ka edaspidi ühist eluaset. Eelnevate põhjuste tõttu on mõistetav, miks soodustatakse perevägivalla juhtumeid võimalusel lahendada kohtuvälist menetlusliiki rakendades, s.h lepitusse suunates. Ühiskond ja õigussüsteem peavad vältima perevägivallaohvri teistkordset viktimisatsiooni. Ka kriminaalmenetluslikke võtteid kasutades ei tohi toimuda ohvri teistkordne viktimisatsioon. Kuivõrd lähtub lepitusmenetlus restoratiivõiguse põhimõtetest, on ohver kriminaalprotsessi rohkem kaasatud ning tema soovide ja vajadustega arvestatakse menetlusotsuseid vastu võttes rohkem.

Diskussioone tekitab aga siiani küsimus, kas ainuüksi fakt, et tegemist on perevägivallaga, on piisav argument juhtumi lepitusse suunamiseks või peaks olema selle lubatavus seotud piirangutega, kuna perevägivalda peetakse mõneti lepitamiseks liiga raskeks kuriteoks ning enamasti ei ole õiguskaitseorganite poole pöördutud esmakordse ega ka mitte kõige tõsisema ründe peale. Kuivõrd on lepitusmenetluse kohaldamise üks tingimus poolte vaba tahe leppida, siis valikul lepitusmenetluse kui menetlusliigi kasuks perevägivalla juhtumite puhul tuleb arvestada, et perevägivalla puhul võib kannatanu olla nõusoleku andmiseks kahtlustatava poolt mõjutatud. Oluline on kindlaks teha poolte vaba tahe ja eesmärk lepituseks osalemiseks. Kuigi lepitusmenetluse kohaldamiseks on palju pooltargumente nii üksiksiku kui riigi tasandilt, on lepitusmenetluse rakendamisel kriminaalmenetluse alternatiivina palju ohte, mida peab teadvustama ja arvesse võtma menetlusliigi valikul perevägivalla juhtumi puhul.

Käesoleva uurimuse eesmärk on uurida, mis paneb prokuröre, kes on sunnitud perevägivalla juhtumite osas vastu võtma menetlusotsuseid, otsustama kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud võimalikest menetlusliikidest teatud menetlusliigi kasuks ning kas nad peavad vajalikuks perevägivalla juhtum võimalusel lahendada kohtuvälist menetlusliiki rakendades, s.h lepitusmenetlust. Eesmärk on uurida, kas üldse ja milliste asjaolude olemasolul ja milliseid kriteeriume arvesse võttes, kui seadusest tulenev alus on olemas, on prokurörid valmis perevägivalla juhtumi suunama lepitusse, millistel juhtudel on nad seda teinud ning kas nad peavad lepitusmenetluse regulatsiooni piisavaks. Oluline on ka uurida, kuidas väldivad prokurörid lepitusmenetlusega kaasnevaid ohte. Eesmärk on uurida prokuröride seisukohti, mis kujundavad nende praktikat menetlusliigi valiku osas perevägivalla juhtumite

puhul, kuna menetlusliigi valik sõltub lisaks seadusest tulenevatele alustele suuresti prokuröri tahtest ja siseveendumusest.

Selleks et uurida põhieesmärki peab tundma taustsüsteemi. Eesmärk on uurida, kas prokurörid märkavad perevägivalla juhtumite arvu muutusi ning mis võib olla selle põhjustanud. Kui perevägivalla juhtumitega pöördutakse järjest enam õiguskaitseorganite poole ning nende osas alustatakse kriminaalmenetlust, on eesmärk uurida, kas perevägivald erineb teistest kuriteoliikidest, vajab teistsuguseid karistus- ja menetlusliike ning võib tingida seetõttu vajaduse perevägivalla kuritegude eraldi kvalifitseerimiseks. Perevägivalla eraldi kvalifitseerimine ning kõrgem sanktsioneerimine võib aga omakorda põhjustada probleeme tõendamisel. Tihti on intsidenti kaasatud vaid kannatanu ja kahtlustatav ning sageli ei soovi kannatanu teha õiguskaitseorganitega koostööd, kuid just kannatanult tulevad perevägivalla juhtumi puhul peamised tõendid. Perevägivalla temaatika uurimisel tuleb kindlasti lähtuda valdkonna mõistetest ja terminitest. Eesti seadusandluses ei ole aga perevägivalda puudutavate terminite osas selgust ning need mõisted ei ole ühtselt defineeritud. Terminite ebaselgus põhjustab neist erinevat arusaamist ning praktikat. Eesmärk on uurida, kuidas prokurörid sisustavad perevägivalla valdkonnaga seonduvaid mõisteid. Terminite täpsust ja neist ühtne arusaamine on oluline olukorras, kus nii rahvusvaheline kui siseriiklik seadusandlus liigub perevägivalla kuritegude spetsialiseerumise ja karmistamise suunas.

2.3 Meetodi valik

Käesoleva töö autor on empiirilise uurimuse läbiviimiseks valinud kvalitatiivse lähenemisviisi. Töö autori püstitatud uurimisküsimused nõuavad paindlikku lähenemisviisi, mida kvalitatiivne uurimismeetod pakub. Kvalitatiivse uuringu üks traditsiooniline andmete kogumise viise on intervjuude läbiviimine. Intervjuu annab võimaluse koguda uurimisandmeid intervjueeritavate loomulikus keskkonnas ning küsida lisaks planeeritud küsimustele ka täpsustavaid küsimusi vastavalt vestluse arengule.[67] Töö autor küsib prokuröride kui praktikute mõtete, hoiakute, seisukohtade, teadmiste ja tunnete järele, millistel juhtudel ja tingimustel on nad perevägivalla juhtumeid suunanud või valmis suunama lepitusse.[68] Töö autor on huvitatud prokuröride otsuse langetamise protsessist menetlusliigi valikul ning paljud seisukohad nõuavad põhjendamist. Käesoleva töö uurimus on

[67] M-L. Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis, lk 177. Tallinn: OÜ Infotrükk, 2008.
[68] *Ibid.*, lk 176.

panoraamvaade perevägivalla juhtumite menetlemisele, kuid kitsamalt keskendub lepitusmenetluse rakendamispraktikale ja probleemidele. Töö autor on huvitatud tähendustest, mida prokurörid talle annavad, ja nende tähenduste struktuurist ehk millele toetuvad just need konkreetsed prokurörid, kui otsustavad perevägivalla juhtumi menetlusliigiks valida lepitusmenetluse.[69] Prokuröridega läbiviidud intervjuude eesmärk on teada saada, kuidas rakendatakse lepitusmenetlust praktikas perevägivalla juhtumite puhul. Praktiline probleem siinkohal on teada saada, kas lepitusmenetlus on kohane menetlusliik perevägivalla juhtumite puhul ning kui lepitusmenetlus on kohane menetlusliik perevägivalla juhtumite puhul, siis millised on selle kohaldamise alused, tingimused ja piirangud.

Uurimuslik intervjuu on teaduslik meetod. Käesoleva töö jaoks on intervjuu eelis teiste andmekogumisintervjuude ees see, et intervjuu on meetod, mis on piisavalt paindlik ja võimaldab andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida.[70] Juba intervjuusid planeerides ning uurimisküsimusi sõnastades on kindel, et prokurörid vastavad küsimustele erinevalt, kuna neil on piisavalt palju otsustusõigust menetlusliigi valikul. Isegi kui seadusest tulenev alus lepitusmenetluse kohaldamiseks on olemas, ei pruugi prokurör selle kasuks otsustada. Menetlusliigi valikul mõjutavad prokuröri tema kogemused ja veendumused, kas valitud menetlusliik võib anda soovitud tulemused. Intervjuu on siinkohal sobiv meetod, kuna uuritakse väikest arvu inimesi. Autor soovis intervjueerida võimalikult palju prokuröre kõikidest ringkonnaprokuratuuridest, kes oma töös puutuvad teistest sama ringkonnaprokuratuuri prokuröridest rohkem kokku perevägivalla juhtumite menetlemisega. Enamik uurimisküsimustest on avatud küsimused, mis nõuavad pikka ja avatud vastuseid. Paljud küsimused nõuavad intervjueeritavalt tema hoiakute ja seisukohtade põhjendamist. Eesmärk on mõista, kuidas ja miks teeb prokurör otsuse teatud menetlusliigi kasuks. Selle magistritöö raames on eesmärk teada saada aga just eriti, miks ja millistel tingimustel prokurör eelistab või ei eelista perevägivalla juhtumitele kohaldada menetlusliigina lepitusmenetlust. Oluline on küll leida prokuröride tegevuses tüüpilisust, kui seda on, kuid veelgi olulisem on mõista nende otsuste tagamaid ja eesmärke.

Magistritöö autor viis prokuröridega läbi poolstruktureeritud intervjuud, mis tähendab, et eesmärk oli küsida intervjueeritavatelt kõik püstitatud uurimisküsimused, kuid küsimuste kuju ja esitamisjärjestus ei ole rangelt kindlaks määratud. Intervjueerija lasi vestlusel areneda

[69] M-L. Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis, lk 23.
[70] *Ibid.*, lk 177.

intervjueeritava initsiatiivil, hoides vestlust siiski püstitatud küsimuste ja teemavaldkondade juures.[71] Üks poolstruktureeritud intervjuu vorm on eksperdiintervjuud. Kuivõrd prokurörid on eksperdid valdkonnas ja küsimustes, mida käesoleva magistritöö autor uurib ja pakuvad intervjueeritavad uurijale huvi kui eksperdid perevägivalla juhtumite menetlemise ja lepitusmenetluse rakendamise valdkonnas, on läbiviidud intervjuude vorm ekspertintervjuu.[72]

Uuringu lähtekohaks on teoreetilised käsitlused perevägivalla ja lepitusmenetluse kohta. Teoreetilistest käsitlustest ning töö autori enda praktilistest kogemustest lähtuvalt on püstitatud uurimisküsimused ja hüpoteesid. Teoreetilisi käsitlusi saab siin käsitada kui esialgseid arusaamu uuritavast objektist, mis uuringu käigus muutuvad ja täpsustuvad vastavalt sellele, kuidas intervjueeritavad intervjuude käigus oma hinnanguid, seisukohti, kogemusi ja arvamusi avaldavad.[73] Kogutud empiirilise materjali põhjal on järgmises alapeatükis tehtud uurimistulemustest uurimisobjekti käsitlev analüüs ning sellele järgnev diskussioon. Empiirilise uuringu eesmärk on tulemusi analüüsida ja võrrelda ning edasi arendada teooriat uurimisobjektist, kas lepitusmenetlus on perevägivalla juhtumite puhul sobiv menetlusliik. Empiirilisele uuringule eelnenud teooria annab uurimisobjektist laia seletusliku raamistiku, mis läbiviidud intervjuude tulemusel täiustub ning mõned seisukohad ümber lükkab või mõnda seisukohta kinnitab.[74]

2.4 Valimi kirjeldus

Magistritöö autor viis ajavahemikul veebruar 2014 kuni märts 2014 läbi 9 intervjuud prokuröridega, kes oma igapäevatöös puutuvad kokku perevägivalla juhtumite menetlemisega ning on neil juhtudel vähemal või rohkemal määral kohaldanud lepitusmenetlust. Töö autor tahtis uuringusse hõlmata prokuröre kõikide ringkonnaprokuratuuride võimalikult paljudest osakondadest. Kahjuks ei olnud see võimalik, kuna kõik prokurörid ei soovinud uuringus osaleda. Valim on siiski piisavalt suur, hõlmates prokuröre kõikidest ringkonnaprokuratuuridest ning võimalikult paljudest osakondadest. Eestis on neli ringkonnaprokuratuuri, mis omakorda jagunevad osakondadeks vastavalt kuritegude liigile või maakondade tõmbekeskuste asukohtadele. Valimisse oli oluline kaasata võimalikult palju prokuröre erinevatest ringkonnaprokuratuuridest, sest vastavalt statistikale erinevad

[71] M-L. Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis, lk 180.
[72] *Ibid.*, lk 199.
[73] *Ibid.,* lk 57.
[74] *Ibid.*, lk 55.

ringkonnaprokuratuurid ja nende osakonnad juhtumite lepitusmenetlusse suunamiste arvu poolest. Intervjuud on prokuröridega läbi viidud nende töökeskkonnas otsekohtumistena. Hilisena transkribeerimise jaoks on intervjuu lindistatud diktofoni abil. Intervjuude kestsid keskmiselt veidi üle tunni aja.

Töö hüpoteese kontrollitakse väikese aru osalejate maailmavaate ja kogemuste uurimise, kirjeldamise ja tõlgendamisega. Kriminaalmenetluse raames lepitusmenetlusega kokkupuutunud inimeste hulk ei ole suur. Lepitusmenetlusega on kriminaalmenetluse raames kokku puutunud ohvrid, süüdistatavad, prokurörid, kohtunikud ning ohvriabitöötajad, kes viivad lepitusi läbi. Suur osa perevägivalla juhtumitest ei jõua kohtumenetluse astmesse. Kui asjaolud on selged ja juhtumi kohta on piisavalt tõendeid, siis saab juhtumile kohaldada ka lihtmenetlust. Samuti annab seadus võimaluse paljud kriminaalasjad lõpetada ära prokuratuuris, s.h leppimise tõttu. Nende võimaluste kasutamine on suuresti prokuröri pädevuses, sest just tema teeb taotluse vastavalt lihtmenetluse kohaldamiseks või kriminaalasja lõpetamiseks, s.h suunab ohvri ja vägivallatseja lepitusse, mis annab võimaluse kriminaalmenetluse lõpetamiseks leppimise tõttu vastavalt KrMS §-le 203[1]. Käesoleva töö uurimisobjekti uurimiseks pidas autor vajalikuks intervjueerida prokuröre, kuna just nendest oleneb suuresti kriminaalasja menetlusliigi valik. Autori hinnangul on valim piisavalt suur, et üldistada saadud tulemusi ning lahendada uurimisprobleem.

Uuringus osalenud prokuröride tööstaaž, mille kestel on nad perevägivalla juhtumite menetlemisega kokku puutunud, on erinev, varieerudes 2,5 aastast kuni 30 aastani. 5 prokuröri on enne prokurörina töötamist töötanud uurijana ning ka selle töö käigus perevägivalla juhtumitega kokku puutunud ning arvestasid seda vastamisel küsimusele, kui kaua on nad tegelenud perevägivalla juhtumite menetlemisega. Perevägivalla juhtumite menetlemisele spetsialiseerunud prokurörid arvestasid vastamisel sellega, mis ajast moodustab perevägivalla juhtumite menetlemine vastavalt tööjaotuskavale nende tööst suure või terve osa. Läbi viidud intervjuude valimis on ainult Põhja ja Lõuna ringkonnaprokuratuurides prokurörid, kes on spetsialiseerunud perevägivalla juhtumite menetlemisele ehk nende tööst moodustab see peamise osa, s.o 40-100 % (siin valimis 3 prokuröri). Paljudes prokuratuurides on töö jaotatud vastavad kuriteo kvalifikatsioonile ning kuna enamus perevägivalla juhtumeid kvalifitseerub KarS §-i 121 ehk kehalise väärkohtlemise alla, siis võib öelda, et ka teistes ringkonnaprokuratuurides ja nende osakondades tegelevad perevägivalla juhtumite menetlemisega samad prokurörid, kellel on

mõnevõrra suuremad kogemused ja teadmised käesoleva magistritöö uurimisprobleemist (siin valimis 5 prokuröri). Mõnes osakonnas suunatakse vastavalt tööjaotuskavale kõik perevägivalla juhtumid menetlemiseks ühele kindlale prokurörile, kuid see kuriteoliik ei moodusta tema tööst suuremat osa (siin valimis 1 prokurör). Valimi moodustanud mittespetsialiseerunud prokurörid ei oska enamasti öelda, kui paljud juhtumid nende menetluses on konkreetselt perevägivalla juhtumid, kuna perevägivalda ei eristata praegu teistest kuriteoliikidest ning see teeb statistika pidamise raskeks. Ühe mittespetsialiseerunud prokuröri menetluses oli 2013. aastal 11 juhtumit, mille ta liigitas lähisuhtevägivalla alla. Prokuröride kokkupuuted perevägivalla juhtumitele lepitusmenetluse rakendamisega on erinevad. Selgelt eristuvad selles osas spetsialiseerunud prokurörid, kes on rohkem valmis perevägivalla juhtumeid lepitusse suunama ning rakendavad lepitusmenetlust kõige rohkem 1/3-l kõikidest nende menetluses olevates perevägivalla juhtumitest. Näiteks oli ühe spetsialiseerunud prokuröri (kelle tööst moodustavad need juhtumid umbes 40 %) menetluses 2013. aastal 22 perevägivalla juhtumit, millest 5 puhul rakendas ta lepitusmenetlust. Teine spetsialiseerunud prokurör on jällegi 2013. aastast alates lepitusse suunanud 90 juhtumit. Mittespetsialiseerunud prokurörid rakendavad lepitusmenetlust selgelt vähem. Üks prokurör on lepitusmenetlust rakendanud vaid ühel korral ning pettus selles, teised prokurörid on lepitusmenetlust rakendanud üksikutel juhtudel (1-4 juhtumit aastas). Kõikidel valimi moodustanud prokuröridel on perevägivalla juhtumite menetlemise valdkonnas pikaajalised kogemused ja teadmised, kuid lepitusmenetluse rakendamispraktika varieerub suuresti.

Kuna töö autor lubas intervjueeritavatele konfidentsiaalsust, ei ole empiirilise uuringu järgses analüüsis prokuröride vastused nimelised. Tööle ei ole lisatud intervjuude transkriptsioone ning need asuvad käesoleva töö autori valduses. Valimi moodustasid allolevad prokurörid.

Prokurörid:

Põhja Ringkonnaprokuratuur: III osakonna (alaealiste osakond) prokuröri abi Alice Simm

Lõuna Ringkonnaprokuratuur: I osakonna (Tartu prokurörid) prokuröri abi Margit Pärn, ringkonnaprokurör Raul Heido, III osakonna (Valga prokurörid) prokuröri abi Valdo Gerassimov, III osakonna (Võru prokurörid) prokuröri abi Riita Serikova

Viru ringkonnaprokuratuur: Rakvere osakonna prokuröri abi Enn Pustak

Lääne Ringkonnaprokuratuur: Rapla osakonna prokuröri abi Liia Piirisalu, Rapla osakonna (Haapsalu prokurörid) prokuröri abi Ülle Tamm, Rapla osakonna (Paide prokurörid) prokuröri abi Tiina Viru

3. EMPIIRILISE UURIMUSE TULEMUSED

Käesoleva peatüki eesmärk on läbiviidud empiirilise uurimuse raames tehtud ekspertintervjuude tekstianalüüsi uurimistulemuste esitamine. Analüüsis võrdleb autor läbiviidud üheksat intervjuud, toob välja kontraste ja sarnasusi prokuröride vastuste vahel. Läbiviidud intervjuude transkriptsioonidest on analüüsis kasutatud väljavõtetena kõnekaid ja väljapaistvaid tsitaate. Analüüs jaguneb kategooriatesse tulenevalt töö fookusest ja uurimisküsimustest. Tulenevalt empiirilise uurimuse käigus kogutud andmetest annab autor vastused püstitatud uurimisküsimustele.

Analüüsi peamisteks kategooriateks on:

1. Perevägivalla juhtumite arvu muutused ja dünaamika (muutuste taga olevad põhjused; perevägivalla juhtumite olemus)
2. Perevägivalla defineerimine (terminite ebaselgusest tulenevad võimalikud probleemid; sõltuvussuhe kui oluline tingimus)
3. Perevägivald vägivallakuritegude eriliigina (vajadus teistsuguste menetlus- ja karistusliikide ja perevägivalla erineva kvalifitseerimise järele)
4. Menetlusliigi valiku kriteeriumud perevägivalla juhtumite puhul (perevägivalla juhtumite lahendamine kohtuväliseid menetlusliike kasutades; kannatanu arvamus menetlusliigi valiku ja karistuse osas; laste kui teise ringi ohvritega arvestamine menetlusliigi valikul; leppimine kriminaalasja lõpetamise alusena; seisukohad lepitusmenetluse eelistamiseks; sobiv juhtum lepitusse suunamiseks; lepitusmenetlusega kaasnevate ohtude vältimine)

3.1 Perevägivalla juhtumite arvu muutused ja dünaamika

Käesolevas alapeatükis analüüsib autor empiirilise uurimuse raames intervjueeritud prokuröride vastuste pinnalt, kas nemad näevad oma töös perevägivalla juhtumite arvu muutusi ning millises suunas; millised tegurid on põhjustanud perevägivalla juhtumite arvu muutused; kas ühiskond teadvustab perevägivalda kui sotsiaalset probleemi ning on valmis sellele reageerima ning mille poolest sarnanevad või erinevad üksteisest perevägivalla juhtumid.

Kõik prokurörid märkavad oma töös perevägivalla juhtumite arvu kasvu.[75] Seda ei seostata sellega, et ühiskonnas on vägivalda rohkem, vaid inimeste teadlikkus on kasvanud ja suhtumine perevägivalda kui sotsiaalsesse probleemi on varasemaga võrreldes muutunud. Üks prokurör ütleb aga järgmist: "Räägitakse, et tänapäeval on inimestel käitumishäireid rohkem, mistõttu ei ole välistatud, et perevägivalda on ühiskonnas varasemaga võrreldes mõnevõrra rohkem. Kiirest elutempost tingituna on inimesed rohkem stressis ja depressiooni esineb sagedamini." Teine prokurör ütleb vastukaaluna järgmist: "Pigem ma arvan, et perevägivalda on ühiskonnas vähem, sest inimeste haridustase kasvab ja saadakse aru, et löömisega asju lahendada ei ole õige." Kui varem pöörduti õiguskaitseorganite poole vaid raskemate juhtumite korral, siis nüüd inimesed teavad, et õiguskaitseorganitelt on mõtet abi otsida ka esimeste ja väiksemate rünnete peale ning nende menetlemisse suhtutakse tõsiselt. Kriminaalmenetluse koodeksi[76] kehtimise ajal tuli kannatanul väiksemate rünnete (tõukamine, löömine, sakutamine) osas koguda ise tõendeid ja kutsuda tunnistajaid ning esitada erasüüdistus kohtusse, kusjuures leppimist peresuhtes olevate osapoolte vahel peeti esimeseks võimaluseks vastavalt § 188 lg-le 2. Praegu oodatakse ühiskonnalt perevägivalla juhtumite nähtavale toomist ja nendest teatamisest, kuivõrd on teadvustatud, et perevägivald on Eesti ühiskonnas suur probleem. Perevägivallale hakati tähelepanu pöörama umbes 10 aastat tagasi ning just selle aja jooksul märkavad prokurörid nende juhtumite arvu kasvu oma töös.

Kõige enam nähakse juhtumitest teavitamise arvu kasvus meedia osatähtsust. Juhtumite arv kasvab ka seetõttu, et õiguskaitsepiirkonnad kasutavad teatud perioodidel perevägivalla juhtumite menetlemisel teistmoodi lähenemisi. Näiteks 2012. aastal suurenes isikuvastaste kuritegude arv eelkõige Põhja piirkonnas (24 %), mida mõjutas Põhja prefektuuri lähenemise muutus politseini jõudnud perevägivalla juhtumite menetlemisel.[77] Kuigi kriminaalasjade arv on kasvanud, on endiselt suur erinevus õiguskaitseorganite poole pöördumiste ja menetluste alustamise vahel perevägivalla juhtumite osas, kuna ohvrid ei soovi kriminaalmenetluse alustamist ning ei kirjuta kuriteoavaldust. Üks prokurör ütles oma õiguskaitsepiirkonnas politsei poolt kasutatava uue praktika kohta järgmist, mis annab võimaluse menetluse alustamiseks ilma kannatanu ütluste ja avalduseta: "Politsei viis mingil ajal sisse praktika, et kui sündmuskohale jõudes on näha, et ohver (naine) on peksa saanud, aga ta keeldus ütluste

[75] Kui 2012. aastal registreeriti 2231 perevägivalla juhtumit, mis on 15 % rohkem kui 2011. aastal, siis 2013. aastal registreeriti 2752 perevägivalla kuritegu, mis moodustab 7 % kõikidest vägivallakuritegudest. (Allikas: A. Ahven, U. Klopets. Kuritegevus Eestis 2013, lk 28.)
[76] Kriminaalmenetluse koodeks. – RT I 1995, 6, 69.
[77] A. Ahven, U. Klopets jt. Kuritegevus Eestis 2012, lk 14.

andmisest, siis pildistati ohver üle ja kuulati teine politseinik üle, kuna patrull käib sündmuskohal kahekesi. Politseinik annab ütlustena, et naine on neile suuliselt öelnud, et ta on mehe käest peksa saanud. Politseiameti poolt pandi selline taktika paika ja nad küsisid, kas me aktsepteerime politseiniku ütlusi ja fotosid kui tõendeid." Samas teine prokurör ütleb, et ainuüksi politseiniku ütlustest jääb väheks, et menetlust alustada. Prokurörid näevad teavitamiste arvu kasvu taga ka aktiviseerinud nõustamis- ja teavitustööd naiste varjupaikade ja ohvriabi töötajate poolt. Need asutused pakuvad lisaks kannatuste ja kahjude leevendamisele ka nõustamist ja abistamist suhtlemisel õiguskaitseasutustega süüteo kohta väärteo- või kriminaalmenetluse alustamise osas. Ka hädaabinumbrile helistanule soovitatakse kuriteotunnuste olemasolul teha avaldus politseisse. Üks prokurör rääkis oma õiguskaitsepiirkonna praktikast, kus politsei helistab kannatanule paari päeva pärast, kes ei ole pärast perevägivalla ohvriks langemist kuriteoavaldust esitanud, et küsida kuriteo asjaolude kohta ja selgitada, kuidas saab avaldust teha. Ühe kriminaalpoliitilise eesmärgina tuleb kõrgendatud tähelepanu pöörata perevägivalla ennetamisele ja nendele juhtumitele reageerimisele, kuivõrd peetakse seda ühiskonnale üheks kõige suuremaks kahju tekitavaks kuriteoks.[78] Ometi ei näe prokurörid seost kriminaalpoliitiliste eesmärkide ja perevägivallast teatamise arvu kasvu vahel. Käesoleva töö autor peab väga oluliseks deklaratsiooni, et perevägivald on kuriteoliik, mis tekitab ühiskonnale suurt kahju ning selle alusel saab toimuda koordineeritud ennetus- ja teavitustöö ja adekvaatne juhtumitele reageerimine (kuriteotunnuste olemasolul menetluse alustamine ja kannatanuga arvestamine kriminaalmenetluses).

Suurema osa prokuröride menetluses olevatest juhtumitest saab liigitada paarisuhtevägivalla alla, kuna intsidenti osapooled on enamasti kas praegused või endised abikaasad või elukaaslased. Intervjuu käigus hakkasid prokurörid üsna kiiresti asendama sõna "kannatanu" sõnaga "naine" ning sõna "kahtlustatav" asendati sõnaga "mees". Üks prokurör ütleb, et tema menetlusse on viimasel ajal tihti sattunud juhtumid, kus kannatanud on lapsed.[79] Väga tihti, kuid mitte alati, tekib tüli pärast sõnavahetust ühise alkoholitarvitamise käigus.[80] Vastajad nendivad, et selles olukorras on küll naine enamasti füüsilise vägivalla ohver, kuid naine on

[78] Kriminaalpoliitika asrengusuunad aastani 2018, p 4.
[79] 2013. aasta kriminaalstatistika järgi oli (kasu-)laste vastu suunatud 5 % perevägivalla juhtumitest. (Allikas: A. Ahven, U. Klopets jt. Kuritegevus Eestis 2013, lk 28.)
[80] 2013. aasta kriminaalstatistika järgi oli 33 %-l juhtudel tarvitanud vägivallatseja alkoholi, 2 % kannatanutest oli ise alkoholi tarvitanud, 8 %-l juhtudest olid mõlemad osapooled tarvitanud alkoholi ning 33 %-l juhtumitest ei olnud kumbki alkoholi tarvitanud. (Allikas: A. Ahven, U. Klopets. Kuritegevus Eestis 2013, lk 31.)

meest sõnaliselt provotseerinud ning prokurörid tunnistavad, et võtavad seda menetlusliigi ja karistuse mõistmisel taustana arvesse. Kuigi ohvri tegu ei pruugi olla karistatav karistusseadustiku järgi, siis ometi tuleb sellega arvestada lepitamise puhul, et jõuda poolte probleemide põhjusteni. Suur osa juhtumitest on tekkinud olmeprobleemide pinnalt, mida saab nimetada situatsiooniliseks paarisuhtevägivallaks[81]. Käesoleva töö autori arvates on väga oluline eristada teineteisest olmeprobleemide pinnalt tekkinud perevägivalla juhtumeid nendest juhtumitest, kus vägivald lähedase vastu on kestnud pikaajaliselt ja kus võib selgelt pidada ohvriks üht osapoolt, kelle suhtes tarvitatakse pidevalt vägivalda mistahes põhjusel. Tüüpilist menetluses oleva perevägivalla juhtumi küsimust kommenteerides ütleb üks prokurör järgmist: "Minu arvates avaldavad valed naised ehk need, kes tõeliselt kannatavad, on nii maha surutud, et nad ei tule selle peale, et nad võiksid väljastpoolt abi paluda. Need, keda tõugatakse trepist alla ja kellel murtakse luid, Politseisse ei pöördu." Ühe prokuröri menetluses on olnud vaid üks pikaajalise perevägivalla juhtum, kus pidev vägivald oli kestnud üle aasta. Prokurörid teevad vahet pikaajalisel vägivallal ja olmeprobleemide pinnalt tekkinud perevägivalla juhtumitel kuigi karistusseadustik nendel kahel olemuselt erineval juhtumil vahet ei tee. Enamasti kvalifitseeruvad perevägivalla juhtumid KarS §-i 121 alla, mis võib endas hõlmata olemuselt ja tagajärjelt väga erinevaid tegusid.

Suure osa perevägivalla juhtumitest moodustavad seega olmeprobleemide pinnalt tekkinud probleemid, mida võimendab sageli, kuid mitte alati, alkoholitarbimine. Teise suure grupi moodustavad inimesed, kes oma lapsepõlves on näinud või kogenud, et kasvatus käib vägivalla abil ning kasutavad sellist mõtte- ja käitumisviisi oma järeltulijate suhtes seda suureks kuriteoks pidamata. Samal ajal on lapsevanemaid, kes ei pea vägivalda loomulikuks osaks kasvatuses ega ole oma loomult vägivaldsed, vaid käituvad erakorralises olukorras meeleheitlikult mingit vägivallavormi kasutades, kuna nad ei tea, kuidas situatsiooni lahendada. Vastajad toovadki välja juhtumigrupi, kus vägivald on eranditult esma- ja ühekordne ning vägivalda on väljundina nähtud pärast erakorralist situatsiooni ja emotsioonidega mittetoimetulemist. Üks vastaja toob välja järjest aktuaalsema probleemi, kus

[81] Ameerika sotsioloogi Michael Johnson'i poolt välja töötatud paarisuhtevägivalla käsitluse järgi on situatsiooniline paarisuhtevägivald (käesoleva töö autor ja küsitletud prokuröride sõnastuses kas olmetüli või olmeprobleem) kõige levinum vägivallaliik paarisuhetes. Vägivalda partnerite vahel võib tekkida ootamatult reaktsioonina emotsionaalse pingeseisundi või lahendamata konflikti korral. Tagajärjed kannatanule ei ole nii tõsised kui pikaajalise perevägivalla ehk paarisuhte terrori puhul. (Allikas: K. Soo. Paarisuhtevägivald Eestis – levik ja tagajärjed, lk 7. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Paarisuhtevagivallaraport_loplik.pdf, 19. aprill 2014.)

lapsed kasutavad pahatahtlikult ära, et õiguskaitseorganid reageerivad perevägivalla juhtumitele eriti siis, kui kannatanu on alaealine. Omaette grupi moodustavad juhtumid, kus on tegemist pikaajalise vägivalla ja ohvristumisega. Vägivald nendel juhtudel ei pruugi ilmneda ainult kriminaalmenetluslikus mõttes. Vägivallatseja võib kontrollida ohvri elu iga aspekti (näiteks kontroll suhtlemise ja rahakasutuse üle) ja ohver võib elada pideva hirmu all, kuid ühtegi kriminaalset elementi karistusseadustiku mõttes ei kaasne. Mida pikaajalisem on vägivald, seda tõenäolisem on, et ühel hetkel kaasnevad sellega teised vägivallaliigid, näiteks vaimsele vägivallale lisandub füüsiline vägivald. Üks prokurör nimetab sellist käitumist psüühiliseks ahistamiseks ning ütleb, et sellistes olukordades peab menetleja meeleheitlikult otsima kas või üht füüsilist elementi vägivallatseja tegevuses, et saaks alustada kriminaalmenetlust.[82]

Kõik prokurörid ütlevad, et nende menetluses on juhtumeid, kus kannatanu on õiguskaitseorganite poole pöördunud pärast esmakordset vägivallaintsidenti, kuid enamasti iseloomustab perevägivalda selle pikaajalisus ning kergemate ja raskemate intsidentide kordumine ja vaheldumine. Üks prokurör ütleb järgmist: "Mingisugusest uurimusest ma tean, et lähisuhtevägivalla ohver pöördub Politsei poole pärast 33ndat vägivallajuhtumit." Üllatuslikult vastasid prokurörid, et pikaajalist perevägivallaohvrit ei pane õiguskaitseorganite poole pöörduma enamasti mitte üks ja tõsisem rünne, vaid ühel hetkel ohver väsib kannatamisest. Minevikus võib vägivallatseja ohvri suhtes toime olla pannud palju tõsisemaid ründeid, mis ometi pole ohvrit teatud põhjustel õiguskaitseorganite poole pöörduma pannud. Põhjused, miks ohver on kannatanud pikaajalist vägivalda, on enamasti majanduslikud või seotud lastega. Need on põhjused, mis iseloomustavad perekonda kui sõltuvussuhet. Pikaajalise vägivallaohvri paneb kuriteoteadet esitama ka see, kui vägivallatseja ähvardab teda millegagi ning ohvril on põhjust karta ähvarduse täideviimist, näiteks ähvardab vägivallatseja ohvrit terariista või relvaga. Ohvri paneb abi otsima ka asjaolu, kui lisaks temale saab veel kellestki teisest sama vägivallatseja ohver, näiteks siis, kui vägivallatseja hakkab vägivalda tarvitama lapse peal või ähvardab seda teha. Üldjuhul eeldatakse, et olmetülid tekivad hetkeemotsioonide ja -olukordade pinnalt. Üldjuhul puudub olmetülidel

[82] Kõikidest naistest on aasta jooksul vägivalda kogenud 20 % (umbes 112 tuhat naist vanuses 15-74 aastat). Kõige sagedamini kogevad naised vaimset vägivalda. 7 % kõikidest naistest (ca 39-40 tuhat naist Eestis) on aasta jooksul kogenud üksnes vaimset vägivalda, mill ega ei ole kaasnenud füüsilist ega seksuaalset vägivalda. (Allikas: I. Pettai, I. Proos. Vägivald ja naiste tervis, lk 4-5. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Vagivald_ja_naiste_tervis_1_.pdf, 19. aprill 2014.)

küll traditsiooniline vägivallaring[83], kuid harva on tegemist ka esmakordse intsidendiga, mille peale kannatanu avalduse tegi. Ka olmetülisid, mille väljund leitakse vägivallas, iseloomustab väiksemate ja suuremate intsidentide varasem korduvus. Ühiskond ei ole teadlik, kui raske kuritegu on perevägivald ning millised võivad olla selle tagajärjed. Pigem peetakse perevägivalda kergeks kuriteoliigiks. Perevägivald võib varieeruda kergest ründest kuni raske kehavigastuse tekitamiseni ning on harva ühekordne, põhjustades pikaajalist ohvristumist. Ometi võib pikaajaline perevägivald ühel hetkel lõppeda pereliikme tapmise või mõrvaga.[84]

Tegelikult ka olmeprobleemide pinnalt tekkinud perevägivalla juhtmeid iseloomustab pikaajalisus ning ühe osapoole ohvriks olemine, kuigi tüli tekkimisel võib mõlemal osapoolel olla oma osa kas või provotseerimise näol. Kuna olmeprobleemide pinnalt tekkinud vägivalla dünaamika on sarnane pikaajalise perevägivallaga, siis ei pea käesoleva töö autor õigustatuks mittereageerimist ka esimesel juhul. Perevägivallale on omane olukord, kus ohver on ise tihti võimetu olukorda muutma ning vägivalda lõpetama, mistõttu on vajalik reageerimine ühiskonna tasandilt. Perevägivalla levik ühiskonnas on suurem kui registreeritud perevägivalla kuritegude arv, kuna perevägivallaohvrid ei pöördu erinevatel põhjustel õiguskaitseasutuste poole. Õiguskaitseasutuste poole pöördumiste ja kriminaalmenetluste austamise arvu vahe on omakorda suur, kuna ohvrid ei tee sageli avaldust kriminaalmenetluse alustamiseks ning keelduvad ütluste andmisest. Üldiselt arvavad prokurörid, et see, mis on põhjustanud perevägivallajuhtumite arvu kasvu teatamiste ja kriminaalmenetluste alustamise näol, on tingitud paradigma muutusest ühiskonnas perevägivalda suhtumisel. Ühiskond küll arvab, et perevägivalla juhtumitest tuleb teada anda, kuid ise nad seda tihti valmis tegema ei ole. Kuigi ühiskond on perevägivalla laialdasest teavitamisest muutunud oluliselt teadlikumaks, nähakse perevägivallaga tegelemise kohustust riigil. Ühiskond ei teadvusta, et

[83] Leonore Walker iseloomustas paarisuhtes füüsilise vägivalla toimumist kolme perioodiliselt korduva faasiga ehk nn vägivallaringina. Kui ohver on jäänud vägivaldsesse suhtesse pikemalt, võib hakata vägivald korduma ning esinema tsükliliselt. Walkeri järgi võib iga faas erineda oma intensiivsuselt ja kestuselt paariti. Ent need tsüklid korduvad suhtes ja vägivald võib aja jooksul eskaleeruda. Olles langenud ohvriks üks kord, suurendab see tõenäosust kogeda vägivalda ka edaspidi. Vägivallaringi esimest faasi nimetatakse pingete kogunemise faasiks, teist füüsilise vägivalla või plahvatuse faasiks ning kolmandad mesinädalate faasiks. (Allikas: Perevägivalla teoreetilised käsitlused. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kuriteoennetus.ee/40370, 19. aprill 2014.)

[84] Perevägivallaga seotud tapmiste arv Eestis moodustab üha suurema osa selle kuriteoliigi statistikast. Perevägivalla tapmiste (§ 113) ja mõrvade (§ 114) arv 2013. aastal oli 19 ja osakaal samade kuritegude sees 31%. (Allikas: A. Ahven, U. Klopets jt. Kuritegevus Eestis 2013, lk 29.)

perevägivald on olemuselt eriline kuriteoliik, mille puhul ohver harva pöördub pärast esimest vägivallaintsidenti õiguskaitseasutuste poole, kuid millele reageerimata jätmine põhjustab kahju nii ohvrile, tema perekonnale kui riigile ja ühiskonnale tervikuna.

3.2 Perevägivalla defineerimine

Käesoleva magistritöö uurimisprobleemidest lähtuvalt on oluline prokuröridelt küsida, kuidas nemad defineerivad mõisteid "perekond", "perevägivald", "lähisuhe" ja "lähisuhtevägivald", kuivõrd ei ole Eesti õiguskorras nende mõistete kohta legaaldefinitsioone. Ometi kasutatakse neid mõisteid õigusaktides ning muudes õigusaktidega seotud dokumentides. Olukorras, kus väga paljud riigid, s.h Eesti suhtuvad pereliikme suhtes toime pandud vägivalda tõsisemalt nii hoiakutelt kui seadusandluse tasandilt, on regulatsiooni selguse ja ühtse praktika huvides oluline nende mõistete ühene defineerimine. Perevägivalla subjektide ring on võimalikult täpselt vaja määratleda olukorras, kus riik plaanib karistusseadustikku viia sisse muudatused, mis teeb süüteo toimepanemisest isiku suhtes, kes on süüdlasest majanduslikus või perekondlikus sõltuvuses, raskendava asjaolu. KarS §-121 sõnastust plaanitakse muuta ja sõnastada järgmiselt, et teise inimese tervise kahjustamise, löömise või valu tekitava muu kehalise väärkohtlemise eest, kui see on toimepandud lähi- või sõltuvussuhtes, on karistuse ülemmäär kuni viieaastane vangistus. Selliste seadusemuudatustega annab seadusandja mõista, et peresisesesse vägivalda suhtutakse tõsisemalt kui võõraste inimeste vahel toimuvatesse vägivallaaktidesse, kuivõrd võõra inimese suhtes toime pandud kehalise väärkohtlemise eest plaanitakse karistuse ülemmäärana ette näha kuni üheaastane vangistus.[85] Üks prokurör ütleb järgmist: "Probleeme võib tekitada ka see, et kuna meil ei ole selles vallas kindlaid definitsioone, siis ühe vägivallakuriteo kvalifitseerimine perevägivallana, millel on raskem karistus, võib tekitada juristide vahel vaidlusi."

Juba planeeritud seadusemuudatuses kasutatakse mõistetena nii perekondlikku sõltuvust, lähisuhet kui ka sõltuvussuhet. Need mõisted ei ole sisult ja mahult samaväärsed, kuigi mõeldud on eeldatavasti sama isikute ringi. Eesti õigusaktides puudub ühtne perevägivalla definitsioon. Samuti ei ole selle kohta prokuratuurisisest administratiivset eeskirja ega juhiseid, mistõttu defineerivad intervjuus osalenud prokurörid neid mõisteid mõnevõrra

[85] Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu nr 13-0726/01 p-d 16 ja 67. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58741/Karistusseadustiku+ja+sellega+seonduvalt+teiste+seaduste+muutmise+seaduse+eeln%F5u.pdf, 4. mai 2014.

erinevalt, mis omakorda põhjustab õigusemõistmise ebaühtsust eriti olukorras, kus õiguskaitseorganitelt oodatakse kõrgendatud tähelepanu pööramist nimetatud perevägivallakuritegude ennetamisele ning neile reageerimisele ning konkreetselt prokuröridel tuleb sobivatel juhtudel koos ohvriabitöötajatega rakendada ohvri ja kurjategija lepitamist. "Suurem osa riike suhtub peresisesesse vägivalda tõsisemalt kui võõraste inimeste vahel toimuvatesse vägivallaaktidesse, isegi kui eriseadusi ei ole."[86] Samal ajal soovitatakse kohtuväliselt üritada lahendada sellised kuriteod, mis kujutavad endast isiklikke või kogukondlikke tülisid, mille menetlemine kriminaalkorras tekitaks üksnes rohkem pingeid või põhjustaks riigi ülemäärase sekkumise eraasjadesse. Lähisuhtes või perekondlikus suhtes olevad isikud on igal juhul materiaal- ja menetlusõiguslikus mõttes erisubjektid. Erisubjektideks olevate isikute ring tuleb aga piiritleda, kuivõrd tähendab erisubjektiks olemine teistsugust kohtlemist karistus- ja kriminaalmenetlusõiguse mõjualas. Tänapäeval ei saa perekonna alustena mõista vaid abielulisi- ja veresugulussidemeid. Probleeme tekitavad pigem erinevad endised ja praegused kooseluvormidest tekkinud suhted ning ühise leibkonna küsimus.

Justiitsministeerium defineerib perevägivalda ja selle osapooli järgnevalt: "Perevägivald sisaldab kõiki füüsilise, seksuaalse, psühholoogilise või majandusliku vägivalla akte, mis toimuvad praeguste või endiste abikaasade, elukaaslaste, partnerite vahel, tegu võib olla laste või (vana)vanemate väärkohtlemise või õdede-vendade omavahelise vägivallaga, hoolimata sellest, kas toimepanija elab või elas ohvriga samal elamispinnal. Perevägivalda ei määratleta sündmuse toimumise koha järgi, vaid ohvri ja vägivallatseja lähedaste suhete järgi."[87] Kusjuures perevägivalla statistikas kajastuvad ka kuriteod, mis on toime pandud praeguse kaaslase endise kaaslase või endise kaaslase praeguse kaaslase poolt.

Prokurör, kes vastab, et tema lähtub perekonna defineerimisel laiast käsitlusest, mõistab perekonna all tegelikult vaid abielulisi- ja veresugulussuhteid. Lähisuhte alla liigitab ta ka näiteks naabrite vahelised suhted. Teise prokuröri jaoks peab tegu olema lähisugulastega, kes teise tingimusena peavad ka koos ühe katuse all elama ehk moodustama ühise leibkonna. Kolmanda prokuröri jaoks moodustavad lähisuhte ühes leibkonnas elavad isikud. Suhtevorm, kas isikud on omavahel abielus või elavad vabaabielus, tema jaoks oluline ei ole. Lähisuhte moodustavad tema jaoks ka endised elukaaslased eriti siis, kui suhtega on seotud ühised

[86] M. Väli. Perevägivald, lk 1. Riigikogu Kantselei õigus- ja analüüsiosakonna teemaleht nr 9/ 19.03.2012.
[87] A. Ahven, U. Klopets jt. Kuritegevus Eestis 2013, lk 28.

lapsed ja ühine vara. Sama prokurör kommenteerib lähisuhtevägivalla ja perevägivalla erinevust järgmiselt: "Rohkem on kasutuses mõiste "perevägivald", aga laiemalt võttes on tegu ikkagi lähisuhtevägivallaga, mille alla mahuvad ka endised elukaaslased ja nende suhted. Perevägivald on kitsam ring lähisuhte sees." Vastukaaluks ütleb üks teine prokurör järgmist: "Lõpuks ei ole tähtis, kas me nimetame seda juhtumit lähisuhtevägivallaks või perevägivallaks. Seal midagi vahet ei olegi." Küsimus on selles, millal moodustub pere ja millal lähisuhe. Lähisuhe on siiski laiem käsitlus, mille osapooled ei pea elama ühes leibkonnas, mis tähendab, et ka naabrid ja sõbrad võivad olla lähisuhtes. Iga tutvus aga ei tähenda lähisuhet, rääkimata peresuhtest.

Üks prokurör on väga kitsa lähenemisega ning tema jaoks peavad osapooled kuuluma ühte leibkonda ning elama ühisel elamispinnal. Väga tavaline on olukord, kus perevägivald taandatakse ainuüksi mehe ja naise vahelisele ehk paarisuhtele, kelle vaheline vägivald on küll kõige sagedasem. Väga mitmed prokurörid menetlevad endiste elukaaslaste omavaheliste suhete pinnalt tekkinud vägivallajuhtumeid kas vastavalt pere-või lähisuhtevägivallana, kuid ka siin on erinevus selles, et üks prokurör peab oluliseks veel tingimusi, et endised elukaaslased peavad olema pikemaajaliselt koos elanud ning neil peab olema olnud ühine majapidamine. Ühe teise prokuröri jaoks on oluline, et vägivallajuhtumi osapooltel on või on olnud ühine leibkond ning nende vahel peab olema kooselu tagajärjel tekkinud sugulusside hõimkonna (s.h veresuguluse) tähenduses. Tema jaoks ei ole oluline, et osapooled jagaksid vägivallaintsidendi ajal või järgselt ühist elamispinda, kuivõrd võib faktiline kooselu olla lõppenud, aga probleemid ja konfliktid, mis viisid vägivalla tarvitamiseni, on tekkinud varasema suhte pinnalt eriti siis, kui osapooli ühendavad lapsed või varalised suhted. Järgmine prokurör ütleb, et lähisuhet ei pea moodustama kindlasti mitte ühes leibkonnas elavad või ühist elamispinda jagavad inimesed, vaid lähisuhe moodustub omavahel tuttavate inimeste (kooselu, sõprus) pinnalt. Lähisuhtevägivald on seega selle suhte pinnalt tekkinud konflikt, mis väljendus vägivallas.

Samal ajal ei saa paragrahve liiga täpselt sõnastada, kuna sellisel juhul võib tekkida vastupidine probleem, kus raskusi hakkab valmistama süütegude kvalifitseerimine. Paragrahvi sõnastus ei saa olla nii konkreetne, et ühtegi süütegu selle järgi kvalifitseerida ei saagi. Väga suurt rolli mõistete "perekond", "perevägivald", "lähisuhe" ja "lähisuhtevägivald" defineerimisel omavad pisidetailid. Prokuröride niivõrd erinevatest vastustest, kuidas nemad neid mõisteid sisustavad, järeldab autor, et prokurörid peaksid lähtuma nende mõistete

ühtsetest definitsioonidest eriti olukorras, kus seadusandlus liigub spetsialiseerumise ja karmistamise suunas perevägivalla juhtumite osas. Töö autor peab pisidetailide all silmas näiteks küsimusi, kas kolm päeva koos elanud isikud moodustavad lähisuhte või peresuhte, kas osapooled peavad jagama ühist elamispinda või kuuluma ühisesse leibkonda, kas endisi abikaasasid või elukaaslasi peavad ühendama lapsed või varalised küsimused või kas juhtumi perevägivallana kvalifitseerimisel on oluline ainult sugulus- või hõimkondlik side või omab tähtsust ka sõltuvussuhe perevägivalla osapoolte vahel või lähedase abitusseisundi ärakasutamine. Vaid kaks prokuröri mainivad vastustes kuidagi sõltuvussuhet perevägivallajuhtumi osapoolte vahel või abitusseisundi ärakasutamist. Vaid üks prokurör mainib oma vastuses, et oluline tingimus, miks liigitada juhtum lähi- või perevägivallakuritegude kategooriasse, on lisaks lähi- või perekondlikule suhtele sõltuvussuhe (näiteks majanduslik, emotsionaalne) juhtumi osapoolte vahel või ühe osapoole abitusseisundi ärakasutamine. Teise prokuröri jaoks kuulub perevägivalla alla subjektide ring, kes omavad omavahel sugulussidet, kuid nad ei peagi üksteisest alati sõltuma.

Klassikalise perevägivalla alla kuuluvad vägivallaepisoodid abikaasade, laste, vanemate, õdede-vendade suhtes ja vahel. Selline isikute ringi määratlus on väga kitsas ning ei arvesta ühiskonna arenguga, mistõttu on juba praegu seda käsitlust laiendatud. Käesoleva töö autor peab lisaks osapoolte lähisuhte või peresuhte olemasolule oluliseks ka nendevahelist sõltuvussuhet. See tähendab, et esmatingimus on küll lähisuhte või peresuhte olemasolu, kuid ilma osapoolte vahelise sõltuvussuhteta, kus isikud omavahel ei moodusta või ei ole kunagi moodustanud ühist koostoimimisvälja, ei peaks juhtumit kvalifitseerima lähisuhte- või perevägivalla juhtumina. Sellises olukorras osutub veresugulussidemest olulisemaks ühise elamispinna ja leibkonna jagamine, mistõttu peaks seadusandja lähtuma pigem laiemast mõistest ja definitsioonist, kuid oluline tingimus süüteo konkreetsel kvalifitseerimisel peaks olema sõltuvussuhe või selle puudumine vägivallajuhtumi osapoolte vahel.

3.3 Perevägivald vägivallakuritegude eriliigina

Eestile on rahvusvaheliste ja Euroopa Liidu organisatsioonide poolt korduvalt tehtud ettekirjutusi ja antud soovitusi koostada eraldi paragrahv või spetsiaalne seadus perevägivalla jaoks.[88] Eestile on ette heidetud, et karistusseadustik ei määratle perevägivalda eraldi

[88] Näiteks meeste ja naiste vahelist võrdõiguslikkust uuriv Euroopa Komisjon, ÜRO Naiste Diskrimineerimise Likvideerimise Komitee, Euroopa Nõukogu Inimõiguste erivolink, ÜRO

kuriteoliigina. Perevägivald läheb tavalise vägivalla kategooria alla, s.t isikuvastaste kuritegude alla.[89] Perevägivalla kuritegude eraldi kvalifitseerimist on soovitatud patriarhaalse ühiskonnakorralduse ajaloolise pärandi kiirema taandumise eesmärgil, kuivõrd on lähisuhtevägivalla kõige sagedasem vorm paarisuhtevägivald, kus mees kasutab vägivalda oma elukaaslase või abikaasa vastu.[90] Väga paljud rahvusvahelised ja Euroopa Liidu õigusaktid näevad perevägivalda kui soospetsiifilist probleemi, kuivõrd pannakse suurem osa perevägivalla juhtumitest patriarhaalse pärandi tõttu toime naiste vastu. Näiteks Istanbuli konventsioonis preambulis öeldakse, et naiste ja meeste *de jure* ja *de facto* võrdõiguslikkuse saavutamisel on oluline roll naistevastase vägivalla ennetamisel. Nähakse soolise võrdõiguslikkuse ja perevägivalla omavahelist tihedat seotust.[91] Nendes riikides, kus võrdõiguslikkus on seaduse tasandil sätestatud, kus naistel on meestega võrdne ligipääs haridusele, kus naised on kaasatud poliitikasse ning kus palgalõhe meeste ja naiste vahel on väiksem, esineb perevägivalda vähem.[92] Ka Euroopa Komisjoni soolise võrdsuse strateegia aastateks 2014-2017 näeb liikmesriikidele ühe meetmena viiest ette naistevastase vägivalla

---

Piinamisvastane komitee, ÜRO Inimõiguste komitee. (Allikas: M. Albrant. Eesti naistevastase vägivalla vastane seadusandlus vaadelduna rahvusvahelisest perspektiivist, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.enu.ee/lisa/354_merle.pdf, 20. aprill 2014.)

[89] ÜRO Inimõiguste komitee 7. juuli 2004. a raport teemal „Violence against Women in Estonia". Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.omct.org/files/2004/07/2409/eng_2003_06_estonia.pdf, 10. aprill 2014.

[90] 2013. a kriminaalstatistika järgi oli 62 %-l juhtudest vägivallatseja kannatanu suhtes abikaasa või elukaaslane, järgnesid endiste elukaaslaste ja abikaasade vahelised perevägivalla juhtumid (13 %). 92 % perevägivallatsejatest olid mehed ja 84 % ohvritest olid naised. (Allikas: A. Ahven, U. Klopets. Kuritegevus Eestis 2013, lk 28.)

[91] ÜRO Inimõiguste komitee raportis "Violence against Women in Estonia" anti Eestile soovitus koostada perevägivalla kui eriliigilise kuriteoliigi paragrahv või eriseadus. Perevägivalla olukorda Eestis hinnati lisaks ka võrdõiguslikkuse vaatenurgast (kuidas on sooline võrdõiguslikkus seadustes sätestatud, milline on naiste ligipääs harisusele, naiste osakaal poliitikas, naiste tööhõive ja sissetulekud)

[92] Viimase ÜRO arenguprogrammi inimarengu aruande kohaselt asub Soome 6. kohal sugudevahelise võrdsuse pingereas, kuuludes kõrgelt arenenud riikide nimistusse (Arvutivõrgus kättesaadav: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf, 20. aprill 2014). Samas viimase eurobaromeetri uuringu kohaselt elatakse Soomes üht Euroopa Liidu vägivaldseimat pereelu. Tervelt 38 % ühiskonnast tunnistab, et nad teavad oma pere- või tutvusringkonnas kedagi, kes kannatab perevägivalla all (Allikas: Domestic Violence against Women, p 24. Arvutivõrgus kättesaadav: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_344_en.pdf, 20. aprill 2014.) Eestis on Euroopa Liidu suurim palgalõhe naiste ja meeste vahel (27,3 %) ning Eesti kuulub samuti riikide hulka, kus elatakse Euroopa Liidu vägivaldseimat pereelu (39 %) (Allikas: Euroopa Komisjoni 9. detsembri 2013. a pressiteade "Sooline palgalõhe: Euroopas töötavad naised 59 päeva tauta." Arvutivõrgus kättesaadav: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1227_et.htm, 20. aprill 2014.)

ennetamise ja selle vastu võitlemise. Naistevastast vägivalda peetakse kõige suuremaks ebavõrdsuse väljenduseks, inimõiguste rikkumiseks ja takistuseks sugudevahelise võrdsuse saavutamisel.[93] Käesoleva magistritöö empiirilises uurimuses osalenud prokurörid käsitlesid töö autori hinnangul perevägivallatemaatikat pigem soospetsiifilisena kui sooneutraalsena, kuivõrd asendati vestluse käigus võrdlemisi paljudel juhtudel sõnad "ohver" ja "kannatanu" sõnaga "naine" ning "vägivallatseja", "kahtlustavav" sõnaga "mees", mis on selgitatav sellega, et prokuröride menetluses on paarisuhtevägivalla juhtumeid enim. Töö autor rõhutas vestluste käigus, et käesolev magistritöö ei keskendu paarisuhtevägivallale. Rahvusvahelised ja Euroopa Liidu õigusaktid ei eita, et perevägivallaohver võib olla ka mees, kuna aga naine on ohver märgatavalt sagedamini ja tema vastu toime pandud kuriteo vorm ja tagajärjed on raskemad, ei ole vale rääkida perevägivallast kui soospetsiifilisest probleemist.[94]

Perevägivalla ajaloolist tausta arvesse võttes võib perevägivalla juhtumite eraldi kvalifitseerimisel olla positiivne mõju naiste ja meeste aastasadade jooksul kujunenud ebavõrdsete võimusuhete kadumisele. Õigus peab ühiskonnas olema adekvaatne ning võib tekkida uute sanktsioonide kehtestamise vajadus. Kui praegu tunnetatakse ühiskonnas vajadust erilist tähelepanu pöörata perevägivalla juhtumite ennetamisele, siis on õige küsida, kas perevägivalla kuritegudesse peab suhtuma kui kuriteo eriliiki ning kas see tingib vajaduse nende juhtumite eraldi kvalifitseerimiseks kas eriseaduse või spetsiifilise paragrahvi abil. Kindlasti ei saa seadusemuudatustesse suhtuda kergekäeliselt, kuid perevägivallale kui sotsiaalsele probleemile ka seadusega eraldi tähelepanu juhtimine võib kiirendada ühiskonnas valitseva paradigma muutust suhtumisel perevägivalda. Perevägivald, mis on rünne oma pereliikme elu või tervise vastu, ei ole õigusteadlaste ainuvaldkond, kuid juristide töö on luua sellele laialt levinud probleemile õiguslik raamistik, kuna tegemist ei ole pelgalt sotsiaalse probleemiga, vaid üha enam riike tunnistab ründe oma pereliikme vastu kuriteoks ning ohvri inimõiguste rikkumiseks. Jääb küsimus, kas teo kriminaliseerimiseni peaks jõudma siis, kui suurem osa ühiskonnast peab tegu vääraks ning karistuse väärilseks või ei saa ühiskonnalt sellist teadlikkust eeldada ning üheks teadlikkuse tõstmise vahendiks teo keelatusest on teo kriminaliseerimine. Perevägivald on sotsiaalne probleem, mille kriminaliseerimiseni on läänemaailm jõudnud inimkonna pikka ajalugu arvesse võttes alles hiljuti, kuid sellegi poolest

[93] Council of Europe. Gender Equality Strategy 2014-2017, pp 4-5. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/EQUALITY/02_GenderEqualityProgramme/Council%20of%20Europe%20Gender%20Equality%20Strategy%202014-2017.pdf, 10. aprill 2014.

on vähese ajaga jõutud olukorda, kus perevägivalda peetakse vägivalla raskeks vormiks ning ohvri inimõiguste rikkumiseks.[95] Eestis on lähisuhtevägivald fookusesse tõusnud viimase aastakümne jooksul, mistõttu on oluline küsida, kas Eesti ühiskond on valdavalt omaks võtnud arusaama, et perevägivalda ei saa suhtuda kui pere siseasja, kuhu välised instantsid sekkuma ei peaks. Me ei saa pereelu pidada enam pelgalt kellegi eraasjaks, kui üks pereliige paneb teise suhtes toime kuriteo.

Eestile on korduvalt tehtud ettekirjutusi ja antud soovitusi nii füüsilise kui ka psühholoogilise perevägivalla määratlemiseks õigusaktides ning perevägivalla defineerimiseks.[96] ÜRO piinamisvastane komitee andis aastal 2007 Eestile soovituse läbi vaadata vägivalla definitsioon Eesti õiguses ning eraldi defineerida vaimne, füüsiline ja seksuaalne vägivald, kuivõrd ei ole vaimne vägivald karistatav kuriteo mõistes. Vaimse vägivalla kohta puudub õiguslik regulatsioon.[97] Seda enam on imekspandav, et Eesti seadusandluses on alles praegu ette valmistamisel sellekohased muudatused sisse viimiseks karistusseadustikku. KarS § 58 p 4 sätestab alates 23.12.2013. a, et karistust raskendav asjaolu on süüteo toimepanemine isiku suhtes, kes on süüdlasest teenistuslikus või majanduslikus sõltuvuses, samuti süüdlase pereliikme, temaga koos elava isiku või süüdlasest muul viisil perekondlikus sõltuvuses oleva isiku suhtes. Varem oli sama säte sõnastatud järgnevalt: "Karistust raskendav asjaolu on süüteo toimepanemine isiku suhtes, kes on süüdlasest teenistuslikus, majanduslikus või perekondlikus sõltuvuses." Varasema sätte puhul oli tegu mittekoosseisulise karistust raskendava asjaoluga, millega käesoleva töö empiirilises uurimuses osalenud prokurörid perevägivalla juhtumite menetlemisel ei arvestanud. Ainus sisuline muudatus on planeeritud KarS §-i 121, kuivõrd alustatakse perevägivalla juhtumi puhul enim kriminaalmenetlusi KarS §-i 121 kui kehalise väärkohtlemise paragrahvi alusel ja §-i 120 kui ähvardamise alusel.[98] Paragrahvi 121 tekst muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt lg 2 p-i 2 osas: "Teise inimese

[95] Näiteks Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioonis (nn Istanbuli konventsioonis) peetakse perevägivalda raskeks isikuvastaseks kuriteoks, mis rikub ohvri inimõigusi.

[96] A. Gil-Robles. Euroopa Komisjoni inimõiguste erivoliniku raport pärast Eesti külastamist oktoobris 2003. a, 5. pt. Arvutivõrgus kättesaadav: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=112789#P220_56462, 10. aprill 2014.

[97] M. Albrant. Eesti naistevastase vägivalla alane seadusandlus vaadelduna rahvusvahelisest perspektiivist, lk 3.

[98] Perevägivalla juhtumite seas domineerivad kehalise väärkohtlemise juhtumid: kõigist perevägivallaasjadest on neid 78 % ja kõigist kehalise väärkohtlemise juhtumitest 39 %. (Allikas: J. Salla, L. Surva. Perevägivallatsejate retsidiivsus, lk 2. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57654/Perev%E4givallatsejate+retsidiivsus.pdf, 10. aprill 2014.)

tervise kahjustamise, löömise või valu tekitava muu kehalise väärkohtlemise eest, kui see on toime lähi- või sõltuvussuhtes karistatakse rahalise karistuse või kuni viieaastase vangistusega."[99] Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri [100] ütleb planeeritava seadusemuudatuse kohta järgmist: "Eesmärk lähi- või sõltuvussuhtes toime pandud väärkohtlemise tunnuse lisamiseks (lg 2 p 2) on karmistada suhtumist ja reageerimist lähisuhtevägivalla korral. Sageli on perevägivald ka varjatud ja korduv, selle karmimalt kohtlemine on väärtuspõhine lähenemine. See on ühtlasi ka kompromiss, et ei koostata eraldi paragrahvi perevägivalla jaoks nagu rahvusvahelised soovitused ette näevad."[101]

Prokurörid vajadust topeltparagrahvide järele ei näe, kuna kõikide vägivallakuritegude kohta on praegu karistusseadustikus kvalifikatsioon olemas. Üks idee, miks on peetud perevägivalla kuritegu raskemaks juhtumiks, on see, et enamasti ei pöördu ohver õiguskaitseorgani poole pärast esimest episoodi ning kui perevägivald kvalifitseeruks raskendava asjaoluna, saab juhtumi menetlemisel ja karistuse määramisel arvestada ka võimalikke varasemaid juhtumeid, mida kannatanu on küll ülekuulamisel või eravestluses avaldanud, kuid mida hiljem tõendada on raske või võimatu. Teine prokurör pigem arvab, et perevägivald võiks olla karistusseadustikus eraldi kvalifitseeritud. Ka tema ütleb, et iseenesest on praegu võimalik kõikidele vägivallakuritegudele leida karistusseadustikus sobiv kvalifikatsioon, kuid perevägivalla eraldi kvalifitseerimine võitleks suhtumise vastu, et perevägivald on pere eraasi, kuhu välisinstantsid nii ühiskonna kui õiguskaitseorganite mõttes sekkuma ei pea. Kolmas prokurör peab perevägivalla eraldi kvalifitseerimist vajalikuks samuti seetõttu, et see võib anda ühiskonnale märku, et perevägivald on prioriteetne kuriteoliik ning sellele reageeritakse. Planeeritavaid muudatusi karistusseadustikku peab ta piisavaks ning rohkema spetsiifilise seadusandluse järele ta vajadust ei näe. Üks prokurör ütleb järgmist: "Ma arvan, et peaks eristama perevägivalla juhtumeid teistest vägivallakuritegudest, kuna kannatanu on sõltuvuses vägivallatsejast ja ma arvan, et seetõttu on need raskemad kuriteod, kuna need toimuvad pereringis ja kannatanu tambitakse psüühiliselt maha." Ka tema arvab, et planeeritav muudatus karistusseadustikku ühe lõikena perevägivalla kui raskema kuriteo lisamine on hea

[99] Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu.
[100] Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58823/Karistusseadustiku+ja+sellega+seonduvalt+teiste+seaduste+muutmise+seaduse+seletuskiri.pdf, 4. mai 2014.
[101] *Ibid.*

variant. Üks prokurör ütleb, et perevägivalla seadus on omane arenguriikidele, kusjuures mitte üheski nendest riikidest perevägivalla seadus oma eesmärki ei täida. Kuivõrd varieeruvad perevägivalla kuriteod kehavigastuse tekitamisest tapmise ja mõrvani, ei ole võimalik neid kuritegusid ühte koosseisu panna. Ta ütleb järgmist: " Kui riigi suhtumine on selline, et perevägivald on kõrgendatud tähelepanu all, siis see ongi mittekoosseisuline raskendav asjaolu ja seda tuleb arvestada karistuse mõistmisel."

Paar prokuröri peavad vajalikuks perevägivalla eraldi kvalifitseerimise eelsammuna perevägivalla defineerimist. Kui perevägivald eelnevalt defineeritud ei ole, tekib juristidel vaidlusi, kas juhtum sobitub selle definitsiooni alla või mitte. Kuna perevägivalla eest nähakse ette kõrgem sanktsioon, teeb see niigi raske tõendamise keerulisemaks. Üks prokurör ütleb nii: "Perevägivalla puhul on neli seina ja kaks isikut. Kuna tõendamine on niigi raske, siis raskema karistuse puhul on veel keerulisem niigi raskesti tõendatavat kuritegu tõendada." Kuivõrd nähakse KarS § 121 lg 2 p-i 2 karistusena ette kuni viieaastane vangistus, tähendab kõrgem sanktsioon suuremat motiveerimisvajadust. Üks prokurör kommenteerib järgmiselt: "Mida rohkem on inimesel kaotada ehk mida karmim karistus teda ees ootab, seda meeleheitlikumalt ta võitleb ja otsib meile igasugu takistusi ja valetunnistajaid." Praktiku jaoks tekib küsimus, kuidas kehalise väärkohtlemise episood kvalifitseerida olukorras, kus KarS 121 lg-e 1 sanktsioon saab olema oluliselt kergem KarS 121 lg 2 p-i 2 sanktsioonist, kuivõrd ei ole teada, mida tähendavad mõisted "perekond" ja "lähisuhe".

"Suurem osa riike suhtub peresisesesse vägivalda tõsisemalt kui võõraste inimeste vahel toimuvatesse vägivallaaktidesse, isegi kui eriseadusi ei ole."[102] Euroopa riigid võib tinglikult jagada kolme rühma. Esimese rühma moodustavad riigid, kus perevägivalla kuritegusid karistatakse üldises korras (nt Austria, Bulgaaria, Soome, Taani, Eesti, Saksamaa ja Leedu). Teise grupi moodustavad riigid, kus asjaolu, et vägivallaakt pandi toime perekonnas, on raskendav asjaolu (Belgia, Prantsusmaa, Kreeka, Island, Luksemburg, Holland ja Türgi). Seda eesmärk taotleb ka KarS § 58 p 4. Samas Soome ja Rootsi on riigid, kus karistused on karmimad juhul, kui vägivalla ohver on nõrgemal positsioonil või abitum. Eraldi on kodu- või perevägivald välja toodud näiteks Tšehhi, Itaalia, Norra, Poola, Portugali, Slovakkia, Hispaania ja Rootsi seadustes.[103] Tegelikult on ka praegu prokuröridel võimalus pidada perevägivalda raskemaks kuriteoks ning võtta seda arvesse karistuse osas läbirääkimistel

[102] M. Väli. Perevägivald, lk 1. Riigikogu Kantselei õigus- ja analüüsiosakonna teemaleht nr 9/ 19.03.2012.
[103] *Ibid.*

lihtmenetluse liike kasutades ning ka karistuse küsimisel üldmenetluses kohtus. Sanktsioonide miinimum- ja maksimummäärade vahe on suur ja see annab prokurörile võimaluse perevägivalda suhtuda kui raskendavasse asjaolusse ning karistusena määrata või küsida keskmisest karistusmäärast mõnevõrra raskem karistus. Prokurörid peavad oluliseks, et selline võimalus sisaldub karistusseadustikus. Üldiselt arvavad prokurörid, et olemasolevate paragrahvidega kaetakse ära kõikvõimalikud perevägivalla vormid ja tüübid ning karistuse suuruse mõistmisel on võimalus juba praegu arvestada detailidega, näiteks sellega, kelle vastu on kuritegu toime pandud, kas ohver on vägivallatseja on omavahel sõltuvussuhtes ja kas on teada või on põhjust arvata, et vägivalda on osapoolte vahel olnud ka varem.

Paragrahvid ei tohi olla liiga spetsiifiliselt sõnastatud, sest see raskendab kuritegude kvalifitseerimist. Pigem peab teo kvalifikatsiooni sõnastus olema laiem, mis võimaldab arvestada detaile, kuid ilmtingimata ei vaja detailide olemasolu. Kuna perevägivald võib varieeruda ükskõik milliste paragrahvide vahel, ei peeta võimalikuks konstruktsioone, kus kõikidele kvalifikatsioonidele on lisatud eraldi lõigud perevägivalla kohta. Karistust raskendava asjaoluna saab seda kasutada aga kõikide paragrahvide juures. Jääb arusaamatuks, miks peetakse vaid kehalisel väärkohtlemisel oluliseks ja raskendavaks asjaoluks süüteo toimepanemist lähi- või sõltuvussuhtes. Üks prokurör arvab, et just raske kehavigastuse tekitamisel võiks selle toime panemine lähi- või sõltuvussuhtes olla raskendav asjaolu, kuna see tekitab suuremat kahju kui ühekordne löömine. Ka toob üks prokurör välja, et kuivõrd on olukordi, kus prokurörid karistada ei taha, seda näiteks olukorras, kus lapsevanem ei ole olemuselt vägivaldne, kuid ühekordne emotsioonidega mittetoimetulemine viis ta lapse suhtes vägivalla tarvitamiseni, mis võis tegelikult väljenduda ainult tutistamises või laksu andmises, tekitab kõrgem sanktsioon rohkem probleeme. Igal juhul on lapse ja vanema vahel lähi- ja sõltuvussuhe, mis tähendab sellise teo kvalifitseerimist KarS § 121 lg 2 p-na 2.

Kolm prokuröri toovad välja vajaduse vaimse/psüühilise/emotsionaalse vägivalla kriminaliseerimiseks. Praegu on selle tõendamine keeruline, ometi on tegemist kõige levinuma vägivallaliigiga ning raske on ette kujutada pikaajalist perevägivalda, kus füüsilise või seksuaalse vägivalla kõrval ei tarvita vägivallatseja ohvri suhtes vaimset vägivalda. Ka ÜRO Piinamisvastane komitee soovitas aastal 2007 läbi vaadata vägivalla definitsioon Eesti õiguses ning eraldi defineerida vaimne, füüsiline ja seksuaalne vägivald. 2014. aastal ei ole vaimne vägivald endiselt karistatav kuriteo mõistes ning planeeritavad muudatused karistusseadustikus vaimse vägivalla defineerimist ega selle kriminaliseerimist ette ei näe.

Kaks prokurör tõid aga välja probleemse olukorra, kus vägivallatseja on ohvri või terve perekonna suhtes tarvitanud pikaajaliselt vaimset vägivalda (näiteks suhtlemise ja rahakasutuse kontroll, sõnaline alandamine), kuid selleks, et isikule saaks esitada kahtlustuse kuriteos, otsivad prokurörid isiku käitumises kas või üht füüsilise vägivalla episoodi, kuigi on teada, et vaimne vägivald on konkreetsel juhul ohvrile palju suuremat kahju tekitanud.

Perevägivalda võib pidada eriliigiliseks kuriteoks ka seetõttu, et need kuriteod võivad vajada rahalise karistuse ja vangistuse kõrval veel teisi karistusliike. Karistusseadustiku § 3 lg-e 3 kohaselt on isikut võimalik kuriteo eest karistada rahalise karistuse või vangistusega. Üks eesmärk perevägivalla erinevaks kvalifitseerimiseks on seega näha karistusliigina ette ka näiteks sotsiaalprogrammides osalemist. "Eelkõige nähakse sotsiaalprogrammi näol vägivallatsejatele suunatud ravi- ja/või rehabilitatsiooni teenust, mille esmane eesmärk on ohvrite turvalisuse tagamine."[104] Oma pereliikme suhtes vägivalda kasutanud vägivallatseja vangistus või talle määratav rahaline karistus võib otseselt kahjustada ülejäänud perekonda. Ka perevägivalla ohver ei taha vägivallatsejat enamasti karistada. Ohver soovib vägivalla lõppemist. Kuna tegemist on kuriteoga, peab teole järgnema karistus. Üks prokurör ütleb nii: "Ilmselt karistused perevägivalla osas peaksid olema komplekssed lisakaristustega ja lisavõimalustega, näiteks osalemine sotsiaalprogrammides." Üks teine prokurör ütleb, et perevägivalla puhul võiks olla lisavõimalused karistuse osas just sotsiaalprogrammide kui mõjutusvahendite osas. Ka tema peab oluliseks, et sotsiaalprogramm on lisa põhisanktsioonile. Samas ei näe prokurörid vajadust lisakaristuste järele perevägivalla juhtumite osas, kuna muud karistused, mis ei ole nii koormavad, annavad neile praegu kohtuvälised menetlusliigid. Kui menetlus lõpetatakse KrMS §-i 202 järgi avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur (edaspidi nimetatud ka kui kriminaalmenetluse oportuniteediga lõpetamine), saab määrata kohustusena üldkasuliku töö tegemise või rahalise kohustuse ning kui menetlus lõpetatakse KrMS §-i 203^1 järgi, tuleb kahtlustataval täita lepituskokkuleppe tingimused. [105] Sotsiaalprogramme nähakse lisavõimaluse või -karistusena praegu ette raskemate juhtumite puhul, kui asi laheneb üld- või

[104] T. Kesküla. Perevägvalla vähendamisele suunatud sotsiaalprogrammide rakendamine Eestis, lk 7. Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas 2012. a kaitstud magistritöö.
[105] KrMS §§-de 202 ja 203^1 kui kriminaalmenetluse nn koosseisuga lõpetamise seadusest tulenevad alused on väga sarnased ning prokurörid rakendavad neid sarnaste juhtumite puhul. Nendel alusel lõpetamist kasutatakse enamasti isikute puhul, kellel varasemad kuriteod puuduvad ning kelle puhul prokurörid leiavad, et kahtlustatavate edaspidist käitumist on võimalik positiivselt mõjutada karistust kohaldamata. (Allikas: J. Salla, L. Surva. Perevägivallatsejate retsidiivsus, lk 6.)

kokkuleppemenetluses ning isikut karistatakse tingimuslikult. Eesti seadusandlus võimaldab sotsiaalprogrammides osalemiseks kohustada kohtu poolt reaalse vangistusega karistatud isikuid. Seda juhul kui isik vabastatakse tingimisi vangistusest ja allutatakse käitumiskontrollile (KarS § 74).[106] Kindlasti nähakse vajadust lisaks rahalisele karistusele ja vangistusele kohustuslike sotsiaalprogrammide järele, kuhu saab kahtlustatava suunata ka kohtuväliseid menetlusliike rakendades.

Perevägivald on olemuselt teistsugune kuriteoliik, mis vajab tihti teistsuguseid menetlus- ja karistusliike ning -määrasid seetõttu, et osapooled on teineteisest enamasti sõltuvussuhtes, osapooled elavad pärast vägivallaintsidenti edasi ühist pereelu, ohver vägivallatseja karistamist tihti ei soovi ning kriminaalmenetluslikud võtted kriminaalse käitumise peale võivad põhjustada perevägivallaohvri teistkordset viktimisatsiooni. Kuigi valdavalt karmistatakse seadusandlikul ja ühiskondlikul tasandil mitmel pool maailmas suhtumist perevägivalla kuritegudesse, vajavad perevägivallas kahtlustatavad, perevägivallaohvrid ja nende pereliikmed teistsuguseid kriminaalmenetluslikke võtteid. Neid teistsuguseid võtteid võib nimetada leebemateks karistuse osas, kuid kindlasti ei tohi jääda mulje, nagu suhtutakse perevägivalda automaatselt kui kergesse kuriteosse. Perevägivald on enamasti just raskem kuritegu, kuna sageli on perevägivald varjatud ja korduv ning kannatanu avaldab õiguskaitseorganile vaid viimase episoodi. Kui avaldatakse ka varasemad episoodid, võib olla raskusi nende tõendamisel. Sellisel juhul saab juhtumi lahendamisel vajadusel arvesse võtta tõendatud või tõendamata, kuid siiski teadaolevat taustsüsteemi. Eesti õigussüsteemis ei eksisteeri praegu perevägivalla eriseadust ega perevägivalla spetsiifilist koosseisu, kuid karistusseadustikus sisalduvad süüteokoosseisud võimaldavad menetleda perevägivalla kuritegusid. Kuigi Eesti karistusseadustik ei tee vahet perekonnas toimuva ja võõraste inimeste vahel toimuva vägivalla vahel, ei saa kindlasti öelda, et Eesti seadusandlus ei kaitse perevägivallaohvri perevägivalla eest.

Perevägivald on eriline kuriteoliik, mis vajab õiglase lahendi jaoks kord rangemat lähenemist menetlusliigi, karistusliigi ja -määra osas, kord leebemat. Menetlusliigi valikust sõltub suuresti karistusliik ja -määr ning võimalused komplekskaristuse määramiseks. Pärast

[106] Vangistusseaduse §-i 16 järgi saab sotsiaalprogrammides osalemist kohustada vangistust kandva isikut, kui isiku individuaalne täitmiskava seda ette näeb. Sotsiaalprogrammides on võimalik kohustada ka isikut, kes on vangistusest ennetähtaegselt vabastatud (KarS § 76) ja kellele kohus määrab vastava kohustuse.

seadusest tulenevate nõuete täitmist ja aluse olemasolul on prokuröril piisavalt otsustusõigust menetlusliigi valikul. Prokurörid ütlevad, et seadusest tulenevalt on neil praegu piisav valikuvõimalus menetlusliikide osas ning vajadusel saab rakendada nii rangemat lähenemisviisi kui leebemat, kuid praegu on võimalik komplekskaristust eelkõige sotsiaalprogrammide osas määrata isikut tingimisi karistades, mida võimaldavad üldmenetlus ja lihtmenetlusliigid. Kuna kriminaalpoliitiliselt on eesmärgiks võetud perevägivalla kuritegude kohtuväline lahendamine, on isiku kohustamine sotsiaalprogrammis osalemiseks kas võimatu, kui kriminaalmenetlus lõpetatakse KrMS §-i 202 alusel, või tehakse seda praktikas harva, kui kriminaalmenetlus lõpetatakse leppimise tõttu vastavalt KrMS §-le 203[1].[107] Suur osa perevägivalla kuritegudest lõpeb ilma tervisekahjustuste tekkimise või on tagajärjeks kerged vigastused, mistõttu on kriminaalasja koosseisuga lõpetamiste osakaal suur (umbes 45 %).[108] Sotsiaalprogrammis osalemise kohustust ei saa pidada karistuseks, kuid kergemate perevägivalla kuritegude puhul võiks seda kohaldada karistamise asemel või ühe kohustusena teiste kohustuste kõrval või üldkasuliku töö või rahalise kohustuse määramise asemel. Võimalusel ei peaks kahtlustatavat karistama traditsioonilises mõttes, vaid esimese ja kergema perevägivalla kuriteo puhul võiks kaaluda meedet, mis on suunatud tema käitumise muutmisele. Raskemate kuritegude puhul võiks see olla komplekskaristuse üks osa lisaks vangistusele või rahalisele karistusele, kuid perevägivalla juhtumite menetlemise seisukohalt oleks oluline võimalus kohustada isikut osalema sotsiaalprogrammides ka kriminaalasja oportuniteediga lõpetamisel ning teha seda tihemini kriminaalasja lõpetamisel leppimise tõttu. Samas prokurörid suuremalt jaolt omale võimalust lisada enne juhtumi lepitusse suunamist lepituskokkuleppesse omapoolseid tingimusi kas või sotsiaalprogrammis kohustusliku osalemise näol vajalikuks ei pea. Lepituskokkulepe peab nende hinnangul olema vaba igasugusest riigipoolsest sunnist ning initsiatiiv ühe lepituskokkuleppe tingimusena kohustus osaleda sotsiaalprogrammis peab lepitusprotsessi käigus tulema kannatanult.

Prokurörid arvavad üldiselt, et perevägivald peaks karistusseadustikus olema eraldi kvalifitseeritud, kuid parima variandina nähakse seda ette raskendava asjaoluna. Selline lahendus annab võimaluse määrata perevägivallatsejale keskmisest karistusmäärast kõrgem karistus ning annab prokurörile parema positsiooni läbirääkimistel karistuse osas näiteks kokkuleppemenetluses. Paljud näevad vajadust vaimse vägivalla kriminaliseerimiseks. Teisalt nähakse probleemi selles, et kuivõrd perevägivalla eest nähakse ette kõrgem sanktsioon, võib

[107] Kriminaalasja oportuniteediga lõpetamisel on isikut võimalik kohustada mitte tarvitama narkootikume ja alluda ettenähtud sõltuvusravile (KrMS § 202 lg 2 p 4).
[108] A. Ahven, U. Klopets. Kuritegevus Eestis 2012, lk 49.

tekkida probleeme juhtumi tõendamisega, kuna perevägivalda on niigi tihti raske tõendada, kuna ohver ei pruugi olla valmis koostööks õiguskaitseasutustega. Raskemas sanktsioonis nähakse probleemi ka sellisel juhul, kus prokurörid karistada üleüldse ei taha. Käesoleva töö autori arvates teenib perevägivalla juhtumite eraldi kvalifitseerimine eelkõige ühiskonna suhtumise muutmise eesmärki, kuna perevägivalda põhjustab suuresti veel patriarhaalse ühiskonnakorralduse ajalooline pärand. Eelkõige tuleb aga terminid sõnastada ja sisustada, kuna mõistete "perekond", "perevägivald", "lähisuhe", ja "lähisuhtevägivald" selgus on kõrgema sanktsioneerimise puhul oluline. Iseenesest on prokuröridel alati olnud võimalus perevägivalla juhtumitesse suhtuda karmimalt, kuivõrd vahed sanktsioonide miinimum- ja maksimummäärade vahel on suured. Pigem teenib perevägivalla erinev kvalifitseerimine või selle raskendavaks asjaoluks olemine riigipoolse hukkamõistu näitamist laialt levinud probleemi vastu võitlemisel. Sellega antakse märku, et ühiskonnalt oodatakse perevägivalla mittetolereerimist ja sellele reageerimist.

3.4 Menetlusliigi valiku kriteeriumid perevägivalla juhtumi lahendamisel

Käesolevas alapeatükis analüüsib autor süüteoga seotud asjaolusid, mida empiirilises uurimuses osalenud prokurörid võtavad enim arvesse menetlusliigi valikul lisaks seadusest tulenevate süü suurust mõjutavatele kergendavatele ja raskendavatele asjaoludele, sest süüd mõjutavad ka muud asjaolud. Süü suurus määrab, milline peab olema isikule määratav karistus ning sellest tulenevalt teeb prokurör valiku erinevate menetlusliikide vahel. Eelkõige analüüsib autor, milliseid asjaolusid võtavad prokurörid arvesse, kui nad kaaluvad juhtumi lepitusse suunamist, mis annab aluse kriminaalasja lõpetamiseks leppimise tõttu. Analüüsitakse, milline on nende motivatsioon ja põhjendused ning kas need on kooskõlas lepitusmenetluse eesmärkidega, kui prokurörid otsustavad perevägivalla juhtumi suhtes rakendada lepitusmenetlust. Oluline on võrdlus teise kriminaalasja koosseisuga lõpetamise aluse, kriminaalmenetluse lõpetamisega avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur vastavalt KrMS §-le 202, kuivõrd rakendavad prokurörid neid kaht menetlusliiki sarnaste juhtumite puhul.

3.4.1 Kannatanu roll kriminaalmenetluses

Ajalooliselt on kriminaalmenetluse fookus olnud alati kahtlustataval või süüdistataval. Kriminaalmenetluslikus mõttes on toimunud paradigma muutus, kus järjest enam peetakse oluliseks ohvri ehk kannatanu kaasamist kriminaalmenetluse protsessi. Konflikti

lahendamisesse peab olema kaasatud ka kuriteoohver. Kuriteoohvri kaasamine otsustusprotsessi aitab tal analüüsida pärast kuritegu oma emotsioone ning ohvri arvamusega arvestamine näiteks menetlusliigi või karistusliigi ja -määra valikul aitab kaasa õiglasema lahendi sünnile, sest ainuüksi süüteo koosseisu eest ettenähtud sanktsiooni raamidesse jääv karistus ei tähenda, et see on õiglane.[109] Karistusel peab olema nii repressiivne kui preventiivne iseloom, kusjuures preventiivne ka sellises tähenduses, et see ei tooks ülekohut kaasa kannatanule.[110] Seetõttu on väga oluline karistuse kohaldamise etapis arvestada ühe asjaoluna kannatanu arvamuse ja soovidega lisaks karistust kergendavatele ja raskendavatele asjaoludele. Kannatanu arvamus on süüd mõjutav muu asjaolu.

Ometi ei ole kannatanu avaldus ega arvamus määrav kriminaalmenetluse alustamiseks. KrMS § 194 lg 1 kohaselt on kriminaalmenetluse ajend kuriteoteade või kuriteole viitav muu teave. Perevägivalla juhtumite puhul on probleem see, et õiguskaitseorganite poole pöördumiste arv on oluliselt suurem kui kannatanu avalduse alusel alustatud kriminaalmenetluste arv. Ohvrid keelduvad avalduse kirjutamisest. Kuriteo puhul, kus osapooled ei tunne teineteist, on olukord vastupidine ning enamasti soovivad kannatanud kahtlustatava karistamist ning tihti ka ebaloomulikult raske sanktsiooniga. Perevägivalla puhul on olukord enamasti vastupidine. Kannatanu ei soovi kahtlustatava karistamist, mistõttu keelduvad ohvrid kuriteoavalduse kirjutamisest. Kannatanu arvamusega ei arvestata kriminaalmenetluse alustamise kui kõige olulisema menetlustoimingu juures, mis tingib järgnevad menetlustoimingud ja -otsustused. Eelnevas analüüsis on kirjeldatud erinevate õiguskaitsepiirkondade praktikaid, mida tehakse olukorras, kus politseipatrull on sündmuskohale jõudnud, näha on kuriteo tunnuseid, kuid kannatanu ütlusi anda ega menetluse alustamiseks avaldust teha ei soovi. Kuigi kriminaalmenetlust peaks igal juhul alustama, tunnistab üks prokurör, et sellisel juhul alustatakse menetlust ilma kannatanupoolse koostööta pigem esmapilgul normaalse pere puhul. Sellisel juhul on kriminaalasja tõendamine väga raske, kuna peamised tõendid tulevad kannatanu käest. Ometi soovivad perevägivallaohvrid olukorra lahendamist ning vägivalla lõppemist. Perevägivallaohvri kaasamisel kriminaalmenetluse otsustusprotsessi tuleb arvestada, et ta ei pruugi olla alati objektiivne nii vägivallaepisoodi intensiivsuse kui menetlusliigi, karistusliigi ja -määra üle otsustamisel. Perevägivalla juhtumite puhul tuleb arvestada, et ohver ei pruugi õiguskaitseorganitega koostööd teha. Kõige olulisem aspekt perevägivalla puhul on aga oht, et ohver ei ole oma otsustes ja sõnades sõltumatu, kuivõrd

[109] J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 114. Tallinn: Juura 2007.
[110] J. Sootak. Karistusõiguse alused, lk 19. Tallinn: Juura 2003.

iseloomustab perevägivalda ohvri hirm vägivallatseja ees ning ohvri emotsionaalne või majanduslik sõltumine vägivallatsejast ning soov kriminaalmenetlust mitte alustada, kahtlustatavat mitte karistada või ka soov leppida võib olla sellest tingitud.

Enne menetlusotsuste vastuvõtmist konsulteerivad väga paljud prokurörid kannatanuga, seda just menetlusliigi ning karistusliigi ja -määra osas. Peamine valik menetlusliigi osas on üldmenetlus, kokkuleppemenetlus või kriminaalmenetluse lõpetamine kas KrMS §§-de 202 või 203[1] alusel. Palju väljakutseid perevägivalla juhtumitele on tehtud hetkeemotsiooni alusel ning vahetult pärast intsidenti on ohvrid altimad kirjutama avalduse kriminaalmenetluse alustamiseks. Samuti on nad siis altimad andma ütlusi juhtumi paremaks tõendamiseks. Kannatanult arvamuse küsimine menetlusotsuste tegemiseks vahetult pärast ohvristumist ja mõni aeg hiljem võivad suurest erineda. Mida rohkem aega intsidendist möödub, seda enam on ohver valmis vägivallatsejale andestama ega soovi tema karistamist. Ka pärast pikaajalise vägivalla all kannatamist ning raskete kehavigastuste saamist on ohvril tendents vägivallatseja suhtes leebuda. Sageli tingib soovi leppimiseks hirm vägivallatseja või majandusliku mittetoimetulemise ees. Soov leppimiseks võib olla vägivallatseja poolt peale surutud. Prokurörid suhtlevad kannatanuga, et teada saada, milline on osapoolte vaheline suhe olnud varem ja kas seal on olnud vägivallaintsidente. See on oluline teave esiteks menetlusliigi valiku osas. Kui tegemist on pikaajalise vägivallaga, ei ole prokurörid ka kannatanu tugeval soovil valmis lõpetama menetlust KrMS §§-de 202 või 203[1] alusel. Perevägivalla puhul võib eeldada, et kannatanu tunneb kahtlustatavat hästi ning ta võib teada, milline menetlusliik, karistusliik ja -määr võivad olla vägivallatseja jaoks piisavad, et vägivald ei korduks, näiteks, kas piisab juhtumi lepitusmenetlusse suunamisest. Enamasti ei soovi kannatanud kahtlustatava karistamist, kuid nagu mitmed prokurörid väljendavad, tahavad kannatanud, et "märk jääks maha" ja kahtlustatav teaks, et ta ei tohi nii käituda ning järgmisel korral järgnevad tema käitumisele rangemad kriminaalmenetluslikud võtted. Üks prokurör ütleb järgmist: "Kui kahtlustatav saab tingimisi karistuse, siis teda pigem huvitab katseaja pikkus (kas 18 kuud, 2 aastat või 3 aastat), aga kui karistus ise on 3 kuud või 6 kuud, siis see teda ei morjenda. Teda morjendab see, et ta katseajal ei paneks toime uut kuritegu, kui ta on varem kriminaalkorras karistamata."

Oma menetluses olnud juhtumite puhul arvab üks prokurör, et umbes pooltel juhtudel ei soovi kannatanu kahtlustatava karistamist, kuna kooselu nende vahel on jätkunud ning kahtlustatav on näidanud end paremast küljest. Teine prokurör ütleb, et selline olukord on 2/3-l tema

menetluses olevates perevägivalla juhtumites. Samas toovad paar prokuröri välja asjaolu, et kannatanu võib karta oma arvamuse avaldamist karistuse osas. Asja lahendamisel kokkuleppemenetluses on kannatanu sellekohase arvamuse küsimine kohustuslik, kuid ta peab arvestama, et kahtlustataval on õigus sellega kui kriminaaltoimiku materjaliga tutvuda. Kuivõrd tekivad väga paljud perevägivalla juhtumid olmeprobleemide pinnalt alkoholitarvitamise tõttu, siis juba väljakutset tehes soovib kannatanu ainult, et politseinikud vägivallatseja kainenema viiksid ning kannatanu rahu ja välja magada saaks. Pikemaajalise vägivalla ohvrid, kes on viimaks pöördunud õiguskaitseorgani poole, soovivad enamasti vägivallatseja karistamist ning leppida temaga ei soovi. See on nii sellisel juhul, kui kannatanu on ise pöördunud õiguskaitseorgani poole ning ta näeb võimalust vägivallaringist lahkuda ning ei sõltu enam niivõrd vägivallatsejast (näiteks on ühised lapsed saanud täisealisteks). Kui avalduse on teinud keegi teine, siis tavaliselt ei tee pikaajaline vägivallaohver koostööd hirmu tõttu, et tema olukord halveneb, kuna ta ei näe sellel hetkel vägivallast väljapääsu. Arusaadavalt ei saa sellisel olukorras arvestada kannatanu arvamusega menetluse alustamisel, kuid arvesse peab võtma, et kriminaalmenetluslikud võtted mõjutavad kindlasti tema olukorda.

Käesoleva töö autor märkas väga mitme prokuröri intervjuude pinnalt ohtu, et prokurörid usaldavad ohvreid menetlusliigi valiku osas liialt. Üks prokurör ütleb järgmist: “Paljudel juhtudel lahendatakse perevägivalla juhtumid kohtuväliselt, mis tähendab, et need lõpetatakse avaliku menetlushuvi puudumise tõttu. Esmakordsed juhtumid, kus näed, et isik on esmakordselt kahtlustatud perevägivalla kuriteos ja kui naine ehk ohver on sellega nõus, kellega ma reeglina räägin, ja mul menetlusotsus asjas vastu võtta, siis ma küsin kannatanult, et mida ma kahtlustatavaga teen. Kui naine on eeluurimisel andnud ütlusi, et ta ei soovi vägivallatseja kriminaalkorras karistamist ja ta soovib, et see asi ära lõpetatakse, siis ma lõpetangi ära.” Üldjuhul ei soovi prokurörid perevägivallas kahtlustatavale määrata rahalist karistust, kuivõrd halvendab see kogu pere rahalist olukorda ning põhjustab teistkordset viktimisatsiooni. On prokuröre, kes usaldavad selles osas ainult kannatanu eeluurimisel antud ütlusi, et ta ei soovi kahtlustatava karistamist, ning ei kontrolli seda informatsiooni hiljem, kui kannatanu emotsioonid on lahtunud, üle. Esiteks, vahetult pärast vägivallaohvriks sattumist valdavad ohvrit mitmed emotsioonid. Teiseks, perevägivald on eriline kuriteoliik just seetõttu, et ohver võib olla suures sõltuvuses vägivallatsejast ja teda karta, mistõttu ei saa ka telefoniteel üle kontrollides olla kindel, et kannatanu ei ole oma otsustes ja sõnades mõjutatud ega tee seda kellegi survel. Kolmandaks, on tendents, et perevägivallaohver leebub väga

kiiresti vägivallatseja suhtes, kui kuriteoga tekitatud kehavigastused on paranenud ning kahtlustatava vahi all oleku ajal on kannatanu majanduslik seis halvenenud. Eriti juhul, kui kannatanu on avaldanud soovi leppimiseks, saab tema nõusoleku andmise vabatahtlikkuses veenduda ainult silmast silma kohtudes. Kui ohver väljendab, et ta on vägivallatsejaga leppinud, ei tähenda see automaatselt avaliku menetlushuvi puudumist, mis võimaldab menetluse oportuniteedi alusel lõpetada. Ka riigi peaprokuröri juhis KrMS §§-de 202-203[1] rakendamise kohta ütleb, et avaliku menetlushuvi hindamisel KrMS § 203[1] kohaldamisel tuleb arvestada, et kahtlustatava leppimisel kannatanuga avalik menetlushuvi väheneb (p 36).[111] Samas ütlevad suurem osa prokuröridest, et kui ohver tahab juhtumi lepitusse suunamist, aga prokuröril endal positiivset siseveendumust selles osas ei ole, siis esimesel korral on ta siiski nõus asja lepitusse suunama, kui seadusest tulenev alus on olemas. Sellisel juhul peab kannatanule ütlema, et kuigi kannatanu annab praegusel juhul kahtlustavale võimaluse leppida, siis uue episoodi lisandumisel võib kannatanu uuesti abi otsida õiguskaitseasutustelt, kuid järgmisel korral enam juhtumit lepitusse ei suunata.

Perevägivallaohver ei oska enamasti öelda, millist karistust ta vägivallatsejale ootab. Ta teabki kahe äärmusena kas vangistust või karistamata jätmist. Väga mitmed prokurörid ütlevad, et pärast karistusliikide selgitamist kannatanutele arvavad viimased, et tingimisi vangistusega kaasnev katseaeg on piisavalt pikk aeg, mille jooksul vägivallatseja teab, et ta peab hoiduma uue tahtliku kuriteo toimepanemisest ning see annab ohvrile teatud kindluse. Sellise variandiga kaasneb aga kriminaalkorras karistatu klausel kahtlustatavale ning kuna katseaeg rakendub tingimisi vangistusega, tuleb kahtlustataval siiski tasuda kohtukulud (sundraha ja kaitsjatasud) ning just sellisel juhul on oht, et see põhjustab ohvri teistkordset viktimisatsiooni, kuna kohtukulud makstakse pere ühisest eelarvest. See, mida paljud peavad parimaks variandiks karistuse osas ehk tingimisi vangistusest vabastamist katseajaga, on teisalt koormav suurte kriminaalmenetluse kulude tõttu ning kuna suur osa perevägivalla kuritegudest lõpeb ilma tervisekahjustuste tekkimise või on tagajärjeks kerged vigastused, lõpetatakse umbes 45 %-l perevägivalla juhtumite kriminaalasjadest oportuniteedi või leppimise tõttu, millega katseaega kui kontrollperioodi ei kaasne.[112]

Väga ohtlik on see, kui prokurör samastab kannatanu soovi "avaldus tagasi võtta" sellega, et osapooled on leppinud. Üks prokurör ütleb järgmist: "Ma isegi ei tea, kas kannatanu käest,

[111] Riigi peaprokuröri 12. aprilli 2007. a juhis KrMS §§-de 202-203[1] rakendamise kohta nr RP-1-4/07/3.
[112] J. Salla, L. Surva. Perevägivallatsejate retsidiivsus, lk 2.

kellel ei ole juriidilist haridust, on üldse õige küsida seda, milline karistus peaks olema.” Näiteks soovib kannatanu juhtumi lepitusse suunamist olukorras, kus tegu ja tagajärg seda kindlasti ei luba ning prokurör sellega nõus ei oleks. Kannatanud ei oska objektiivselt hinnata tegu, teo tagajärgi ega sellele järgneva sanktsiooni sobivust. Kannatanu arvamust võiks küsida eesmärgiga saada aru osapoolte suhte tagamaadest, kas osapooled elavad edasi ühtse perena või mitte. Üks prokurör ütleb nii: “Üldiselt, kui on tegemist lahku läinud osapooltega, on kannatanutel ülemäärased ootused karistuse osas. Teinekord ka juustest kiskumist tahetakse näha vanglas. Ebaadekvaatsust võib tulla ühes või teises suunas.” Kui osapooled elavad aga edasi ühist pereelu, on kannatanu sundolukorras, kus ta ei näe väljapääsu vägivaldsest suhtest ei materiaalses ega emotsionaalses mõttes ning ratsionaalselt kaalutledes ei soovi ohver seetõttu vägivallatsejale karistust. Ühest küljest on oluline teada saada, kes elavad pärast vägivallaintsidenti koos ühise perena ja kes mitte. Kindlasti on kannatanu arvamus ja soovid vähemolulised sellisel juhul, kus osapooled enam ühise perena koos ei ela, kuna määratav karistus ei mõjuta siis enam kannatanut ega tema perekonda. Kui kannatanu ja kahtlustatav elavad pärast vägivallaintsidenti ühist pereelu, on olulisem arvestada kannatanu arvamusega, kuid teades, et sellisel juhul ei pruugi kannatanu oma soovides ja sõnades olla sõltumatu.

Väga paljud prokurörid ütlevad, et vangistus ja rahaline karistus kahtlustatavale on karistusliigid, mis võivad põhjustada kannatanu ja tema pere teistkordset viktimisatsiooni eriti olukorras, kus kannatanu ja kahtlustavav jagavad pärast vägivallaepisoodi ühist eluaset või on neil ühised lapsed, mistõttu püüavad prokurörid ka kannatanu soove arvestades võimalusel vältida menetlusliike, millega saab karistusena mõista vangistust ja rahalist karistust. Tihti ütlevad kannatanud, et mingit karistust nad kahtlustatavale ei oota, aga nad tahavad, et keegi vägivallatsejale selgeks teeks, et nii ei tohi käituda. Nad soovivad tõepoolest abi oma pereelule. Sellist võimalust pakub kohustuslik sotsiaalprogrammides osalemine ja teraapiad ning võimalusel juhtumi lepitusse suunamine. Üldiselt väldivad prokurörid võimalusel perevägivalla seotud kriminaalasja üldmenetluses kohtusse saatmist. Kriminaalasja kohtulik arutamine on ka kannatanule rohkem traumeerivam. Samuti tuleb perevägivalla juhtumite puhul tihti arvestada olukorraga, kus kannatanu ei tee õiguskaitseorganitega koostööd. Kui ohver ei ole nõus tegema avaldust kriminaalasja alustamiseks ning keeldub ütluste andmisest, ei pruugi kriminaalasja tõenduspind olla lai, sest põhilised tõendid saab kannatanu käest.

Prokurörid konsulteerivad kannatanutega eelkõige kahel eesmärgil. Esiteks, milline karistus võib kahtlustavale kõige efektiivsemalt mõjuda ning teiseks, milline karistus on kõige vähem

koormavam kannatanule ja tema perekonnale ning ei põhjustaks teistkordset viktimisatsiooni. Kannatanu arvamusega arvestatakse eelkõige siis, kui perevägivalla osapooled otsustavad ühist pereelu jätkata. Kindlasti ei tohi lähtuda ainult kannatanu arvamusest, kuna kannatanu ei pruugi osata juhtumi asjaolusid objektiivselt hinnata ning võib olla kahtlustatavast sõltuvuses.

3.4.2 Süüteoga seonduvate asjaoludega arvestamine menetlusliigi valikul

Karistuse kohaldamise alused on sätestatud KarS § 56 lg-s 1. Isiku süüd ja seda iseloomustavad asjaolud tingivad menetlus- ja karistusliigi ning -määra valiku. Karistusliik ja -määr sõltub osaliselt menetlusliigist. Menetlusliigi valik on suuresti kõiki asjaolusid arvesse võttes prokuröri otsustada. "Karistuse kohaldamise etapis tuleb kohtul hinnata KarS § 56 lg 1 alusel süü kvantitatiivset sisu karistust kergendavate ja raskendavate asjaolude ning süüd mõjutavate muude asjaolude kaudu." "Süü suurust saavad mõjutada süüteoga seotud asjaolud. Karistusseadustiku järgi on süü suurus mõõdetav eelkõige karistust kergendavate (KarS § 57) ja raskendavate asjaolude (KarS § 58) abil. Nimetatud asjaolud iseloomustavad teo toimepanemise viise, motiive, isiku käitumist pärast kuritegu või suhtumist oma teosse. Seadusandja on sätestanud karistust kergendavad asjaolud lahtise loeteluna (KarS § 57 lg 2), mis tähendab kohtu jaoks suuremaid võimalusi karistuse individualiseerimisel. Karistust raskendavad asjaolud on sätestatud küll ammendavalt, ent Riigikohtu praktika on asunud toetama süü laiendatud käsitlust ja leidnud, et süüd suurendavana võib vaadelda ka KarS §-s 58 loetlemata asjaolusid."[113]

Menetlusliigi ja karistusliigi ja suuruse määramisel saavad nii prokurör kui kohus arvesse võtta detaile, näiteks seda, kelle suhtes on vägivald toime pandud, kas kannatanu pöördus esmakordse vägivallaepisoodi tõttu õiguskaitseorganite poole, kas vägivallaepisoode osapoolte vahel on varem olnud ja kas nendest on õiguskaitseorganitele teada antud, kas vägivallatseja ei tulnud ühekordselt emotsioonidgea toime ja leidis väljapääsu vägivallas, kas vägivallatseja on terve elu vägivaldset käitumismustrit näinud, kas kannatanul võis vägivallani viinud tülis olla oma roll või kas tegemist on pikaajalise vägivalla tarvitamisega ohvri suhtes. Samuti tuleb arvesse võtta, kas vägivallaintsidenti nägid pealt lapsed, kas ja millist karistust soovib kahtlustatavale kannatanu, kas osapooled on leppinud, kas karistus

[113] M. Kruusamäe. Karistuse kohaldamise etapid Eesti kohtupraktikas, lk 7. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1391/Karistuse%20kohaldamise%20etapid.pdf, 16. aprill 2014.

kahtlustatavale võib põhjustada kannatanu ja tema pere teistkordset viktimisatsiooni, kuidas käitub kriminaalmenetluse ajal kahtlustatav, kas kannatanu on valmis õiguskaitseorganitega koostööd tegema ning kas osapooled soovivad pärast vägivallaintsidenti ühist pereelu edasi elada. Prokuröril peab olema võimalus kasutada erinevatel juhtudel vastavalt kas riigile ja üksikisikule koormavamaid menetlusliike (eelkõige üldmenetlus), vähemkoormavamaid (lihtmenetlusliigid) ja ka kriminaalmenetluse nn koosseisuga lõpetamist (KrMS §-i 202 järgi kriminaalmenetluse lõpetamine avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur ja KrMS §-i 203[1] alusel järgi kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu). Ka seaduses mitteloetletud süüga seotud asjaolud mõjutavad menetlusliigi valikut. Nagu väljendas üks intervjueeritud prokurör, siis prokuröril peab olema erinevaid instrumente rakendatava menetlus- ja karistusliigi üle otsustamisel. Perevägivalda saab vaadelda kui eriliigilist kuriteoliiki, mis vajab teistsuguseid menetlus- ja karistusliike, kuid kehtiv kriminaalmenetluse seadustik sisaldab prokuröride arvates selleks piisavalt erinevaid võimalusi. Lisaks üldmenetlusele on kriminaalasi võimalik lahendada lihtmenetlusliike rakendades ning kriminaalasi on võimalik koosseisuga lõpetada. Selle töö jaoks on olulised just kriminaalasja koosseisuga lõpetamise alused, kuivõrd on kriminaalasja lõpetamine leppimise tõttu üks võimalik alus.

Menetlusliigi valik sõltub suurel määral prokuröri siseveendumusest ning eriti kriminaalasja koosseisuga lõpetamise kaalumisel on prokuröride jaoks oluline menetlusliigi valikul teada, kas vägivallaintsident osapoolte vahel oli esmakordne või on nende vahel ka varem vägivalda esinenud. Vägivalla iseloomust on vaja teada, kas tegemist oli olmeprobleemide pinnalt tekkinud tüliga, kus väga tihti on tüli tekkimises osa olnud nii kannatanul kui kahtlustataval, või on tegemist pikaajalise vägivallatsemise ja ohvristumisega. Esmakordse juhtumi puhul näevad väga paljud prokurörid võimalust pakkuda osapooltele kohtuväliseid menetlusliike, kui kannatanu kehavigastusi ei saanud või oli tegemist kergete kehavigastustega. Nagu eelnevast analüüsist selgub, pöördub väga väike hulk kannatanutest õiguskaitseorganite poole pärast esimest korda ohvriks sattumist. Esmakordse juhtumi peale pöördub inimene, kelle jaoks esimene kord on suur šokk, ta ei tule enamasti vägivaldsest perest ja ta ei ole sellise käitumisega harjunud. Enamasti on vägivald pikaajaline, ohver väsib kannatamisest ning ei vaja seetõttu õiguskaitseorganite poole pöördumiseks isegi üht suuremat või tõsisemat rünnet oma tervise või elu vastu. Väga paljud empiirilises uurimuses osalenud prokurörid puutuvad harva kokku juhtumitega, kus kannatanu on olnud pikaajalise perevägivalla ohver, mida iseloomustab ühe osapoole ohvristumine. Väga tihti võib perevägivalla juhtumid liigitada kui

olmeprobleemide pinnalt tekkinud juhtumiteks, kus tihti on kahtlustatav alkoholi tarvitanud või on kannatanu ja kahtlustatav alkoholi ühiselt tarvitanud. Samuti esineb seal tihti kas tahtlikku või tahtmatut provotseerimist. Selliseid juhtumeid iseloomustab küll see, et kannatanu pöördub tihti õiguskaitseorganite poole, kuid enamasti ta avaldust kriminaalmenetluse alustamiseks ei tee ning keeldub koostööst õiguskaitseasutustega.

Rakendatava menetlusliigi üle otsustamisel on kannatanu ja kahtlustatava omavahelise suhtlemise iseloomu teadasaamine prokuröri jaoks väga oluline. Kindlasti tuleb erinevalt suhtuda tõepoolest esmakordsesse juhtumisse ja esmakordselt õiguskaitseorganitele avaldatud juhtumisse, kuid mis siiski ei ole osapoolte vahel olnud esimene vägivallajuhtum. Vahet tuleb teha õiguskaitseorganitele avaldatud esmakordsel juhtumil, kus varasemad vägivallaepisoodid ei leia tõendamist ja esmakordselt avaldatud juhtumil, kus varasemad vägivallaepidoodid leiavad tõendamist. Need kõik juhtumid erinevad sellest, kui kannatanu pöördub sama kahtlustatava suhtes teist või rohkemat korda õiguskaitseasutuste poole. Sellisel juhul on osapoolte vahel tegemist korduva vägivalla tarvitamisega, kuid see ei pruugi siiski olla muutunud käitumismustriks. Arvesse tuleb võtta ka seda, kas kahtlustatav on teiste isikute suhtes olnud vägivaldne või on ta vägivalda tarvitanud ainult konkreetse kannatanu suhtes. Üks prokurör mainis arvestamist asjaoluga, kas kahtlustatav on ise päris vägivaldsest lapsepõlvekodust ning ütleb, et kuivõrd on vägivallatseja sellist käitumismustrit terve elu näinud, siis ei mõjuta teda enamasti moraalilugemine ning rakendada tuleb rangemaid kriminaalmenetluslikke meetmeid.

Vahet tuleb teha olukordadel, kus vägivalda kasutati olmeprobleemide pinnalt tekkinud tüli käigus, kus mõlemal poolel võib tüli tekkimisel olla olnud oma roll ning vägivalda tarvitanud inimene võib olla ohvri poolt kas tahtlikult või tahtmatult provotseeritud. Samas võib olmeprobleemide pinnalt tekkinud tülis ohvril üldse mingit rolli mitte olla. Neid kõiki juhtumeid tuleb aga eristada pikaajalisest ohvri suhtes vägivalla tarvitamisest ja ohvristumisest. Pikaajalist vägivalda peetakse ohvri inimõiguste rikkumisesks, kuivõrd ei tarvita vägivallatseja ohvri suhtes vägivalda sõltuvalt ohvri käitumisest või sellele reageerides, vaid põhjuse vägivalda tarvitada leiab vägivallatseja alati. Ohver elab pideva hirmu all ning vägivalda tarvitatakse tema suhtes tihti. Sageli tarvitatakse tema suhtes nii vaimset, füüsilist kui seksuaalset vägivalda. Kõik prokurörid välistavad viimasel juhul kriminaalasja koosseisuga lõpetamise, kuid erinevus on selles, et osad prokurörid ütlevad, et pikaajalise perevägivalla juhtumid saavad lahenduse üldmenetluses kohtus, teised prokurörid

ei näe takistust nende lahendamiseks kokkuleppemenetlusega. Kuigi prokuröridel on vaid nii palju informatsiooni, kui kannatanu seda avaldab, ja tihti perevägivallaohver ei avalda kõiki kõneall oleva kuriteo ega varasemate vägivallaepisoodide asjaolusid, siis pikemaajalisel vestlusel ei oska nad enamasti asjaolusid varjata. Asjaolude teadasaamine sõltub uurija ja prokuröri professionaalsusest. Arvestada tuleb, et kannatanu ei pruugi alati tõtt rääkida. Tähelepanelik tuleb olla juhtumite osas, kus ohvri suhtes tarvitatakse pidevat vaimset vägivalda (näiteks ähvardamine, alandamine, suhtlemise ja rahakasutuse kontroll), kuid füüsilist või seksuaalset vägivalda harva või üldse mitte. Prokurörid nimetavad seda pidevaks ahistamiseks ja terroriseerimiseks. Kuivõrd kehtiv seadusandlus vaimset vägivalda kriminaliseerinud ei ole, ei ole füüsilise või seksuaalse vägivalla episoodi puudumisel võimalik isikut süüdi mõista. Kindlasti on aga teadmine, et vägivallatseja kasutab ohvri suhtes pidevalt vaimset vägivalda asjaolu, mida prokurör saab ja peabki menetlusliigi valimisel ja karistusliigi ja -määra üle otsustamisel arvesse võtta.

Asjaolu, mida prokurörid rakendatava menetlusliigi valikul perevägivalla juhtumi puhul arvesse võtavad, kuid erinevalt arvesse võtavad, on lapsed kui perevägivalla pealtnägijad. Vastavalt Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse[114] §-dele 31, 31 ja 59 on iga inimese kohustus viivitamatult teatada hädaohus olevast lapsest. Hädaohuks peetakse siinkohal aga lapse vastu suunatud süüteo toimepanemise kahtlust, mis kehtivat seadusandlust arvestades on kas füüsiline või seksuaalne vägivald. Hädaohus peab olema lapse elu ja tervis ning lapse abivajadus peab olema niivõrd akuutne, et nõuab viivitamatut sekkumist.[115] Lastekaitse seaduse sätete mõjualast jääb välja olukord, kus laps on perevägivalla tunnistaja. Politseistatistika järgi kasvavad pooltes peredes, kuhu Politsei perevägivalla tõttu kutsuti, alaealised lapsed ning 82 % vägivaldses peres kasvavatest lastest on perevägivalla pealtnägijad.[116] Kuigi valdav on arusaam, et lapsed, kes on perevägivalla tunnistajad, on kaudselt samuti ohvrid (nn teise ringi ohvrid), näiteks Istanbuli konventsiooni kohaselt on perevägivalla ohvriks lapsed perevägivalla pealtnägijatena, siis Eesti kohtupraktika ei pea lapse heaolu ja huvide kahjustamiseks seda, kui laps näeb vägivalla tarvitamist pealt või

[114]Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. – RT 1992, 28, 370 … RT I, 13.12.2013, 12.
[115]Lasteombudsmani juhend. Abivajavast lapsest teatamine ja andmekaitse, lk 6. Arvutivõrgus kättesaadav: http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/IMCE/abivajavast_lapsest_teatamine_ja_andmekaitse_-_juhend_0.pdf, 9. aprill 2014.
[116]K. Soo. Lapsed vägivalla tunnistajana – mida näitavad uurimused?, lk 3, 4. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.naistekeskus.ee/wp-content/uploads/2012/02/Lapsed-vägivalla-tunnistajana.-Mida-näitavad-uurimused-1.pdf, 9. aprill 2014.

kuuleb seda ning sellisel juhul ei laiene kohustust teatada perevägivallajuhtumist. Planeeritavad muudatused karistusseadustikku ei too selgust, kes on materiaal- ja menetlusõiguslikus mõttes perevägivalda pealt näinud lapstunnistaja. Kriminaalmenetluslikus mõttes on ta küll kannatanu ja laiemas plaanis ohver, kuid seadus ei sätesta, kas olukord, kus laps on vägivalda pealt näinud, muudab juhtumi menetlust kas menetlusliikide või karistusmäära ja -liigi osas. Näiteks, kas lapstunnistaja pealtnägemine võib olla raskendab asjaolu või ei tohi sellisele juhtumile kohaldada kohtuväliseid menetlusliike. Asjaoluga arvestamine, kui laps on vägivalda pealt näinud, on prokuröri pädevuses.[117] Riigi peaprokuröri juhise p 36b KrMS §§-de 202-203 rakendamise kohta ütleb vaid, et KarS §§-de 120-122 puhul on avalik menetlushuvi olemas, kui menetluse jätkamist nõuavad kannatanu või kuritegu pealt näinud alaealise pereliikme huvid.[118] Otsustus, millisel määral pervägivalda pealt näinud alaealise pereliikme huvisid arvesse võtta, on prokuröri pädevuses. Võimalus on läheneda sellele nulltolerantsiga ehk igal juhul on avalik menetlushuvi olemas ning kriminaalasja lõpetada ei saa, kui alaealine pereliige on perevägivalda pealt näinud. Samuti on võimalus kaaluda, millisel määral nägi pealt või kuulis laps vägivalda, kas ta oli sinna ise kaasatud või püüdis olukorda sekkuda, milline oli tema arusaamisvõime toimunust, kas ta tundis hirmu ning millisel määral kahjustas toimunu tema huvisid. Kriminaalstatistika kohaselt nägi 2013. aastal 9 %-l juhtumitest perevägivalda pealt alaealine.[119]

Enamasti suhtuvad prokurörid perevägivalda pealt näinud lastesse kui ohvritesse ning võtavad menetlusliigi valikul seda asjaoluna arvesse. Prokurörid arvestavad asjaolu, et lapsed on perevägivalda pealt näinud, väga erinevaid ja kohati vastupidiseid asjaolusid arvesse võttes. Üks prokurör ütleb järgmiselt: "Siis ei kuulu juhtum lepitamisele, kui lapsed on vägivalda pealt näinud. Vähemalt mina sellistel juhtudel pooli ei lepita." Samas ei välista ta kriminaalasja lõpetamist oportuniteedi alusel. On prokuröre, kes ei välista nende juhtumite lepitusse suunamist, kuid pigem on kaalumisel lepitusse mitte suunamine. Ka pannakse sellise juhtumi lepitusse suunamine sõltuma asjaolust, kui intensiivselt laps vägivalda pealt nägi. Erinevad on juhtumid, kus laps on olnud teises toas ja kuulnud seda konflikti pealt või on ta olnud kuidagi kaasatud, näiteks on ta püüdnud vägivalla osapooli lahutada või teinud ise politseipatrullile väljakutse. On prokuröre, kes saadavad kriminaalasja üldmenetluses kohtusse, kui lapsed on vägivalda pealt näinud. Kui aga lapsed vägivalda otseselt pealt ei näe,

[117] Ohvriabi seaduse § 6^1 lg-e 2 kohaselt on psühholoogilise abi kulu hüvitist õigus saada ka mis tahes süüteo ohvri lapsel.
[118] Riigi peaprokuröri juhis KrMS §§-de 202-203^1 rakendamise kohta, p 36 b.
[119] A. Ahven, U. Klopets. Kuritegevus Eestis 2013, lk 29.

nad on näiteks kõrval toas, siis on nad valmis rakendama lihtmenetlusliike. Üks vastaja välistab kriminaalmenetluse kooseisuga lõpetamise kui lihtmenetlusliikide rakendamise võimaluse nii juhtudel, kui arusaamisvõimelised lapsed on vägivalda vahetult pealt näinud kui ka siis, kui nad on seda kõrvaltoast kuulnud. Spetsialiseerunud prokurörid on üldiselt arvamusel, et lapsed on kahtlemata sellises olukorras ohvrid, kuid ka sellistel juhtudel on võimalik juhtum lepitusse suunata, kuivõrd ei tee kriminaalasja kohtulik arutamine olukorda ühegi osapoole jaoks paremaks. Vastukaaluks ütleb üks prokurör, et reeglina saadab ta sellised kriminaalasjad üldmenetluses kohtusse ning juhtumit ta lepitusse ei suunaks ka siis, kui kannatanu seda soovib. Kõik prokurörid käsitlevad laste juuresolekut või pealtnägemist kui raskendavat asjaolu perevägivalla juhtumi lahendamisel, süü suuruse hindamisel ja menetlusliigi valikul. Käesoleva töö autori jaoks jääb arusaamatuks, miks välistada laste pealtnägemisel juhtumi lepitusse suunamine, kuid mitte kriminaalasja oportuniteediga lõpetamine, kuivõrd on nende kohaldamise alused sarnased. Sellisel juhul peaks laste pealtnägemisse suhtuma kui raskendavasse asjaolusse, mis välistab kriminaalasja lõpetamise mõlemal alusel. Kui laste kaasatus perevägivallaintsidenti ei ole väga suur või nende arusaamisvõime ei võimalda toimuvast aru saada, võib just lepitusmenetluse lepituskokkuleppes näha ette ühe tingimusena osalemist sotsiaalprogrammis või teraapias, kus selgitatakse, millised tagajärjed on perevägivallal lastele ning et perevägivalla tunnistajaks ning ohvriks olemine lapseeas suurendab tõenäosust puutuda vägivallaga kokku täiskasvanuna nii ohvri kui ka toimepanijana.

Eelnevast analüüsist nähtub, et prokurörid võtavad enim muude süüteoga seotud asjaoludena arvesse kannatanu arvamust ja soove karistuse osas, vägivallaintsidendi osapoolte vahelist taustssüsteemi üldise suhtlemise ja varasemate vägivallaintsidentide ja nende iseloomu ja tagajärgede osas, kannatanu võimalikku süüd vägivallaintsidendi juhtumisel, kannatanu ja kahtlustatava suhtumist ja koostöövalmidust kriminaalmenetluse ajal ning laste kui perevägivalla pealtnägijatega. Samuti on oluline arvestada asjaoluga, milline menetlusliik ja sellest tulenev karistusliik ja -määr ning kaasnevad rahalised kohustused mõjutavad kõige vähem kannatanut ning ülejäänud perekonda ning põhjustavad kõige vähem teistkordset viktimisatsiooni. Selle juures on kõige olulisem küsimus, kas osapooled elavad pärast vägivallaintsidenti koos ühise perena või mitte. Kui nad koos ühise perena ei ela, on prokuröril oluliselt kergem määrata karistusena vangistus või rahaline karistus, millega kaasnevad rahalised kohustused kriminaalmenetluse kulude tasumise nöol. Rahalisi kohustusi karistuse ja kriminaalmenetlusega kaasnevate kulude osas püüavad prokurörid praegu enim

vältida perevägivalla juhtumite menetlemisel, kuivõrd võib pereliikme suhtes vägivalda kasutanud vägivallatseja vangistus või talle määratav rahaline karistus otseselt kahjustada ülejäänud perekonda.

3.4.3 Kriminaalasja koosseisuga lõpetamise alused

Perevägivalla juhtumitele määratavate menetlus- ja karistusliikide osas peetakse vajalikuks lisavõimalusi lisaks üldmenetlusele ja lihtmenetlusliikidele. Seda enamasti juhtudel, kus vägivalda kasutati esmakordselt ja kus tagajärjed kannatanule ei olnud rasked. Samas ei ole see reegel ning prokurörid hindavad süüteoga seotud asjaolusid erinevalt. On märgata prokuröride erinevat suhtumist perevägivalla juhtumite menetlemisesse. Üldiselt arvavad kõik, et perevägivalla juhtumid võiks lahendada kohtuväliseid menetlusliike kasutades. Üks prokurör ütleb, et perevägivalla juhtumid võiks lahendada kohtuväliselt, aga kõlama ei tohi jääda, et perevägivalla juhtumile rakendatakse igal juhul või enamasti kriminaalmenetluse koosseisuga lõpetamist KrMS §§-de 202 või 203[1] alusel. Tema peab oluliseks rõhutada, et esimene variant on ikkagi kriminaalasja kohtulik arutamine ning alles seejärel peaks kaaluma variante kriminaalasja kohtuväliseks lahendamiseks. Perevägivalla juhtumi puhul tuleb kohtuvälist menetlusliiki rakendades olla ettevaatlik. Näiteks alaealise õigusrikkuja puhul kaalutakse esiteks aga just kohtuväliseid menetlusliike. Kuivõrd peetakse nii rahvusvahelisel tasandil kui riikide endi seadusandluses perevägivalda järjest enam raskemaks kuriteoks kui võõraste inimeste vahelist vägivallaakti, oleks vastuoluline praktikutel suhtuda sellesse menetlusliigi valiku ja karistusliigi ja -määra valikul kui kergemasse kuriteosse. Üks prokurör ütleb järgmist: “Lepitusmenetlusega olen väga ettevaatlik. Ma võtan seda kui üht menetlusliigi varianti. Ta on mul trump tagataskust võtta, aga et ma hakkan kannatanut mõnitama, suruma, keelitama lepitusmenetluseks, seda ei ole.” Ta peab valeks suunata perevägivalla juhtum lepitusse, kus kannatanu soovib vägivallaringist lahkuda, on pöördunud õiguskaitseasutuste poole, teeb õiguskaitseorganitega koostööd ning ootab riigilt kaitset. Lepitusmenetlust peab ta viimaseks variandiks ka seetõttu, et tema hinnangul nõuab see menetlusliik palju ressurssi. Näiteks peab prokurör tegema põhistatud kriminaalmenetluse lõpetamise määruse, mida KrMS §-i 202 alusel, kui kriminaalmenetlus lõpetatakse avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur, vaja teha pole. Kui kahtlustatav on varem karistamata, juhtum osapoolte vahel on esmakordne ja mitte väga raske, siis eelistab ta kriminaalmenetluse lõpetada KrMS §-i 202 alusel ning määrata kahtlustatavale kohustusena üldkasuliku töö tunnid, kuivõrd ei lisandu kriminaalmenetluse lõpetamisel KrMS §-i 202

sundraha.[120] Ta ütleb, et kui näeb võimalus kriminaalasi ära lõpetada KrMS §-i 202 alusel, siis teeb ta osapooltele ettepaneku kriminaalmenetlus oportuniteediga lõpetada. Ta ütleb, et tema praktikas on ühel korral avaldanud perevägivalla osapooled soovi juhtumi lepitusse suunamiseks. Ka tema ütleb, et väga tihti avaldavad kannatanud soovi kahtlustatava mittekaristamiseks, kuid kuna kriminaalmenetluse alustamisel tuleb see ka lõpuni viia, näeb ta kompromissi kriminaalmenetluse lõpetamises KrMS §-i 202 alusel, kus kahtlustatavale määratakse kohustusena üldkasuliku töö tunnid, kuid sundraha maksmise kohust ei lisandu, kuivõrd tahavad perevägivalla osapooled vältida just rahalist karistust ja rahalisi kohustusi menetluskulude, s.h sundraha näol. Ta ütleb, et tema menetluses ei ole juhtumeid, millele suhtes ta näeb võimalust rakendada lepitusmenetlust.

Samas on KrMS §-i 202 ja §-i 203[1] rakendamine kriminaalmenetluse lõpetamise alustena väga sarnased ning väga paljudel juhtudel saab kriminaalasjad lõpetada mõlemal alusel. Menetlusliigi valik sõltub prokurörist, kuid juhtumi lepitusse suunamise oluline tingimus on kahtlustatava ja kannatanu nõusolekud leppimiseks. Juhtumit, mille puhul ta näeb võimalust lahendada lepitusmenetlust rakendades, kirjeldab ta järgnevalt: "Igas peres võib tülisid olla. Kõige ohtlikumad on harvad alkoholi joojad. Nüüd on pereisa, kes üks kord võtab, tal on tööl pinged, naine ütleb midagi ja ta lähebki naisele kallale. Ta ei pruugi järgmisel hommikul isegi midagi mäletada, ta hoiab kahe käega peast kinni ja ahastab. See oleks see juhtum, mille puhul ma rakendaksin lepitusmenetlust, kui kõik osapooled tahavad ja on ise ka juhtunust ehmunud." Ta ütleb, et kui kannatanu ei näe varianti lepituseks, siis tema prokurörina kannatanut leppimiseks mõjutama ei hakka. Samas ütleb ta, et osapooled enamasti lihtmenetlusliikidest ega kriminaalmenetluse lõpetamise alustest teadlikud ei ole. Käesoleva töö autor nõustub, et kriminaalasjas kogutud tõendeid arvesse võttes ning osapooltega vesteldes tekib menetlejal nägemus, millist menetlusliiki rakendades võiks kriminaalasja lahendada, kuid välistada ei saa ühtegi menetlusliiki vaid seetõttu, et osapooled ei ole sellest

[120] Vastavalt KrMS § 175 lg 1 p-le 9 kuulub menetluskulude hulka süüdimõistva kohtuotsusega kaasnev sundraha. KrMS § 179 lg 1 sätestab, et süüdimõistva kohtuotsusega kaasneva sundraha suurus on esimese astme kuriteos süüdimõistmise korral 2,5 kuupalga alammäära, teise astme kuriteos süüdimõistmise korral 1,5 kuupalga alammäära. Üks prokurör selgitab perevägivalla juhtumi puhul kohtuväliste menetlusliikide eelistamist järgmiselt: "Perevägivalla juhtumiga on praegu kohtusse raske minna ka seetõttu, et meil on ebaloomulikult suured sundrahad (praegu üle 500 euro), millele lisanduvad kaitsjate tasud. Raske on inimesele selgeks teha, et kolm kuud vangistust kolmeaastase katseajaga on ikkagi tema karistus, aga sundraha, mis kogu pere leivakotti suure augu teeb, mille ta aasta jooksul suudab võib-olla ära maksta, et see on kohtus käimise rõõm. Tegelikult saab inimene ikkagi mitu karistust. Ma ei tea hetkel ühtegi välisriiki, kus oleks nii suured sundrahad. See on jabur kogu õigusmõistmise aspektist."

ise teadlikud ega oska selle võimaluse järele küsida. Kui aga prokurör võimalust lepitusmenetluse rakendamiseks ei näe, ei ole osapooltele mõtet lepitusmenetlust kui võimalikku menetlusliiki tutvustada.

Küsimus, miks eelistada sarnaste perevägivalla juhtumite puhul KrMS §-i 203[1] asemel §-i 202 alusel kriminaalmenetluse lõpetamist, on järgmine, miks suunata juhtum lepitusse, kui kannatanu ja kahtlustatav on juba omavahel leppinud. Väga paljud prokurörid ütlevad, et osapooled on tihti menetlusotsuste vastuvõtmise ajaks leppinud ning sellisel juhul ei näe nad vajadust osapooli enam lepitusse suunata. Üks prokurör ütleb aga, et sellises olukorras on lepitusse suunamine osapooltele juriidilise lahenduse pakkumine ilma riigipoolse ülekriminaliseerimiseta, kui nad on suutnud ise situatsiooni lahendada ning on arvata, et sellelt pinnalt neid enam probleeme ei teki. Sellisel juhul peab ta kriminaalmenetluse lõpetamist leppimise tõttu paremaks variandiks kui oportuniteediga lõpetamist. KrMS §-i 202 alusel kriminaalmenetluse lõpetamist võiks kaaluda pigem siis, kui osapooled menetlusotsuste vastuvõtmise ajaks enam ühist pereelu ei ela. Kuna kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu ei ole lubatud täisealise poolt alaealise kannatanu vastu toimepandud kuritegudes, siis kasutatakse KrMS §-i 202 alusel lõpetamist ka juhtudel, kus lapsevanem on lapse suhtes kasutanud näiteks ühe korra näpistamist või tutistamist. Argument, miks eelistada sarnaste juhtumite puhul, kui seadusest tulenev alus on olemas, lepitusmenetlust oportuniteediga lõpetamisele, on lepitusmenetlusega kaasnev 6 kuu pikkune kontrollperiood, mille kestel ei tohi kahtlustatav kasutada kannatanu suhtes vägivalda, sest vastasel juhul kuulub kriminaalmenetlus uuendamisele vastavalt KrMS § 203[1] lg-le 5.[121] Kuue kuu pikkuse kontrollperioodi ajal teab vägivallatseja, et ta peab end distsiplineerima ning hoiduma vägivalla tarvitamisest. Kriminaalasja lõpetamine oportuniteedi alusel vastavalt KrMS §-le 202 sellist kontrollperioodi ette ei näe. Üks prokurör ütleb järgmist: "Ka siis, kui osapooled hakkavad lahku minema, on see 6 kuu pikkune kontrollperiood hea, mille jooksul saab hakata planeerima edasist elukorraldust. Mingisugune garantii on olemas, et vägivalda ei tohi rohkem kasutada, teades, et lahkuminekuperiood võib olla aeg, kui kasutatakse kõige enam vägivalda." Ka eelnevast analüüsist nähtus, et kannatanud ei soovi küll kahtlustatava karistamist, kuid peavad kahtlustatava katseajal olemist heaks variandiks. Katseajal olemine tähendab kahtlustatavale kohustust end distsiplineerida ning mitte kasutada vägivalda. Seda saab käsitleda kui kontrollperioodi, mille kestel saab kannatanu end enamasti turvalisemalt tunda, kuna uue vägivallaepisoodi lisandumisel ähvardab kahtlustatavat reaalne

[121] Väga paljud lepituskokkulepped sisaldavad kohustust hoiduda vägivalla tarvitamisest.

vanglakaristus. Katseaeg kaasneb aga tingimusliku karistusega, mis esmakordse ja kergete tagajärgedega kuriteo puhul võib osutuda liiga rangeks kriminaalmenetluslikuks sekkumiseks. Lepitusmenetlusega kaasnevat 6 kuu pikkust kontrollperioodi võib sellises olukorras võrrelda tingimusliku karistusega kaasneva katseajaga, mis on argument lepitusse suunamise poolt, kuna annab kannatanule võimaluse enda turvalisemalt tunda ning kohustab kahtlustatavat enda käitumist korrigeerima, kuna eksisteerib reaalne võimalus kriminaalmenetluse uuendamiseks, millisel juhul enam kriminaalmenetluse lõpetamise aluseid ei esine.

Kriminaalmenetluse nn koosseisuga lõpetamist (KrMS §-i 202 järgi kriminaalmenetluse lõpetamine avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur ja KrMS §-i 203[1] alusel kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu) rakendavad prokurörid enamasti siis, kui tegemist on ühe- ja esmakordse vägivallajuhtumiga osapoolte vahel, kus erakorralises situatsioonis ei tuldud emotsioonidega toime, vägivald sai alguse tühisest aspektist või on tegu erandliku juhtumiga. Kui samade osapoolte vahel toimunud vägivallaintsidente on ka varem menetletud või on kahtlustatav mõne teise isiku vastu sooritanud samaliigilise kuriteo, siis kriminaalmenetlust KrMS §-i 202 ega KrMS §-i 203[1] alusel ei lõpetata.[122] Kriminaalmenetluse koosseisuga lõpetamise KrMS §-i 202 §-i 203[1] alusel välistavad olukorras, kus nad teavad, et poolte vahel on ka varem olnud vägivallaintsidente, kuid nende suhtes ei ole kriminaalmenetlust algatatud, väga mitmed prokurörid. Samas möönab mõni prokurör, et ta on valmis juhtumi lepitusse suunama ka siis, kui kannatanu on öelnud kas ütlusi andes või omavahelises vestluses, et osapoolte vahel on varem vägivalda olnud, kuid neid juhtumeid ei ole menetletud. Määravaks saab menetlusliigi valikul siis see, millise raskusastmega teod need on olnud, millised on olnud tagajärjed, miks ei ole kanatanu neid varem avaldanud ning kas need on olnud olmeprobleemide pinnalt tekkinud tülid, kus mõlemal osapoolel on oma osa. Kui aga kannatanu on varem oma vigastuste tõttu traumapunkti pöördunud, siis ka see esimene õiguskaitseorganitele avaldatud juhtum lepitusse suunamiseks sobiv ei ole. Üks prokurör ütleb, et kui pikemaajalise vägivalla puhul on menetluses üks episood, siis ka juhul, kui kannatanu on suuliselt menetlejale avaldanud varasemaid vägivallaepisoode või rääkinud osapoolte vahelisest ebatervest suhtest, on

[122] Vastavalt riigi peaprokuröri 12. aprilli 2007. a juhise p-le 36 a KrMS §§-de 202-203[1] rakendamise kohta on KarS §§-de 120-122 puhul avalik menetlushuvi olemas jätkuva perevägivalla puhul ning vastavalt p-le 4 a avalik menetlushuvi on olemas, kui eripreventiivsetest vajadustest lähtuvalt on menetluse jätkamine vajalik. Selline vajadus on olemas üldjuhul siis, kui isikut on kahe aasta jooksul enne uue kuriteo toimepanemist sarnase süüteo eest karistatud või on tema suhtes menetlus otstarbekuse kaalutlusel lõpetatud.

faktiliselt ja juriidiliselt menetluses üks episood ja lepitusmenetluse rakendamine välistatud ei ole, kui kannatanu soovib juhtumi suunamist lepitusse. Tema on ainus prokurör, kes ei välista kriminaalmenetluse lõpetamist juhul, kui kahtlustatava suhtes on varem kriminaalmenetlus KrMS § 202 või § 203[1] alusel lõpetatud või on teda varem vägivallakuritegude eest karistatud. Tegelikult ka riigi peaprokuröri juhis KrMS §§-de 202-203[1] rakendamise kohta ei välista kriminaalasja lõpetamist nendel kahel alusel, kui isikut on kahe aasta jooksul enne uue kuriteo toimepanemist sarnase süüteo eest karistatud või on tema suhtes menetlus otstarbekuse kaalutlusel lõpetatud, vaid ütleb, et üldjuhul on avalik menetlushuvi sellisel juhul olemas ja menetluse jätkamine vajalik (p 4 a). Üks prokurör ütleb, et tema suunakski lepitusse pigem pikaajalise vägivalla osapooled, kus vägivald on väljendunud kergetes raputamistes ja tõukamistes, kuid mille suhtes varem menetlust alustatud pole, kuna lepitaja juures saab neile selgitada, miks ei tohi tülisid löömisega lahendada ning kuidas neid lahendada. Pikaajalise vägivalla puhul ei pidanud ta silmas raskete tagajärgedega juhtumeid, mida ta kindlasti lepitusse ei suunaks. Siinkohal tuleb arvesse võtta perevägivalla kui eriliigilise kuriteo dünaamikat, kus ohver võib erinevatel põhjustel, kuid enamasti sõltuvussuhte tõttu vägivallatsejaga, asjaolude suhtes kas teadlikult või tahtmatult mitte olla objektiivne ning ta võib kas hirmu tõttu vägivallatseja ees või ratsionaalselt asjaolusid kaaludes vähendada kuriteo tegelikku iseloomu, intensiivsust ja tagajärgi.

Prokurörid proovivad asjaolude sobivusel lahendada juhtum kohtuväliseid menetlusliike kasutades või jätta vastavalt KarS §-le 74 vangistus süüdimõistetu suhtes tingimisi kohaldamata ja määrata ta pooleteise- kuni kolmeaastaseks katseajaks kriminaalhooldaja järelevalve alla koos kohustusega täita kontrollnõudeid ja kohustusi (väga paljudel juhtudel on ühe kohustusena ka alkoholi ja narkootiliste ainete tarvitamise keeld käitumiskontrolli ajal). Tingimisi karistus tähendab küll kontrollperioodi ja võimalust kohustada süüdimõistetut osalema sotsiaalprogrammides, kuid sellise lahendiga kaasneb süüdimõistetule kohustus tasuda menetluskulud, s.h sundraha ning süüdimõistetust saab kriminaalkorras karistatud isik. Otsustus tingimisi karistuse ja kriminaalasja oportuniteediga lõpetamise vahel KrMS §-st 202 tulenevalt omab märgatavalt suuremaid tagajärgi kahtlustatavale ning perevägivalla juhtumi puhul tihti ka ohvrile. Väga paljud kannatanud soovivad, et kahtlustatav määratakse katseajale, mis tähendab teatud kontrollperioodi, mille kestel kahtlustatav teab, et ta peab oma käitumist distsiplineerima. Samuti peavad paljud kannatanud ja ka prokurörid oluliseks kahtlustatava osalemist sotsiaalprogrammides (näiteks viha juhtimise programmis). Sellise lahendiga aga kaasneb negatiivse tagajärjena rahalise kohustuse maksmise kohustus

kriminaalmenetluse kulude, eelkõige sundraha näol. Lepitusmenetlus on aga menetlusliik, mille kaudu saab ühendada nii 6 kuu pikkuse kontrollperioodi kahtlustatavale, kohustuse osaleda sotsiaalprogrammides ning kriminaalmenetluse lõpetamise korral ei lisandu kriminaalmenetluse kulude, eelkõige sundraha hüvitamise kohustust. Lepituskokkuleppe tingimuste kaudu on kannatanul võimalus nõuda kahtlustatavale talle tekitatud kannatuste hüvitamist.

Väga paljudel juhtudel lõpetatakse kriminaalmenetlus perevägivalla juhtumi osas, kus kahtlustatav on esmakordselt kahtlustatav perevägivalla kuriteos ja kannatanu sellega nõus on KrMS §-i 202 alusel avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur. Kuigi KrMS §-i 202 ja lepitusmenetluse kohaldamise alused on sarnased, lõpetavad prokurörid oluliselt rohkem perevägivalla kriminaalasju oportuniteeti kohaldades. Neid kahte menetlusliiki nähakse teineteise alternatiividena. Käesoleva töö autor arvab, et eelkõige lähtuvad prokurörid kriminaalasja oportuniteegia lõpetamisel mugavusest, kuna lepitusmenetluse rakendamine nõuab prokurörilt lisatoiminguid ning seda eriti kannatanu vaba tahte ja nõusoleku kindlaks tegemiseks lepituses osalemiseks. Kriminaalmenetluse lõpetamine avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur ja kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu erinevad suuresti eesmärkide osas. Lepitusmenetlus annab ideaalis osapooltele võimaluse vägivallani viinud probleemide lahendamiseks, mida kriminaalmenetluse lõpetamine oportuniteediga ei võimalda. Lepitusprotsessi peetakse oluliseks, kuna selle käigus avaneb osapooltele tihti esimest korda võimalus rääkida oma mõtetest ja tunnetest ning sellest, mis valmistab nendevahelises suhtlemises pingeid, probleeme ja tülisid. See on eriti oluline olukorras, kus osapooled soovivad jätkata ühist pereelu. Karistamine peaks sellises olukorras olema viimane võimalus. Väga mitmed empiirilises uurimuses osalenud prokurörid ei osanud seda eesmärki ühe aspektina välja tuua, miks eelistada sobiva perevägivalla juhtumi puhul rakendada menetlusliigina lepitusmenetlust. Lisanduvate kriminaalmenetluse kulude osas on KrMS §-i 202 ja §-i 203^1 regulatsioonid sarnased. Kuigi KrMS § 202 lg 2 p-i 2 alusel saab kahtlustatavale või süüdistatavale kohustuseks maksta määratud tähtajakskindel summa riigituludesse või sihtotstarbeliseks kasutamiseks üldsuse huvides, siis rahaliste kohustuste määramine perevägivalla juhtumites on väga erandlik ning prokurörid teevad seda siis, kui isikul on rahalise kohustuse täitmiseks rahalised võimalused olemas. See on aga nii üksikutel juhtudel. See ei saa olla argument, miks eelistada kriminaalmenetluse oportuniteediga lõpetamist, kus enamasti määratakse kahtlustatavale kohustusena üldkasuliku töö tunnid,

juhtumi lepitusse suunamisele. Seega ei saa öelda, et kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu on kahtlustatavale odavam ning seda menetlusliiki peaks seetõttu eelistama perevägivalla juhtumite puhul. Seda enam, et lepitusmenetlus lähtub restoratiivõiguse põhimõtetest, mille kohaselt peetakse oluliseks kuriteo lahendamisel lähtuda kuriteo sotsiaalsest taustast ja sellest tulenevalt kaasatakse kuriteo kui konflikti lahendamisesse nii kuriteo toimepanija kui ka kuriteoohver ning sõlmitava lepituskokkuleppe tingimused peaksid otseselt hüvitama kannatanule kahtlustatava poolt tekitatud kahjud, kuna kannatanu õigusi rikub kuritegu kõige otsemas tähenduses. Mitte üksi prokurör seda eesmärki, miks suunata juhtum võimalusel lepitusse või miks eelistada lepitusmenetlust kriminaalmenetluse oportuniteediga lõpetamisele, välja ei toonud.

Käesoleva töö autori hinnangul võiks oportuniteeti eelistada olukordades, kus kannatanu kahtlustatavat karistada ei soovi, vägivald sai alguse alkoholi tarvitamisest ning kannatanu tegi väljakutse politseisse eesmärgiga saada vägivallatsejast rahu ning sooviga, et vägivallatseja viiakse kainenema. Lepituskokkuleppe tingimused ja ka kohustus alkoholi tarvitamisest hoiduda ei lahenda enamasti alkoholismiprobleemi, mille tõttu vägivalda tarvitatakse. Tegemist oleks ressursi raiskamisega, kuivõrd põhjustab vägivalda hoopis teine probleem, mida lepitusmenetlusega lahendada ei saa. Samuti arvab käesoleva töö autor, et olukorras, kus on alus kriminaalmenetluse lõpetamiseks, kus kannatanu kahtlustatavat karistada ei soovi ning on avaldanud soovi leppimiseks, kuid kus prokurör kahtleb, kas kannatanu nõusolek leppimiseks ei ole antud mõjutamise, ähvarduse või hirmutamise tulemusena, peaks pigem kohaldama kriminaalmenetluse lõpetamise alusena KrMS §-i 202 ning määrama kahtlustatavale kohustusena üldkasuliku töö, kui eesmärk on kahtlustatava perekonda säästa rahalistest kohustustest.

Väga mitmed prokurörid pidasid perevägivalla juhtumile kohaseks komplekskaristust, mis lisakaristusena sisaldaks kohustust osaleda sotsiaalprogrammis või teraapias. Lepituskokkuleppes on võimalik kohustada kahtlustatavat ühe tingimusena osalema sotsiaalprogrammis või teraapias, mida kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS §-i 202 ei võimalda. Paragrahv 202 lg 2 p-i 4 alusel saab süüdistatavale panna kohustuse määratud tähtajaks mitte tarvitada narkootikume ja alluda ettenähtud sõltuvusravile, kuid see ei ole võrreldav sotsiaalprogrammis osalemisega. Rahvusvahelised organisatsioonid ning Eesti kriminaalpoliitika peab oluliseks määrata perevägivalla kuritegude ennetus- ja vähendusvahendina vägivallatsejatele oluliselt rohkem kohustust osaleda

sotsiaalprogrammides.[123] Väga paljudel juhtudel tundub, et tingimisi karistus, mille kriminaalhoolduse ajal saab vägivallatsejat kohustada osalema erinevates sotsiaalprogrammides, on liiga koormav karistus esmakordselt perevägivalla kuriteos kahtlustatavale, mistõttu püüavad prokurörid õigustatult lahendada esmakordsed juhtumid kohtuväliselt. Samas jätab selline lähenemine ilma võimalusest kohustada vägivallatsejat osalema sotsiaalprogrammides ning kannatanu ohutuse mõttes oluliseks peetavast katseajast kui kontrollperioodist, mille kestel vägivallatseja enamasti käitub distsiplineeritumalt, kuna tal on uue vägivallaepisoodi lisandumisel reaalne oht vangistusele. Lepitusmenetlusega aga kaasneb 6 kuu pikkune kontrollperiood, mille kestel saab kannatanu end enamasti turvalisemalt tunda, kuna uue vägivallaepisoodi lisandumisel või lepituskokkuleppe tingimuste mittetäitmisel kuulub kriminaalmenetlus uuendamisele.

Kuigi kriminaalmenetluse koosseisuga lõpetamise aluseid rakendatakse sarnaste kriminaalasjade puhul, kus vägivallatseja on enamasti esmakordselt kahtlustatav perevägivalla kuriteos, isiku süü ei ole suur, kuriteo tagajärjed ei olnud rasked, puudub avalik menetlushuvi, kannatanu ei soovi kahtlustatava karistamist ning on kriminaalmenetluse lõpetamisega nõus, kannatanu võib olla kahtlustatavaga leppinud ning rahalise kohustuse täitmine karistuse või kriminaalmenetluse kulude näol oleks süüdlase jaoks raskendatud või mõjutaks selle täitmine liigselt süüdlase lähedasi, siis ei saa neid kaht menetlusliiki käsitleda teineteise alternatiividena. Arvesse tuleb võtta kummagi kriminaalmenetluse lõpetamise aluse eesmärke, ohte ja võimalusi isiku individualiseeritud mõjutamiseks kohustuste määramise ja karistamata jätmise näol. Perevägivalla juhtumi puhul, kus kannatanu ja kahtlustatav sõltuvad pärast vägivallaintsidenti endiselt suuresti teineteisest on oluline võtta arvesse, kumb alus annab kannatanule rohkem kindlustunnet, hüvitaks temale põhjustatud kahjud, kuid ei jätaks kahtlustatavale karistamatuse tunnet. Neid võimalusi pakub lepitusmenetlus, kuid kindlasti ei ole kõik perevägivalla juhtumid sobivad lepitusse suunamiseks. Lepitusse suunamiseks sobivad eelkõige olmeprobleemide pinnalt tekkinud tülid, kus kanatanul võis tüli tekkimises olla oma osa, kuid see ei pruugi nii olla. Sellised olmetülid, mis suuresti saavad alguse kas ühe või mõlema osapoole alkoholitarvitamisest või kus kannatanu ei ole nõus tegema õiguskaitseasutustega koostööd, on pigem sobivad lõpetada oportuniteedi alusel. Kuivõrd on pidev alkoholi tarvitamine haigus ning selle tarvitamise käigus tekkivad tülid pidevad, on põhjust arvata, et lepitusmenetlus ei suuda likvideerida ega ära hoida järgmisi

[123] T. Kesküla. Perevägvalla vähendamisele suunatud sotsiaalprogrammide rakendamine Eestis, lk 7.

vägivallaintsidente. Lepitusmenetlusse on mõtet suunata juhtum siis, kui vaja on eeldatavasti ühekordset juriidilist sekkumist ning suure tõenäosusega sellelt pinnalt enam osapoolte vahel vägivalda ei esine. Lepitusse on mõtet suunata juhtum, kus isik tunnistab oma süüd, kahetseb oma tegu, soovib kannatanule tekitatud kahjud hüvitada, soovib oma peresuhtele abi saada ning mõlemad pooled on nõus abi vastu võtma ning peresuhte paranemisesse panustama. Samas pooldab käesoleva töö autor ühe prokuröri ideed, et lepitusmenetlusega saab harva teatud juhtudel pakkuda juba leppinud osapooltele juriidilist lahendust ilma ülekriminaliseerimiseta, kui on kindel, et sellelt pinnalt enam probleeme ei teki.

Kindlasti tahaksid kõik prokurörid lepitusmenetlust rakendada juhtumite puhul, mis on esma- ja ainukordne nii üleüldises mõttes kui menetluse alustamise mõttes, kui see on harv juhus, kui kannatanu on õiguskaitseorgani poole pöördunud tõepoolest esma- ja ainukordse juhtumi peale ning piisab ühekordsest leebemast juriidilisest sekkumisest. Oluline on arvesse võtta vägivallaintsidendi taustsüsteemi poolte omavahelise suhtlemise ja varasemate vägivallaintsidentide osas. Kindlasti ei saa lepitusmenetlusse suunamisel automaatselt välistada juhtumeid, kus on teada, et osapoolte vahel on varem olnud vägivallaintsidente. Kindlasti on see ohumärk, kuid eelkõige tuleb teada saada, millise iseloomuga vägivallaintsidendid need on olnud, kui tõsised on olnud tagajärjed ning millistel põhjustel ei ole kannatanu varaasemaid episoode avaldanud. Kui tegemist on küll pikaajalise vägivallaga, kuid vägivald on olnud kergekujuline, on põhjust kaaluda juhtumi lepitusse suunamist. Kui varasemalt on samade osapoolte vahel toimunud perevägivalla juhtumit menetletud või on varasemalt toimunud ja avaldamata vägivallal olnud rasked tagajärjed, ei ole juhtumile sobiv rakendada menetlusliigina lepitusmenetlust.

3.4.4 Lepitusmenetluse eesmärgid ja ohud

Lepitusmenetlus erineb teistest menetlusliikidest seetõttu, kuna võimaldab lähtuvalt restoratiivõiguse põhimõtetest kaasata kriminaalmenetluse otsustusprotsessi kannatanu, kellele süütegu põhjustas kõige otsemat kahju. Kuigi kaudselt võivad prokurörid muude menetlusliikide valikul arvestada, et sellest lähtuv karistus ja kaasnevad rahalised kohustused ei mõjutaks kannatanut ega tema perekonda, siis eelkõige saab seda aspekti arvestada kannatanu ja kahtlustatava majanduslikku teineteisest sõltuvust arvesse võttes. Sellise tegevuse eesmärk on kannatanut säästa veel millegi ilmajätmisest, mitte talle midagi tagasi anda. Lepitusmenetluse eesmärk on kuriteo osapooli lepitada, selgitada välja kuriteoni viinud

põhjused ning anda mõlemale osapoolele soovitusi edaspidiseks vägivallatuks käitumiseks ja läbisaamiseks. Lõppeesmärk on lepituskokkuleppe näol saavutada kokkulepe ohvri ja vägivallatseja vahel kuriteoga tekitatud kahjude heastamiseks (näiteks kahjude rahaline hüvitamine, lugupidav käitumine, vägivallast hoidumine, reaaltoimingud), kuid kokkulepe võib sisaldada ka muid tingimusi, näiteks kohustust osaleda sotsiaalprogrammis või teraapias, mis peaks aitama taastada katki läinud peresuhet ning kus õpetatakse hoiduma või lahendama vägivallani viivaid situatsioone (näiteks osalemine pereteraapias, viha juhtimise programmis või alkoholismi ravis). Lepitusprotsessis arvestatakse eelkõige kannatanu huvide ja soovidega.[124]

Lepitusmenetlus erineb teistest menetlusliikidest selle poolest, et prokurör peab välja selgitama poolte tegeliku eesmärgi juhtumi lepitusse suunamiseks. See tähendab, kas pooled soovivad tõepoolest leppida ning omavahelisi probleeme lepitaja osalusel lahendada või on eesmärk kriminaalasja lõpetamine ja kriminaalkaristusest pääsemine. "Eelduslikult peaks kahtlustatav/süüdistatav osalema lepituses selleks, et tegeleda kuriteo põhjustega ja tagajärgede heastamisega ning ei tohiks näha lepituses kui lihtsat võimalust karistusest pääseda. Kannatanu ei tohiks lepitusega nõustuda kellegi survel ja seetõttu, et vastasel juhul saab süüdlane karistada; samuti ei tohiks ohvrit lepitada kurjategijaga, kes sisuliselt ei pea lepitamist ja selle protsessi vajalikuks."[125] Kui isikut kriminaalkaristuse hirm ei morjenda, siis ei ole ka lepitusel mõtet. Väga tihti mainivad prokurörid, et juhtum suunatakse lepitusse, kui kannatanu eesmärk ei ole kahtlustatavat kriminaalkorras karistada, vaid saada abi peresuhtele, kuid väga paljud prokurörid näevad, et kahtlustatavad näevad lepitusmenetluses ainult võimalust kriminaalkaristusest pääsemiseks. Sellegipoolest on nad valmis juhtumi lepitusse suunama. Sellist käitumist ei saa ette heita, kuid lepitusmenetluses ainult kriminaalkaristusest pääsemise võimaluse nägemine ei ole kooskõlas restoratiivõiguse põhimõtete ja lepitusmenetluse eesmärgiga. Sellises olukorras peaksid prokurörid pigem kohaldama kriminaalmenetluse lõpetamise alusena KrMS §-i 202. Lepitusmenetlust peaks rakendama siis, kui kahtlustatav vähemalt osaliselt tunnistab oma süüd süüteo toimepanemises, ta tahab kannatanule tekitatud kahjud hüvitada ning on vajadusel valmis osalema sotsiaalprogrammis või teraapias, mis aitab tal või peresuhte mõlemal osapoolel saada abi peresuhte toimimisele ilma vägivalla tarvitamiseta.

[124] Lepitamise teenusstandard, lk 1.
[125] U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 17.

Kuivõrd on lepitusmenetlus kehtiva õiguse järgi alternatiivne menetlusliik kriminaalmenetlusele, on väga oluline kindlaks teha poolte eesmärk lepituses osalemiseks ning see, kas kannatanu on nõusoleku lepituses osalemiseks andnud vabatahtlikult ilma välise sunnita. Kahtlustatav võib kannatanut mõjutada või sundida nõusoleku andmiseks vältimaks rangemat karistust. Kannatanu võib perevägivalla dünaamikat arvesse võttes olla mõjutatud (mõjutada võib nii hirmutamise kaudu kui ajutiselt hästi käitudes, kannatanule kingitusi tehes) kahtlustatava käitumisest ning vaba tahte kindlaks tegemine lepituses osalemiseks ei pruugi alati õnnestuda. Prokurörid käituvad sellisel juhul erinevalt. Mõne prokuröri jaoks on kannatanu vaba tahe ja soov lepituses osalemiseks primaarne ning kui prokuröril on selles osas kahtlusi, siis rakendab ta pigem mõnd alternatiivset menetlusliiki. Teine prokurör ütleb, et ta arvestab sellises olukorras kannatanu kirjalikult ja suuliselt väljendatud nõusoleku ja selgitustega kuigivõrd ka siis, kui prokurörile tema nõusolek ja põhjendused siirad ei tundu, kuid kriminaalmenetluse seadustiku järgi on süüteo lepitusse suunamise lubatud. Üks prokurör ütleb järgmist: "Mõnel juhul tuleb kannatanu arvamusega arvestada ka siis, kui see on jabur. See võib juriidiliselt olla jabur, aga eluliselt on see millegagi põhjendatud." Enamasti arvestavad prokurörid esimesel korral kannatanu sooviga ka siis, kui oma siseveendumuse kohaselt nad võib-olla lepitusmenetlust ei kohaldaks. Tegemist on formaalse lepitamisega, kus enamasti kriminaalmenetlus hiljem uuendatakse, kuna vägivallatseja ei täida lepituskokkuleppe kohustusi ja tingimusi. Samuti arvavad prokurörid, et ühel korral tohib kannatanu soovile vastu tulla, sest enamasti on kannatanud järgmistel kordadel julgemad pöörduma õiguskaitseorganite poole ning järgmisel korral enam kriminaalmenetluse lõpetamise alust ei ole. Riigi peaprokuröri juhise KrMS § 202-203[1] kohaldamise kohta p-i 6 a kohaselt võib avalik menetlushuvi ära langeda, kui kannatanu ei soovi menetluse jätkamist või on kuriteo toimepannud isikuga leppinud. Vastavalt p-le 32 tuleb avaliku menetlushuvi hindamisel KrMS § 203[1] kohaldamisel arvestada, et kahtlustatava leppimisel kannatanuga avalik menetlushuvi väheneb. Prokurör peab arvestama kannatanu sooviga menetluse mittejätkamise osas ning võtma arvesse asjaolu, kui ohver ja vägivallatseja on leppinud. Arvestama peab aga võimalusega, et kannatanu soov kriminaalmenetlus lõpetada ja nõusolek juhtumi lepitusse suunamiseks ei pruugi alati olla siirad, ta võib karta võimalikke kriminaalmenetlusega kaasnevaid tagajärgi ning vägivallatseja reaktsiooni, arvestades, et just peresuhtes olevad osapooled on sageli teineteisest sõltuvuses ning mõjutatavad.[126]

[126] U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 18.

Väga tihti väljendab kannatanu juba menetleja juures, et ta on kahtlustatavaga leppinud ega soovi kahtlustatava karistamist. See, et pooled on enda sõnul leppinud, ei pruugi tähendada tegelikku leppimist ning veel harvem tähendab see soovi või nõusolekut lepitusmenetluse kohaldamiseks. Tihti väljendatakse sellist seisukohta seega juba menetleja juures, kuid harv pole ka see, kui saadetakse sellekohane elektronkiri või helistatakse hiljem uurijale või prokurörile. Välistatud pole ka see, et osapooled soovivad prokuröriga omaalgatuslikult kohtuda, et väljendada oma soovi leppimiseks. Prokuröre teeb ettevaatlikuks, kui osapooled ise väga tungivalt juhtumi lepitusse suunamist tahavad. Käesoleva töö autor ja mõned prokurörid viitavad probleemile, kus menetleja tutvustab pooltele seejärel algatatud kriminaalasja kohtuvälise lahendamise võimalusi ning uurija võib anda lubadusi, et juhtum laheneb teatud menetlusliiki rakendades. Eelkõige nähakse probleemi selles, kui uurija peab süüteoga seotud asjaolusid kergeks ning annab osapooltele kriminaalasja osas teatud lubadusi. Menetlusliigi valik on aga prokuröri otsustada ning uurija sellekohaseid lubadusi anda ei tohi. Erinevate menetlusliikide tutvustamist küll ette heita ei saa, kuid perevägivalla juhtumitesse ei tohi suhtuda nii, et need lahenevad igal juhul kas KrMS §-i 202 või §-i 203[1] rakendades. Kui uurija võtab seisukoha, et juhtum laheneb näiteks lepitusmenetlust rakendades, siis tema suhtumine uurimiskvaliteeti on teine. Palju vähem uuritakse tõendeid. Samas ei ole harv, kus kriminaalmenetlus uuendatakse ning sellisel juhul tõendite olemasolu kriminaalmenetluse edukaks lõpule viimiseks väga olulised.

Ainus võimalus teha kindlaks kannatanu vaba tahe ja nõusolek lepituseks osalemiseks on see, kui prokurör suhtleb nii kahtlustatava kui kannatanuga eraldi. Prokuröril tekib sellest isiklik arvamus poolte omavahelistest suhetest ja lepituses osalemise eesmärgist. Arvamuse pinnalt peab tekkima siseveendumus, kas juhtum on sobiv lepitusse suunamiseks või mitte. Väga mitu prokuröri aga ütleb, et nemad pooltega vaba tahte ja nõusoleku kindlaks tegemiseks või üle kontrollimiseks alati otse ei kohtugi, kuivõrd usaldavad nad selles osas kogutud tõendeid ning eeluurimisel antud ütlusi. Teine prokurör ütleb aga, et toimiku pinnalt osapooltest endale tõsikindlat arvamust kujundada ei saa. Kriminaalmenetluse seadustikust ei tulene, millises vormis peab prokurör välja selgitama poolte nõusoleku lepituses osalemiseks. Üks prokurör ütleb järgmist: “Mõnega piisab telefonivestlusest, kui inimene on oma väljenduses piisavalt ehe. Ma ei pea alati hindama, kas tema kehakeel langeb tema sõnalise väljendusega kokku.” Otse kohtub ta osapooltega siis, kui kannatanu väljendus telefonis ei ole veenev ning prokuröril on kahtlus, et kannatanu on mõjutatud. Samas tunnistab ta, et kui ta ka pärast kohtumist kahtleb kannatanu vabas tahtes ja nõusolekus leppida, siis rakendab ta pigem mõnd

muud menetlusliiki. See on väga ohtlik, kui prokurör ei kohtu kannatanuga juhtumi lepitusse suunamiseks antud nõusoleku taga oleva vaba tahte, võimaliku mõjutamise ning lepitamise eesmärgi kindlaks tegemiseks. Väga mitmed prokurörid aga ütlevad, et isegi siis, kui neil on kannatanu vaba tahte ja nõusoleku osas kahtlusi, siis üldjuhul on nad valmis juhtumi lepitusse suunama, kui seadusest tulenevat keeldu selleks ei ole. Prokuröride vastustest ilmneb, et enamasti tuleb initsiatiiv lepitusmenetluse rakendamiseks kannatanult, kes omakorda on sellisest võimalusest kuulnud uurijalt või kahtlustatava kaitsjalt. Ohver võib kas ise tunda, et on olukorra tekkimises ja kriminaalmenetluse alustamises süüdi või paneb kahtlustatav ta end nii tundma. Lepitusmenetluses näeb kannatanu võimalust tekkinud olukord kergemate tagajärgedega lahendada.

Lepitusmenetluse peamine eesmärk on vägivallaintsidendi osapoolte lepitamine, kuivõrd on lähedaste vahel toimunud vägivallajuhtumite põhjuseks sageli suhtlemisprobleemid, oskamatus tekkinud tülisid rahumeelselt lahendada või ka sõltuvusprobleemid. "Lepitusmenetluse raames saavad osapooled tegeleda omavaheliste probleemide ja suhete parandamisega. Vajadusel saavad lepitajad selleks soovitada nõustamist, pereteraapiat ja osapoolte nõusolekul vastava teenuse ka lepituskokkuleppes kohustusena fikseerida."[127] Üks prokurör ütleb aga järgmist: "Lepitusmenetluse probleem on selles, et see ei ole sisuline lepitamine. Ei lepitata nende peresuhteid vaid lahendatakse olukorda. Lepitajad peavad võtma kogu pere olukorra käsile ja mitte ainult ühe episoodi." Ka lepitamise teenusstandard ütleb lepitusprotsessi kohta, et kohtumisi lepitaja, kannatanu ja kahtlustatava või süüdistatava vahel võiks olla vähemalt kaks, nendest esimene kohtumine nimetatud isikutega eraldi.[128] Kindlasti on raske kahe kohtumisega tegeleda põhjalikult ja sisuliselt osapoolte omavaheliste probleemide ja suhete parandamisega. Käesoleva töö autor ning mõned prokurörid arvavad, et sellisel kujul lepitusprotsess ei täida restoratiivõiguse põhimõtetest lähtuva lepitusmenetluse eesmärke. Sellisel kujul lepitusprotsess saab täita kõige minimaalsemaid eesmärke, milleks on kirjaliku lepituskokkuleppe vormistamine osapoolte vahel. See küll ei välista, et mõni lepitaja kohtub osapooltega rohkematel kordadel ning toimub põhjalik ja sisuline kuriteoni viinud konflikti põhjustega tegelemine, kuid pigem on see erand. Seda enam võiks kirjalik lepituskokkulepe sisaldada kuriteoga tekitatud kahju heastamise korra ja tingimuste kõrval ka muid tingimusi, näiteks pereteraapias, sõltuvusravil või viha juhtumise sotsiaalprogrammis osalemise kohustust.

[127] U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 19.
[128] Lepitamise teenusstandard, p 4.

Kuna lepitusmenetlus lähtub restoratiivõiguse põhimõtetest, annab lepitusmenetlus võimaluse kaasata kannatanu otsustusprotsessi ning sõlmitava lepituskokkuleppe tingimuste kaudu peaks toimuma otsene kannatanule süüteoga tekitatud kahjude hüvitamine kahtlustatava poolt. Kui kriminaalasja oportuniteediga lõpetamisel tekivad kohustused riigi ees, siis lepitusmenetlusega tekivad kahtlustataval kohustused kannatanu ees. Mitmed prokurörid ei pea aga lepitusprotsessi lahendit piisavalt efektiivseks ning arvavad, et vägivallatsejale pandud kohustused ei ole piisavad, et vägivallatseja heastaks süüteoga tekitatud kahju ning just sellel põhjusel eelistavad nad sarnastes olukordades pigem lõpetata kriminaalasja oportuniteedi alusel ning määrata kahtlustatavale kohustusena üldkasuliku töö tegemise või üksikutel juhtudel ka rahalise kohustuse. Lepitusmenetlus ei tohi tähendada kahtlustatavale pelgalt kriminaalkaristusest pääsemist, vaid lepituskokkuleppe tingimuste näol peab toimuma reaalne kahjude hüvitamine kannatanule. Lepituskokkuleppe tingimusi peetakse üldsõnalisteks ning sageli on seal tingimused, mille täitmine peaks täisealisele teovõimelisele isikule olema niikuinii loomulik, näiteks kohustus käituda viisakalt ja lugupidavalt ning hoidumine vägivallast. Kindlasti tuleb aga ka sellised loomulikuna näivad kohustused ja tingimused lepituskokkuleppes allkirjastada, kuid sellest enamasti ei piisa, et see oleks proportsioonis kuriteoga tekitatud kahjuga. Kohustused võiksid olla kooskõlas sellega, mis põhjustab osapoolte vahel probleeme, tülisid ja vägivalda. Ka kohtab lepituskokkulepetes ebareaalseid kohustusi, näiteks lubas töötu vägivallatseja ehitada vannitoa. Kaks prokuröri tõid välja, et lepituskokkulepetes on ka tingimusi, mille pinnalt ei ole nad nõus tegema kriminaalasja lõpetamise määrust, kuivõrd peab ka kohustuste rikkumine võimalikuks kriminaalmenetluse uuendamiseks olema tõendatud.[129] Näiteks on väga raske tõendada tõeliselt toreda sünnipäevapeo korraldamist. Tegelikult on raske tõendada ka viisaka ja lugupidava käitumise kohustuse rikkumisest, mis on lepituskokkulepete kõige sagedasem kohustus. Lepitaja peaks peaks osapooli suunama, et osapooled lepiksid kokku kohustustes ja tingimustes, mis on täidetavad ning mille rikkumist on võimalik vajadusel tõendada. Üks prokurör tõi välja lepitusmenetluse ohuna olukorra, kus ohvrid võivad lepitusmenetlusega kaasnevat 6 kuu pikkust kontrollperioodi kasutada väljapressimiseks. Kui ohver avaldab ohvriabitöötajale, et vägivallatseja ei täida lepituskokkuleppest tulenevaid kohustusi ja tingimusi, peab ka see olema menetluse uuendamise jaoks tõendatud.

[129] Umbes 3 %-l lepitatud juhtumitest menetlus uuendatakse kohustuste rikkumise või mittetäitmise tõttu. (Allikas: U. Klopets. K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 4.)

Samas ei pööra paar prokuröri lepituskokkulepe tingimustele üldse tähelepanu ning ütlevad, et nende kokku leppimine ja sisu on kannatanu, kahtlustatava ja lepitaja pädevuses. Kui kannatanut rahuldavad seatud tingimused, siis ei arva prokurörid, et need oleksid ka süüteo raskust ja tagajärgi arvesse võttes üldsõnalised. Mõni teine prokurör peab aga väga oluliseks, et lepituskokkulepe oleks sisuline ning sisaldaks reaalseid kohustusi. Selles osas konsulteerivad ka nad lepitajatega ning vajadusel annavad nõu, milline tingimus peaks lepituskokkulepe sisaldama. Mõni prokurör arvab, et tegelikult on üldse vähe võimalusi lepituskokkuleppe tingimusteks, kuna peab arvestama, et need peavad olema ka täidetavad. Ei ole harv olukord, kus kannatanu poolt initsiatiivi tingimuste seadmiseks ei ole. Ta kas ei taha või ei julge kahtlustatavale tingimusi ega kohustusi seada või ei ole tal ideid, milliseid kohustusi või tingimusi peaks või tohib lepituskokkulepe sisaldada, kuna on sellises situatsioonis esmakordselt. Üks prokurör teeb ettepaneku, et lepituskokkuleppega saaks kahtlustatavat kohustada tegema ka üldkasuliku töö tunde, kuid seda väiksemas mahus kui kriminaalasja oportuniteediga lõpetamisel. See teeb lepituskokkuleppe vajadusel sisukamaks ning tekitab kahtlustatavale kohustuse ka riigi ees, millesse ta võib tõsisemalt suhtuda. Üldkasuliku töö tunnid peaksid olema siiski võimalikult väiksearvulised, et kahtlustatav ei kaotaks motivatsiooni lepitusprotsessis osalemiseks ning lisaks riigi ees võetavatele kohustustele võtta kohustusi ka kannatanu ees. Siinkohal aga saabki vahet teha olukordades, kus kahtlustatav soovib tõepoolest kannatanuga leppida ning probleemidele lahendusi leida. Vastasel juhul ei ole kahtlustatava soov lepituses osalemiseks kooskõlas lepitusmenetluse eesmärgiga ning rakendama peaks muid menetlusliike. Lepitusmenetluse eesmärk on siiski kannatanule kahju hüvitamine ning seega ei ole hea lahendus ühiskondlikult kasuliku töö tegemine kahtlustatava poolt. Kombineeritud süsteem võiks rakenduda siis, kui juhtumi puhul kaasneb ühiskondlik huvi lisaks kannatanu huvidele.

Lepituskokkulepe ei tohi praegu sisaldada riigipoolset sundi. Kui lepitusse suunataks tõepoolest esma- ja ainukordsed perevägivalla juhtumid, kus on suur tõenäosus, et see juhtum jääbki osapoolte vahel viimaseks, siis ei näe käesoleva töö autor ka üldsõnalistes kohustustes ohtu. Eelnevast analüüsist aga nähtub, et esma- ja ainukordsed juhtumid on küll ideaalis sobivad lepitusse suunamiseks, kuid praktikas rakendatakse lepitusmenetlust ka perevägivalla juhtumitele, kus teadaolevalt on ka varem osapoolte vahel olnud vägivallaintsidente. Nagu eelnevast analüüsist samuti nähtus, püüavad prokurörid perevägivalla juhtumite puhul hoiduda rahaliste kohustuste määramisest, mistõttu peavad nad oluliseks, et ka lepituskokkuleppes ei oleks enamasti rahalist kohustust. Oluliseks peetakse pigem

reaaltoimingute tegemise kohustust ja panustamist pereellu, kui osapooled elavad koos. Samuti peetakse oluliseks, et kui kahtlustatav vägivallatseb pärast alkoholi tarvitamist, siis on ühe tingimusena lepitusekokkuleppes vajalik kohustada vägivallatsejat osalema vastavas sotsiaalprogrammis või teraapias.

Lepituskokkuleppes sisalduvad kohustused peavad olema mõistlikud ja proportsioonis sooritatud kuriteoga. Üks prokurör ütleb, et kohustused nagu vägivallast hoidumine ning viisakas ja lugupidav käitumine peaksid olema lepituskokkuleppe fikseeritud tingimused, millele kannatanu saab seejärel lisada omapoolsed tingimused. Kuivõrd on probleem see, et kannatanutel ei ole ideid, millised võiksid olla lepituskokkuleppe kohustused ja tingimused, nägid paljud prokurörid lahendust selles, et kohustustest ja tingimustest võiks olla avatud näidisloetelu, kus sisalduks, millised on üldse reaalsed kohustused ja tingimused sellises olukorras ning millised kohustused ja tingimused on teatud vägivalla või probleemide korral soovituslikud. Kokkulepe on aga kompromiss ning arvestama peab mõlema poole tingimustega. Ohver ei saa seega kohustusi võtta kui lahtist kataloogi. Enamasti ei pidanud prokurörid vajalikuks võimalust, et prokuröridel oleks võimalus lisada omapoolseid tingimusi või kohustusi lepituskokkuleppesse, kuna suhtlus prokuröride ja lepitajate vahel on tihe ning vajadusel saavad prokurörid omapoolsed soovitused kohustuste ja tingimuste osas lepitajale edasi öelda.

Lepitusmenetlus on menetlusliik, millel on restoratiivõigusest lähtuvalt konkreetsed eesmärgid – tegeleda kuriteoni viinud konflikti põhjuste lahendamisega, ohvri kaasamine otsustusprotsessi ning kannatanule kuriteoga tekitatud kahjude hüvitamine. Perevägivalla juhtumi lepitusse suunamisel tuleb lähtuda nendest eesmärkidest. Käesolevast analüüsist järeldub, et lepitusprotsessis ei toimu põhjalik ja sisuline peresuhtes probleeme valmistavate olukordade lahendamine, vaid keskendutakse konkreetselt kriminaalmenetluse algatamiseni viinud episoodi lepitamisega. Seda enam on oluline, et lepituskokkuleppes sisalduksid sisulised, täidetavad ning süüteoga proportsioonis olevad kohustused ja tingimused. Praegu võib lepituskokkuleppe kohustusi ja tingimusi pidada pigem üldsõnalisteks, mis ei heasta süüteoga tekitatud kahju. Kannatanud kas ei oska või ei taha kahtlustatava suhtes mingeid kohustusi ega tingimusi seada. Käesoleva töö autor näeb siin võimalust, et ka prokuröridel peaks olema võimalus lisada lepituskokkuleppesse omapoolseid tingimusi, seda eriti sotsiaalprogrammides ja teraapiates osalemise näol, mille käigus on osapooltel võimalus tegeleda vägivallani viivate olukordade ennetamise ja lahendamisega. Menetlusliigi valikul

peab prokurör hindama võimalikke kaasnevaid ohte. Lepitusmenetluse puhul on oht, et kannatanu on sõltuvuses vägivallatsejast ja tema nõusolek lepitusmenetluse läbiviimiseks on vägivallatseja poolt mõjutatud. Kahtlustatava osas on peamine oht, et ta ei lähtu lepituses osalemisel lepitusmenetluse eesmärkidest ning soovib leebema kriminaalmenetlusliku meetme kaudu pääseda kriminaalkaristusest. Eelnevate ohtude vältimiseks on enamasti vajalik prokuröril kohtuda eraldi nii kannatanu kui kahtlustatavaga ning selgitada välja nende tegelik soov ja nõusolek lepituses osalemiseks. Lepitusmenetlust tuleb rakendada eesmärgipäraselt, mis tähendab, et vähesed perevägivalla juhtumid sobivad suunamiseks lepitusse. Kindlasti ei tohi lepitusmenetluse rakendamist vältida võimalike ohtude tõttu, sest võimalused ohtude vältimiseks on olemas.

4. DISKUSSIOON JA JÄRELDUSED

Käesolevas peatükis teeb autor eelneva analüüsi põhjal järeldused uurimisprobleemidest, vastab püstitatud uurimisküsimustele, toob välja esile kerkinud probleemid ja tähelepanekud empiirilises uurimuses osalenud prokuröride intervjuudest ning teeb ettepanekud lepitusmenetlust ja perevägivalda puudutava õigusliku regulatsiooni ja lepitusprotsessi muutmiseks.

Prokurörid tajuvad paradigma muutust suhtumisel perevägivalda eelkõige ühiskondlikul, vähem kriminaalpoliitilisel tasandil. Paradigma muutus väljendub menetluses olevate perevägivalla osas alustatud kriminaalasjade arvu kasvus. Kuigi ühiskond on teadlik, et neilt oodatakse perevägivallale reageerimist, siis tegelikult pöörduvad kannatanud harva õiguskaitseorganite poole esimese ründe peale. Väga suur vahe on ka õiguskaitseasutuste poole pöördumiste ja kriminaalmenetluste alustamise perevägivalla juhtumite osas, sest kannatanud ei soovi õiguskaitseasutustega erinevatel põhjustel koostööd teha. Ühiskonna suhtumises on küll toimunud paradigma muutus selles mõttes, et teadlikkus on kasvanud ja perevägivalda peetakse kuriteoks, kuid puudub tahe ja sageli julgus juhtumi peale reageerida, vajadusel sekkuda ning kriminaalmenetluse alustamise või tõendamise jaoks ütlusi anda. Perevägivalda peetakse suuresti endiselt pere siseasjaks, millega tegelemise kohustust nähakse osapooltel endal või riigil. Töö autor märkas prokuröride vastustest, et harv on juhus, kui naabrid teevad politseisse väljakutse perevägivalla osas. Pigem pöördutakse oma kodurahu rikkumise tõttu. Käesoleva töö autor peab väga oluliseks kriminaalpoliitilise paradigma muutust. Kuivõrd peetakse perevägivalda ühiskonnale suurt kahju tekitavaks kuriteoliigiks, on perevägivalla juhtumitele reageerimine ning nende menetlemine prioriteetsed. Kriminaalpoliitilise paradigma muutuse tõestuseks on näiteks kuriteo tunnuste olemasolul menetluse alustamine ilma kannatanupoolse avalduseta. Veel enne uue kriminaalmenetluse seadustiku jõustumist 1. juulil 2004. aastal tuli väiksemate rünnete osas pereliikmete vahel esitada kannatanul erasüüdistusasi kohtusse. Nüüd, 2014. aastal liigub nii rahvusvaheline kui siseriiklik seadusandlus perevägivalla kuritegude spetsialiseerumise ja karmistamise suunas. Õiguskaitsepiirkonnad kasutavad perevägivalla juhtumite osas erinevat lähenemist ja praktikat, mis annavad võimaluse alustada menetlust ilma kannatanu avalduse ja ütlusteta. Käesoleva töö autori arvates ei saa ühiskonnalt oodata iseeneslikku teadlikkust perevägivalla olemusest ja tagajärgedest, mistõttu on oluline eelkõige kriminaalpoliitilise paradigma muutus, mille kaudu saab toimuda suhtumise muutus ühiskondlikul tasandil.

Suur osa menetluses olevatest perevägivalla juhtumitest on tekkinud paarisuhtes olevate osapoolte vahel olmeprobleemide pinnalt. Saab eristada kaht juhtumigruppi. Ühe puhul on vägivald eranditult ühe- ja esmakordne ning vägivalda on väljundina nähtud pärast erakorralist situatsiooni ja emotsioonidega mittetoimetulemist. Teist gruppi iseloomustab pikaajaline vägivald, kusjuures mitte alati, kuid harva, ei pruugi vägivallatseja tegevuses ühtegi kriminaalset elementi karistusseadustiku mõttes kaasneda. Tegelikult ka olmeprobleemide pinnalt tekkinud perevägivalla juhtumit iseloomustab pikaajalisus, ühe osapoole füüsilise vägivalla ohvriks olemine, kergemate ja raskemate vägivaldsete rünnete kordumine ja vaheldumine. Olmetülide pinnalt tekkinud perevägivalla juhtumeid põhjustavad suhtlemisprobleemid, oskamatus tekkinud tülisid rahumeelselt lahendada või ka sõltuvusprobleemid. Väga paljude prokuröride menetluses on harva pikaajalise perevägivalla ja ohvristumise juhtumeid, kuivõrd pikaajalise vägivalla ohvrid pöörduvad harva õiguskaitseasutuste poole kas hirmu või tugeva sõltuvussuhte tõttu vägivallatsejaga. Töö autori jaoks oli üllatav, et pikaajalist vägivallaohvrit ei pane õiguskaitseasutuste poole pöörduma mitte üks ja tõsisem rünne, vaid ühel hetkel ohver väsib kannatamisest, vägivallatseja ähvardab ohvrit millegagi ning ohvril on põhjust karta ähvarduse täideviimist või lisaks ohvrile on oht, kellestki teisest sama vägivallatseja ohver, kelleks enamasti on lapsed.

Töö autor pani tähele, et väga sageli asendasid prokurörid vestluse käigus sõnad “ohver” ja “kannatanu” sõnaga “naine” ning sõnad “vägivallatseja”, “kahtlustatav” ja “süüdistatav” sõnaga “mees”, mis näitab, et perevägivalla puhul on tegemist tugevalt soopõhise sotsiaalse probleemiga. Järjest enam on aga aktuaalne probleem, kus lapsed kasutavad pahatahtlikult ära olukorda, kus nad teavad, et õiguskaitseorganite jaoks on perevägivalla kuriteod prioriteetsed. Selleks, et toimuks paradigma muutus ka selles osas, et ühiskonnaliikmed peaksid vajalikuks ja julgeksid perevägivallale reageerida ning vajadusel kriminaalmenetluse edukaks läbiviimiseks ütlusi anda, on vaja teadvustada, kui raske kuritegu võib olla perevägivald ning millised võivad olla selle tagajärjed. Ühiskond samastab praegu perevägivalla suuresti olmeprobleemide pinnalt tekkinud tülide ja juhtumitega, kus vägivallani viinud situatsioonis nähakse süüd mõlemal osapoolel. Perevägivald võib olla kerge rünne ning mõlemal osapoolel võib vägivallani viinud situatsioonis olla oma osa, kuid teadvustada tuleb, et perevägivald võib tähendada ka raske kehavigastuse tekitamist ning võib lõppeda pereliikme tapmise või mõrvaga. Ühiskond ei teadvusta, et perevägivald on harva ühekordne juhtum, põhjustab

pikaajalist ohvristumist ning ei mõista põhjuseid, miks ohver ise on sageli hirmu ja sõltuvussuhte tõttu vägivallatsejaga võimetu vägivallaringist lahkuma.

Perevägivalla valdkonda puudutavad mõisted ja terminid ei ole hetkel Eesti õiguskorras ühtselt defineeritud, mis põhjustab väga suuri erinevusi ka prokuröride arusaamistes nende mõistete ja terminite sisu ja mahtude osas. Perevägivalla valdkonda puudutavad mõisted peavad olema ühtselt defineeritud eriti olukorras, kus seadusandlus liigub perevägivalla juhtumite spetsialiseerumise ja karmistamise suunas. Lähi- või perekondlikus suhtes olevad isikud on igal juhul materiaal- ja menetlusõiguslikus mõttes erisubjektid seda ka lepitusmenetluse kontseptiooni arvesse võttes, kuivõrd nähakse lepitusmenetluses sobivat kohtuvälist menetlusliiki isiklike ja kogukondlike tülide lahendamiseks. Erisubjektiks olemine tähendab teistsugust kohtlemist karistus- ja kriminaalmenetlusõiguse mõjualas.

Käesoleva töö jaoks omab tähtsust, milline isikute ring moodustab perekonna ja kes moodustavad lähisuhte. Nendest kahest mõistest omakorda tulenevad mõisted "perevägivald" ja "lähisuhtevägivald". Oluline on teada, millist tähtsust omab juhtumi perevägivallaks või lähisuhtevägivallaks pidamisel osapooltevaheline sõltuvus- või alluvussuhe. Prokurörid peavad lähisuhet mahult suuremaks mõisteks, kuhu mahub sisse perekondlik suhe, kuivõrd võivad lähisuhte moodustada ka näiteks naabrid ja sõbrad. Lähisuhtes olevad isikud ei pea omama sugulussidet, elama samal elupinnal ega kuuluma samasse leibkonda. Käesoleva töö autor järeldab läbiviidud intervjuude põhjal, et lähisuhte defineerimisel üldjuhul probleeme ei ole, kuna tegemist on väga laia mõistega. Perekonna defineerimisel lähtuvad prokurörid aga väga erinevatest alustest. Käesoleva töö autori arvates ei saa tänapäeval perekonna tekkimise alustena mõista ainult abielulisi- ja veresugulussidemeid. Empiirilises uurimuses osalenud prokurörid mõistsid perekonna alustena mõnel juhul näiteks ainult abielulisi- ja veresugulussuhteid. Mõne prokuröri jaoks pidid lähisugulased lisaks elama ühel elupinnal ja kuuluma ühisesse leibkonna. Kolmanda võimalusena peavad prokurörid perekonnaks ainult ühel elupinnal elavaid ja ühisesse leibkonna kuuluvaid inimesi, kus inimeste sugulus- või hõimkondlikud suhted ei oma nii suurt tähtsust. Probleeme tekitab ka endiste kooseluvormide pinnalt tekkinud suhete pidamine või mittepidamine lähi- või perekonnasuhteks. Väga mitmed, kuid mitte kõik prokurörid, peavad endiste elukaaslaste ja abikaasade vaheliste suhete pinnalt tekkinud juhtumeid kas lähisuhte- või perevägivallaks. Üks prokurör paneb selle omakorda sõltuma koos elatud ajaperioodi pikkusest, teine prokurör peab endiste

elukaaslaste vahel aset leidnud vägivallajuhtumit lähisuhte- või perevägivallaks, kui osapooli ühendavad endiselt ühised lapsed või vara.

Planeeritavad karistusseadustiku muudatused sisaldavad mõistetena nii perekondlikku sõltuvust, lähisuhet kui ka sõltuvussuhet. Need mõisted ei ole sisult ja mahult samaväärsed. Käesoleva töö autori arvates tuleks valdkonna õiguslikul reguleerimisel lähtuda pigem laiemast, lähisuhtest tulenevast mõistest "lähisuhtevägivald", kuivõrd võib mõiste "perevägivald" osutuda liiga kitsaks ning tekitada vaidlusi olukorras, kus õiguspoliitilise tahtena nähakse peresuhtes olevate isikute vahel juhtunud vägivalla eest ette raskem karistus. Läbiviidud intervjuude põhjal pidas vaid üks prokurör otsesõnu juhtumi kvalifitseerimisel lähisuhte- või perevägivallana oluliseks sõltuvus- või alluvussuhet osapoolte vahel. Käesoleva töö autori arvates on sõltuvus- või alluvussuhe osapoolte vahel vältimatu tingimus lähisuhtes või perekondlikus suhtes olevate isikute erisubjektiks pidamisel karistus- ja kriminaalmenetlusõiguse mõjuväljas. Kui isikud ei moodusta ega ole kunagi moodustanud ühist koostoimimisvälja, ei peaks neid selles tähenduses kohtlema kui erisubjekte. Emotsionaalne või majanduslik sõltuvus- või alluvussuhe ei pea kindlasti olema ainult ühist elupinda jagavate või samasse leibkonda kuuluvate isikute vahel. Samuti ei tähenda abielulised ega veresugulussidemed automaatset teineteisest sõltumist. Kaks eelnevat tingimust kindlasti suurendavad tõenäosust, et lähisuhtes olevad inimesed on teineteisest sõltuvussuhtes, mille järel peaks neid vajadusel kohtlema karistus- ja kriminaalmenetlusõiguse mõjualas kui erisubjekte. Käesoleva töö autor peab selles kontekstis vere- ja abielulistest sidemetest tähtsamaks ühise elupinna jagamist ja kuulumist samasse leibkonda, kuna koos elavad isikud mõjutavad ja sõltuvad üksteisest mingil määral alati kas emotsionaalselt või majanduslikult.

Iga valdkonna õiguslik reguleerimine vajab valdkonda puudutavate mõistete ja terminite osas selgust ja täpsust. Eesti õiguskorras puuduvad perevägivalda puudutavate mõistete legaaldefinitsioonid. Olukorras, kus karistusseadustikku on plaanis sisse viia muudatused, mis näevad raskendava asjaoluna ette süüteo toimepanemist isiku suhtes, kes on süüdlasest majanduslikus või perekondlikus sõltuvuses ning lähi- või sõltuvussuhtes kehalise väärkohtlemise toimepanemise eest raskema karistuse, on vaja erisubjektide ring määratleda. Käesoleva töö autor soovitab lähtuda pigem mõistest "lähisuhe" kui mahult laiemast terminist, mis hõlmab endas ka perekondlikud suhted. Süüteo kvalifitseerimisel lähisuhtevägivalla või perevägivallana on oluline tingimus emotsionaalne või majanduslik

sõltuvus- või alluvussuhe osapoolte vahel. Sõltuvus- või alluvussuhte hindamisel saab arvesse võtta osapoolte abielulisi, hõimkondlikke ja sugulussuhteid, ühise majapidamise olemasolu ja kuulumist samasse leibkonda praegu või minevikus, ühise vara või laste olemasolu ja teineteise tundmise ajalist pikkust.

Perevägivald on kahtlemata vägivallakuritegude eriliik, kuna süütegu on toime pandud erilist usaldust vajavas eluvaldkonnas inimeste vahel, kes on teineteise suhtes enamasti sõltuvad. Kindlasti ei vaja perevägivalla kuriteod eraldi kvalifitseerimist põhjusel, et vastasel juhul ei saaks nende suhtes menetlust alustada ega vägivallatsejat süüdi mõista. Perevägivalla kuritegude eraldi kvalifitseerimine omab laiemat eesmärki ühiskonna teavitamisel ning näitab riigipoolset hukkamõistvat suhtumist perevägivalda kui laialdaselt levinud sotsiaalsesse probleemi. Kuna perevägivalla puhul on suuresti tegemist soospetsiifilise probleemiga, nähakse soolise võrdõiguslikkuse ja perevägivalla omavahelist tihedat seotust, mida käesoleva töö empiirilises uurimuses osalenud prokurörid kordagi välja ei toonud. Seda enam on üllatav, et Eestis jõutakse vastavate sätete jõustamiseni alles 2014. aastal, arvestades, et Eestis elatakse üht Euroopa Liidu vägivaldseimat pereelu. Naistevastast vägivalda peetakse kõige suuremaks ebavõrdsuse väljenduseks ning naiste ja meeste aastasadade jooksul kujunenud ebavõrdsete võimusuhete väljenduseks.

Kindlasti ei vaja Eesti perevägivalla eriseadust ning mõeldamatu on ka topeltparagrahvide olemasolu iga karistusseadustikus sätestatud vägivallakuriteo juures. Perevägivalda tuleb suhtuda kui kuritegude eriliiki, sest vastavalt olukorrale tuleb sellesse suhtuda kui keskmisest raskemasse kuriteosse, kuna enamasti ei pöördu ohver õiguskaitseorgani poole pärast esimest vägivalla ohvriks langemise episoodi ning sellise juhtumi menetlemisel ja karistuse määramisel saab vajadusel arvesse võtta varasemaid episoode, mida alati hiljem tõendada pole võimalik. Prokurörid näevad sobiva lahendusena perevägivald kvalifitseerida mittekoosseisulise raskendava asjaoluna, mida saab arvesse võtta kõikide süüteokoosseisude juures, kuna perevägivald võib varieeruda väga erinevate karistusseadustikus sisalduvate kvalifikatsioonide vahel. Seda enam tundub arusaamatu, miks tahetakse karistusseadustiku muudatusena ette näha vaid kehalise väärkohtlemise koosseisu juures raskendava asjaoluna süüteo toimepanemist lähi- või sõltuvussuhtes. Kuivõrd menetletakse KarS §-i 121 järgi suuremat osa süü suuruselt ja teo tagajärgedelt erinevaid perevägivalla juhtumeid, siis võib ette tulla olukord, kus prokurörid on sunnitud isikut karistama, ja seda kõrgema sanktsiooniga, kui nad isikut karistada tegelikult ei taha. Selliseks võib pidada olukorda, kus

vägivald on eranditult esma- ja ühekordne ning vägivalda on väljundina nähtud pärast erakorralist situatsiooni ja emotsioonidega mittetoimetulemist. Ka selline olukord tähendab, et perevägivalda tuleb pidada eriliigiliseks kuriteoks, kuna teatud juhtudel ei ole mõistlik rangeid kriminaalmenetluslikke meetmeid rakendada ning vaja on võimalust kasutada kriminaalasja lahendamiseks kohtuväliseid menetlusliike. Prokuröride hinnangul sisaldab kriminaalmenetluse seadustik praegu piisavalt võimalusi lahendada juhtum kohtuväliselt, seda kriminaalmenetluse lõpetamisega avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur (KrMS § 202) ja leppimise tõttu (KrMS § 203[1]). Kuna kõrgem sanktsioon nähakse ette kehalise väärkohtemise eest lähi- või sõltuvussuhtes, võib tekkida olukord, kus niigi raskesti tõendatav perevägivalla juhtum muutub tõendamise osas veelgi keerulisemaks, kuna kõrgem sanktsioon tähendab suuremat motiveerimisvajadust.

Perevägivalla eraldi kvalifitseerimine omab praegusel hetkel seega eelkõige hukkamõistva suhtumise näitamise eesmärki, kuna juba olemasolevate paragrahvide miinimum- ja maksimum karistusmäärade vahe on piisavalt suur, mis on võimaldanud prokuröridel süüteoga seotud asjaolusid arvesse võttes suhtuda perevägivalla juhtumisse vajadusel keskmisest raskemasse kuriteosse. Prokurörid näevad vajadust pigem vaimse vägivalla kriminaliseerimiseks. Eestile on korduvalt tehtud ettekirjutusi ja antud soovitusi psühholoogilise vägivalla määratlemiseks õigusaktides, kuid planeeritavad muudatused karistusseadustikku selles osas muudatusi ette ei näe. Prokurörid puutuvad praktikas kokku probleemiga, kus ohver on olnud pikaajalise vaimse vägivalla ohver, mis on väljendunud näiteks pidevas alandamises, ähvardamises, psühholoogilises terroris, hirmutamises või igakülgse kontrolli kehtestamises ohvri elu üle, kuid kriminaalmenetluse alustamiseks peavad prokurörid otsima kas või üht füüsilise vägivalla elementi. Raske on ette kujutada olukorda, kus füüsilise või seksuaalse vägivallaga ei kaasne vaimset vägivalda, kuid vastupidine olukord on võimalik, kuigi on suur tõenäosus, et ühel hetkel vägivald eskaleerub ning lisandub ka füüsiline vägivald.

Perevägivald on teiste kuritegudega võrreldes eriline kuriteoliik ka seetõttu, et rakendatava menetlusliigi ja selles tulenevate rahaliste kohustuste ning karistusliigi ja -määra üle otsustamisel tuleb arvesse võtta asjaolu, et tihti elavad kannatanu ja kahtlustatav pärast vägivallaintsidenti ühist pereelu edasi, jagavad elupinda ning kuuluvad samasse leibkonda. Nad on endiselt teineteisest sõltuvad, mistõttu võib määratav karistus vangistuse või rahalise karistuse ja kriminaalmenetlusega kaasnevad rahalised kohustused otseselt mõjutada ohvrit ja

tema perekonda ning põhjustada teistkordset viktimisatsiooni. Ka ohvrid väljendavad enamasti, et nad ei soovi kahtlustatava karistamist. Eelnevaid asjaolusid arvesse võttes püüavad prokurörid võimalusel lahendada perevägivalla juhtumid kohtuväliseid menetlusliike rakendades, millega ei kaasne suuri rahalisi kohustusi kriminaalmenetluse kulude näol. Karistused perevägivalla osas peaksid olema komplekssed lisakaristuste ja -võimaluste osas. Perevägivalla juhtumite osas nähakse sotsiaalprogrammides osalemise kohustust kergemate kuritegude puhul mõjutusvahendina karistuse asemel või kohustuste kõrval ning raskemate kuritegude puhul mõjutusvahendina põhikaristuse kõrval. Umbes 45 % perevägivalla juhtumitest lahendatakse praegu kohtuväliseid menetlusliike rakendades. See aga tähendab, et osalemist sotsiaalprogrammides kriminaalmenetluse oportuniteediga lõpetamisel kohustada ei saa ning kuna sõlmitavad lepituskokkulepped on sageli üldsõnalised, ei sisalda need enamasti kohustust osaleda sotsiaalprogrammis või teraapias. Vaid 14 % lepituskokkulepetes sõlmitud kohustustest võib liigitada ravil või teraapias osalemise kohustuste alla.[130] Kui isik saab tingimisi karistuse, siis on sotsiaalprogrammides osalemise kohustus üsna tavapärane. Käesoleva töö autori arvates peaksid kriminaalmenetluslikud võtted võimaldama just kergemate kuritegude puhul kohustada isikut osalema sotsiaalprogrammides, kuna tõenäosus on suurem, et osapooled soovivad pärast kergemat vägivallaintsidenti koos edasi elada ning sotsiaalprogrammis või teraapias osalemine annab osapooltele võimaluse tegeleda nende vahel probleeme tekitavate ja vägivallani viivate olukordade ennetamise ja lahendamisega.

Eelneva kolme teemakategooria järelduste pinnalt saab öelda, et käesolev töö on aktuaalne, kuna perevägivalla juhtumite osas on õiguskaitseorganite poole pöördumiste ja nende osas kriminaalmenetluste alustamiste arv kasvanud. Perevägivalda saab vaadelda kui eriliigilist kuriteoliiki, mis vajab vastavalt olukorrale kas keskmisest rangemaid või leebemaid kriminaalmenetluslikke meetmeid. Perevägivald on mõistlik kvalifitseerida mittekoosseisulise raskendava asjaoluna, mida prokurörid saavad kasutada vajadusel kõikide süüteokooseisude juures ning see annab neile parema positsiooni karistuse küsimisel üldmenetluses kohtus või karistuse osas läbirääkimisel kokkuleppemenetluses. Samas ei saada aru, miks peab KarS § 121 edaspidi nägema ette kõrgema sanktsiooni, kui tegu on toime pandud lähi- või sõltuvussuhtes, kuna selle paragrahviga kvalifitseeritakse ka juhtumeid, mille käigus kannatanu kehavigastusi ei saanud või olid need kerged. Kõrgem sanktsioon toob kaasa

[130] Lepituskokkulepped sisaldavad enim viisakuskohustusi (84 %), rahalisi kohustusi (27 %), alkoholist/norkootikumidest hoidumise või tarbimise piiramise kohustusi (18 %) ning reaaltoiminguid (11 %). (Allikas: U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu, lk 25.)

suurema motiveerimisvajaduse ning võimalikud tõendamisprobleemid. Samuti võib ette tulla olukordi, kus kõrgem sanktsioon on ette nähtud olukorras, kus prokurörid asjaolusid arvesse võttes isikut karistada ei soovi. Kõrgema sanktsiooni võiks pigem ette näha raske tervisekahjustamise ja tapmise ning mõrva toime panemise eest lähi- või sõltuvussuhtes. Kindlasti tuleb perevägivalla eraldi kvalifitseerimises näha eelkõige riigipoolset hukkamõistva suhtumise näitamist, mis omakorda aitab kaasa paradigma muutumisele ühiskonnas suhtumisel perevägivalda. Kindlasti vajab õiguslikku reguleerimist vaimne ja psühholoogiline vägivald, mis võib samuti põhjustada ohvrile pikaajalist või püsivat tervisekahjustust.

Kuigi prokurörid peavad kohtuväliseid menetlusliike piisavaks olukorras, kus on vaja rakendada leebemaid kriminaalmenetluslikke meetmeid, arvab käesoleva töö autor, et praegune KrMS §§-de 202 ja 203[1] regulatsioon ei ole piisav, kuna ei võimalda lisakaristuse või -võimalusena kohustada perevägivallatsejat osalema sotsiaalprogrammides ja teraapias, mida võib käsitleda kui mõjutusvahendeid. Õiguslik regulatsioon võiks ette näha võimaluse, et ka kriminaalmenetluse lõpetamisel saab isikut kohustada osalema sotsiaalprogrammides või teraapias. Kuigi mitmed prokurörid ei näinud vajadust, et neil oleks seadusest tulenev õigus lisada lepituskokkuleppesse omapoolseid tingimusi just sotsiaalprogrammides ja teraapias osalemise kohustuse näol, öeldes, et lepituskokkulepe peab olema vaba igasugusest riigipoolsest sunnist, arvab käesoleva töö autor, et selline võimalus peaks prokuröridel olemas olema, et muuta lepituskokkulepped sisukamaks. Õigusvastasele käitumisele järgnev karistus, oportuniteediga lõpetamisel määratavad kohustused ja lepituskokkuleppes sisalduvad kohustused ja tingimused peavad olema proportsioonis tehtud teoga. Sotsiaalprogrammis ja teraapias osalemise kohustust ei saa käsitleda kui karistust, vaid pigem kui mõjutusvahendit. Käesoleva töö autor soovitab perevägivalla juhtumite osas kasutada mõjutusvahendeid raskemate kuritegude puhul põhisanktsiooni kõrval lisakohustusena ning kergemate perevägivalla juhtumite puhul lisakohustusena muude kohustuste kõrval või teatud olukorras ka nende asemel, mis väldib riigi ülemäärast sekkumist eraasjadesse. Kuna lähedaste vahel toimunud vägivallajuhtumite põhjuseks on sageli suhtlemisprobleemid, oskamatus tekkinud tülisid rahumeelselt lahendada või ka sõltuvusprobleemid, siis kohustus osaleda lisakohustusena karistuse või muude kohustuste kõrval või nende asemel sotsiaalprogrammis või teraapias annab osapooltele reaalse võimaluse oma probleeme sisuliselt ja põhjalikult lahendada või oskusi ja teadmisi nendeni viivaid olukordi ennetada ja lahendada. Kriminaalasja oportuniteediga lõpetamisel on isikut võimalik kohustada mitte tarvitama

narkootikume ja alluda ettenähtud sõltuvusravile (KrMS § 202 lg 2 p 4), kuid see ei ole võrreldav kohustusega osaleda sotsiaalprogrammis või teraapias. Lisaks eeltoodud ettepanekule, et prokuröridel võiks olla õigus lisada lepituskokkuleppesse omapoolseid kohustusi ja tingimusi, teeb käesoleva töö autor ettepaneku koostada avatud näidisloetelu lepituskokkuleppe võimalikest kohustustest ja tingimustest. Näidisloetuelu võiks sisaldada soovitusi ja näiteid, milliseid kohustusi ja tingimusi on varem seatud ja millised kohustused ja tingimused on mõistlik ja sobilik teatud vägivalla või probleemide puhul kahtlustatavale seada. Näidisloetelu võiks olla informatiivse tähendusega kannatanute jaoks, kes sageli ei oska või ei julge lepituskokkuleppesse kohustusi ja tingimusi seada, kuna nad on sellises olukorras esimest korda. See on üks põhjus, miks osad prokurörid peavad lepituskokkuleppeid liiga üldsõnalisteks, kuna arvavad, et kahtlustatavale seatud kohustused ja tingimused ei ole proportsioonis sooritatud kuriteoga. See võib esiteks kahtlustatavas tekitada karistamatuse tunde ning laiemalt jätta ühiskonnale mulje perevägivallast kui kergest kuriteost, mistõttu eelistavad mõned prokurörid kriminaalmenetluse lõpetada pigem KrMS §-i 202 alusel ja mitte leppimise tõttu, arvestamata kummagi kriminaalmenetluse lõpetamise aluse eesmärke.

Kriminaalmenetluse seadustik annab võimaluse lahendada perevägivalla juhtumi osas alustatud kriminaalmenetlus üldmenetluses, lihtmenetlusliike rakendades (praktikas eelkõige kokkuleppemenetlusega) või lõpetada kriminaalmenetlus eelkõige KrMS §§-de 202 ja 203[1] alusel vastavalt menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur ning leppimise tõttu (nn kriminaalmenetluse koosseisuga lõpetamise alused). 45 % perevägivalla osas alustatud kriminaalmenetlustest lõpetatakse erinevatel kriminaalmenetluse seadustikust tulenevatel koosseisuga lõpetamiste alustel, s.h 53 % avaliku menetlushuvi puudumise tõttu ja 42 % leppimise tõttu.[131] Vastavalt Eesti Vabariigi põhiseaduse[132] §-le 146 mõistab õigust ainult kohus, aga kuna suur osa perevägivalla kuritegudest lõpeb ilma tervisekahjustuse tekkimiseta või on tagajärjeks kerged vigastused, siis on vangistus või rahaline karistus või ka tingimisi karistus liiga koormavad karistusliigid esmakordselt perevägivalla kuriteos kahtlustatavale, mistõttu püüavad prokurörid õigustatult lahendada esmakordsed juhtumid kohtuväliselt. Pikaajalise perevägivalla juhtumid, kus ohver elab pideva hirmu all ning vägivalda on tema suhtes tarvitatud tihti, saavad lahenduse üldmenetluses kohtus või lahendatakse juhtum kokkuleppemenetlusega. “Kohtusse jõuab hinnanguliselt iga neljas perevägivalla juhtum. 53

[131] J. Salla, L. Surva. Perevägivallatsejate retsidiivsus, lk 2.
[132] Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 … RT I, 27.04.2011, 2.

%-l kohtusse jõudnud juhtumite puhul määratakse süüdistatavale tingimisi vangistus, 20 %-l juhtudest asendatakse vangistus üldkasuliku tööga, 14 % toimepanijatest saavad rahalise karistuse ning 13 % juhtumitest viib reaalse vanglakaristuseni."[133]

Süü suurust mõjutavad seadusest tulenevad kergendavad ja raskendavad asjaolud ning süüteoga seotud muud asjaolud, mida prokurörid saavad arvesse võtta menetlusliigi valikul, kuivõrd sõltub menetlusliigi valikust ka määratava karistuse või kohustuste liik ja määr, mis omakorda sõltuvad süü suurusest. Kui seadusest tulenevad nõuded ja alused on täidetud, arvestavad prokurörid perevägivalla juhtumi osas menetlusotsuse vastuvõtmise juures kõige enam kannatanu arvamusega. Kuigi lähtuvalt restoratiivõiguse põhimõtetest peetakse järjest olulisemaks kannatanu kaasamist kriminaalmenetluse otsustusprotsessi juurde, siis käesoleva töö empiirilises uurimuses osalenud prokurörid küll arvestavad kannatanu arvamuse ja soovidega menetlus- ja karistusliigi ja -määra valikul, kuid ei tee seda mitte eesmärgiga, et kannatanu saaks talle tekitatud kahjud hüvitatud, vaid eesmärgiga vältida ohvri teistkordset viktimisatsiooni vägivallatsejale määratava karistuse ja kaasnevate rahaliste kohustuste kaudu. Kahtlemata mõjutavad kriminaalmenetluslikud meetmed ohvri ja ülejäänud pere olukorda eriti siis, kui ohver ja vägivallatseja jäävad pärast vägivallaintsidenti teineteisest emotsionaalselt või majanduslikult sõltuma. Kuna kannatanu tunneb enamasti kahtlustatavat kõige enam, võib kannatanu teada, milline kriminaalmenetluslik meede võib kahtlustatava jaoks olla piisav, et ära hoida edaspidiseid õigusrikkumisi. Tuleb teada saada, kas piisab minimaalsest riigipoolsest kriminaalõiguslikust sekkumisest ja kriminaalmenetluse saab lõpetada, jättes kahtlustatava karistamata, kuid määrates talle teatud seadusest tulenevaid või lepituskokkuleppest tulenevaid kohustusi.

Käesoleva töö autor pani tähele, et väga mitmed prokurörid on valmis kannatanu soovile vastu tulles lõpetama kriminaalmenetluse KrMS §§-de 202 või 203^1 alusel, kui kannatanu on väljendanud soovi kahtlustatavat mitte karistada ka siis, kui prokuröril endal positiivset siseveendumust selles osas ei ole. Empiirilises uurimuses osalenud prokurörid olid enamasti teadlikud perevägivallale omasest dünaamikast ning võimalikest ohtudest näiteks juhtumi lepitusse suunamisel, kuid seda enam on arusaamatu, miks on nad valmis käituma esimesel korral vastupidiselt oma siseveendumusele. Nende hinnangul tuleb kannatanu sooviga selles olukorras arvestada, kuna eluliselt on see millegagi põhjendatud. Kuigi prokurörid arvasid, et pärast esimest ebaõnnestunud kriminaalmenetluse lõpetamist, kus osapoolte vahel on

[133] J. Salla, L. Surva. Perevägivallatsejate retsidiivsus, lk 2.

lisandunud uus vägivallaintsident või ei ole kahtlustatav täitnud lepituskokkuleppe kohustusi ja tingimusi, on kannatanud altimad pöörduma uuesti õiguskaitseasutuste poole, siis käesoleva töö autor on vastupidisel seisukohal. Kannatanu arvamust tuleb kindlasti perevägivalla juhtumi osas alustatud kriminaalmenetluse menetlusotsuse tegemise juures küsida, kuid arvestada tuleb, et kannatanu ei pruugi olla alati objektiivne. Kannatanu ei pruugi õiguskaitseorganitega tahta koostööd teha, ei ole objektiivne kõne all oleva vägivallaepisoodi või varasemate episoodide intensiivsuse ja tagajärgede osas või püüab neid üldse varjata. Ohvril on tendents vägivallatseja suhtes leebuda ka pärast raskete kehavigastuste saamist. Seda tingib eelkõige ohvri hirm vägivallatseja ees või ei näe kannatanu väljapääsu vägivaldsest suhtest ei materiaalses ega emotsionaalses mõttes ning ratsionaalselt kaalutledes ei soovi ohver seetõttu vägivallatsejale karistust ning võib anda oma nõusoleku juhtumi lepitusse suunamiseks, mis võib omakorda olla vägivallatseja poolt mõjutatud (mõjutada saab nii hirmutades kui perioodiliselt, nt kriminaalmenetluse ajal hästi käitudes). Asjaolu, et kannatanu on kahtlustatavaga leppinud ja ei soovi tema karistamist ei tähenda automaatset avaliku menetlushuvi puudumist, vaid kahtlustatava leppimisel kannatanuga avalik menetlushuvi väheneb. Töö autor pani tähele, et väga mitu prokuröri samastavad kannatanu soovi "avaldus tagasi võtta" sellega, et osapooled on omavahel leppinud, kannatanu kahtlustatavat karistada ei soovi ning menetluse võib avaliku menetlushuvi puudumise tõttu lõpetada.

Eelnevate põhjuste tõttu võib-olla ei peakski kannatanult küsima, milline peaks olema kahtlustatavale määratav karistus, kuna tema arvamus võib olla ebaadekvaatne. Pigem tuleb kannatanult küsida, milline kriminaalmenetluslik meede võib kahtlustatavale mõjuda piisavalt nii repressiivselt kui preventiivselt; kas osapoolte vahel on varem esinenud vägivalda, millise iseloomu ja tagajärgedega on see vägivald olnud ning kas ohver on varasemate episoodide tõttu pöördunud õiguskaitseorganite poole ning kui ta seda teinud ei ole, siis millistel põhjustel; kas vägivallatseja on kasutanud vägivalda mõne teise isiku või pereliikme vastu või on laps näinud vägivalda pealt; kas kahtlustatav ise on pärit vägivaldsest lapsepõlvekodust; kas ohver ja vägivallatseja elavad pärast vägivallaintsidenti edasi ühist pereelu ning milline on nende läbisaamine ja suhtlus; milline on kahtlustatava majanduslik olukord ning kas pere majanduslik olukord sõltub suuresti kahtlustatavast. Üldjuhul ei soovi prokurörid perevägivallas kahtlustatavale määrata rahalist karistust ega kasutada menetlusliike, millega kaasnevad suured rahalised kohustused kriminaalmenetluse kulude näol, kuna vägivallatsejale määratav rahaline karistus ja kohustused võivad halvendada kannatanu ja kogu ülejäänud pere

rahalist olukorda, mistõttu lõpetavad nad kriminaalmenetluse KrMS §-i 202 alusel ja määravad isikule kohustuse teha teatud arv tunde üldkasulikku tööd või §-i 203[1] alusel ning kahtlustatav peab täitma talle lepituskokkuleppega seatud kohustused ja tingimused. Kohtuväliseid menetlusliike rakendades ei kaasne kahtlustatava jaoks märkimisväärseid kriminaalmenetluse kulusid. Näiteks ei kaasne sundraha maksmise kohustust, mis teise astme kuriteos süüdimõistmise korral on 1,5 kuupalga alammäära, s.o 2014. aastal 532,5 eurot.[134] Rahaline karistus määratakse perevägivalla puhul väga harva, vaid paaril protsendil juhtudest. Kui rahalist karistust ei määrata üldjuhul inimesele, kellel ei ole eeldatavalt võimalust karistussummat tasuda, siis kriminaalmenetluse kulude hüvitamise kohustus kaasneb isiku süüdimõistmisel igal juhul ning raske on süüdimõistetud isikule selgeks teha, et see ei ole tema karistus.[135] Kindlasti on õige lähtuda menetlusliigi valikul ja karistuse määramisel isiku ja tema pere rahalistest võimalustest, kuivõrd peab karistus ja sellega kaasnevad kohustused olema isikule reaalselt täidetavad, kuid kriminaalmenetluse lõpetamise eelistamine suuresti kahtlustatava kehva rahalist olukorda arvesse võttes ei ole kooskõlas kriminaalmenetluse lõpetamise aluste, eelkõige lepitusmenetluse regulatsiooni eesmärgiga. Selle menetlusliigi kasuks otsustamise peab suuresti tingima muu eesmärk.

Kriminaalmenetluse seadustiku §-de 202 ja 203[1] alusel kriminaalmenetluse lõpetamist kasutatakse enamasti isikute puhul, kellel varasemad kuriteod puuduvad ning kelle puhul menetlejad leiavad, et nende edaspidist käitumist on võimalik positiivselt mõjutada karistust kohaldamata.[136] Esmakordse juhtumi puhul nägid uurimuses osalenud prokurörid võimalust pakkuda osapooltele kohtuväliseid menetlusliike, kui kannatanu kehavigastusi ei saanud või oli tegemist kergete kehavigastustega. Käesoleva töö autor pani tähele, et sarnaste juhtumite ning mõlema kriminaalmenetluse lõpetamise aluse olemasolul eelistasid prokurörid enam kriminaalmenetlusi lõpetada oportuniteedi alusel ning lepitusmenetlus polnud nende praktikas nii levinud menetlusliik, mida rakendada perevägivalla juhtumite puhul. Selgelt olid enam lepitusmenetlust valmis rakendama perevägivalla kuritegudele spetsialiseerunud prokurörid. Väga tihti on prokurörid valmis menetluse lõpetama, kui vägivalda tarvitati olmeprobleemide pinnalt tekkinud tüli käigus ning mõlemal osapoolel oli tüli tekkimises oma osa. Prokuröride praktika, mida keegi peab esmakordseks juhtumiks ja millal ollakse valmis menetlus

[134] Vastavalt Vabariigi Valitsuse poolt 28.11.2013 vastu võetud määruse nr-le 166 töötasu alammäära kehtestamise kohta on vastavalt § 1 lg-le 1 1. jaanuarist 2014. a tunnitasu alammääraks 2,13 eurot ja kuutasu alammääraks täistööajaga töötamise korral 355 eurot.
[135] J. Salla, L. Surva. Perevägivallatsejate retsidiivsus, lk 6.
[136] *Ibid.*

lõpetama, on erinev. Osad prokurörid võtavad selle juures arvesse ainult varasemalt õiguskaitseorganitele avaldatud juhtumeid, teiste jaoks välistab kriminaalmenetluse lõpetamise võimaluse teadmine, et osapoolte vahel on varem vägivalda esinenud, kuid kannatanu ei ole varasemaid episoode avaldanud. Eelnevast analüüsist aga selgus, et harva pöördub kannatanu õiguskaitseorgani poole pärast esimest korda vägivalla ohvriks langemist. Käesoleva töö autori arvates tuleb igal juhul arvestada ka varasemaid, kuid õiguskaitseorganitele avaldamata intsidente. Seda enam, kuna eelnevast analüüsist nähtus, et pikaajalise vägivalla ohver ei pruugi pöörduda õiguskaitseorgani poole pärast üht ja suuremat rünnet, vaid kuna ta väsib kannatamisest ning minevikus võib osapoolte vahel olla veel suuremaid vägivallaepisoode. Käesoleva töö autori arvates tuleb menetlusliigi valikul ilmtingimata arvestada varasemaid õiguskaitseorganitele avaldatud vägivallaepisoode, kuid arvestada tuleb ka episoode, mida kannatanu varem avaldanud ei ole ja mille suhtes menetlust alustatud ei ole. Kindlasti ei tohi varasem vägivald automaatselt välistada kriminaalmenetluse koosseisuga lõpetamist, kuid arvesse tuleb võtta varasemate episoodide iseloomu, intensiivsust ja tagajärgi.

Valdav on arusaam, et lapsed, kes on perevägivalla pealtnägijad, on samuti toimunud vägivallaintsidendi ohvrid. Eesti õiguses sellekohane regulatsioon puudub ning planeeritavad muudatused karistusseadustikku ei too selgust, kes on materiaal- ja karistusõiguse mõttes perevägivalda pealt näinud lapstunnistaja. Lapse perevägivalla pealt nägemine on üks süüteoga seotud asjaolu, mida empiirilises uurimuses osalenud prokurörid enim arvesse võtavad. Olukord, kus laps on vägivalda pealt näinud, muudab juhtumi menetlust kas menetlusliikide või karistusliigi ja -määra osas. Osad prokurörid välistavad lapstunnistajate olemasolul kohtuväliste menetlusliikide rakendamise. Käesoleva töö autori hinnangul ei saa automaatselt välistada lapstunnistajate olemasolul menetluse lõpetamist, s.h leppimise tõttu. Ainuüksi asjaolu, et laps on olnud perevägivalla pealtnägija, ei peaks välistama juhtumi lepitusse suunamist. Kindlasti peab seda arvestama raskendava asjaoluna, kuid samuti tuleb arvestada, kuivõrd sai laps toimuvast aru ning kui intensiivselt oli ta perevägivalda kaasatud. Kui tema arusaamisvõime toimunust aru ei lasknud saada ning lapse huvid kahjustada ei saanud, ei ole kindlasti põhjust välistada kriminaalmenetluse koosseisuga lõpetamist, s.h leppimise tõttu.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kõige rohkem võtavad prokurörid lisaks seadusest tulenevate süü suurust mõjutavatele kergendavatele ja raskendavatele asjaoludele süüteoga seotud

asjaoludena arvesse kannatanu arvamust karistuse osas; kas osapooled on omavahel leppinud; osapoolte omavahelise suhtlemise ja läbisaamise iseloomu; varasemaid vägivallaintsidente osapoolte vahel ning asjaolu, kas perevägivalda nägid pealt lapsed. Enim arvestavad prokurörid ajaoluga, et määratav rahaline karistus või kriminaalmenetlusega kaasnevad rahalised kohustused ei põhjustaks ohvri teistkordset viktimisatsiooni. Väga oluline on prokuröride jaoks selle juures teadmine, kas osapooled elavad pärast vägivallaintsidenti koos ning on endiselt teineteisest sõltuvad või mitte. Oluliselt kergem on määrata kahtlustatavale rahaline karistus või kasutada menetlusliike, millega kaasnevad rahalised kohustused, kui on teada, et see ei mõjuta kannatanut ning ülejäänud perekonda. Töö autor pani tähele, et prokuröride motivatsioon ja põhjendused juhtumi lepitusse suunamisel ei ole aga sageli kooskõlas restoratiivõiguse põhimõtetest lähtuva lepitusmenetluse eesmärkidega. Kuigi KrMS §§-e 202 ja 203[1] kohaldatakse väga sarnastel alustel ja juhtumite puhul, on need kaks kriminaalmenetluse lõpetamise alust eesmärkidelt erinevad ning omavad nii eeliseid kui negatiivseid omadusi vastavalt juhtumile.

Lepitusmenetluse eesmärk tuleneb restoratiivõiguse põhimõtetest, mille kohaselt tuleb kuriteo kui konflikti lahendamisele kaasata nii kuriteo toimepanija kui ka kuriteoohver, kelle õigusi rikub kuritegu kõige otsemas tähenduses. Võrreldes tavalise kriminaalmenetlusega toimub lepitusmenetluse näol ohvri oluliselt suuremal määral kaasamine otsustusprotsessi. Lepitusprotsessi tulemusena sõlmitava lepituskokkuleppe kohustuste ja tingimuste näol peaks toimuma kuriteoga tekitatud kahjude otsene hüvitamine kannatanule. Perevägivalla puhul kannatanud erilist karistust vägivallatsejale tavaliselt ei ootagi. Nad on tõepoolest valmis leppima ning omavahelisi suhteid parandama. Seda eriti aga siis, kui osapooled jagavad pärast vägivallaakti endiselt ühist eluaset või on neil ühised lapsed. Kriminaalmenetluse lõpetamisel KrMS §-i 202 alusel pannakse küll süüdlasele alati kohustus heastada kuriteoga tekitatud hüvitamata kahjud ja tasumata menetluskulud ning kui kahjude hüvitamine ei ole 6 kuu jooksul reaalne, siis menetlust ei lõpetata, kuid kohustus hüvitada kuriteoga tekitatud kahjud tähendab siinkohal varalist ja mitte moraalset kahju.[137] Perevägivalla juhtumi lepitusse suunamist võiks kaaluda eelkõige siis, kui osapooled elavad pärast vägivallaintsidenti ühist pereelu edasi, jagavad ühist elupinda, kuuluvad samasse leibkonda või on neil ühised lapsed või vara. Eelnevate põhjuste tõttu on inimesed enamasti teineteisest sõltuvad ning neil võib eelnevatel alustel edaspidi probleeme ja tülisid tekkida, mis võivad viia vägivalla

[137] Riigi peaprokuröri 12. aprilli 2007. a juhis KrMS §§-de 202-203[1] rakendamise kohta nr RP-1-4/07/3, p 7.

tarvitamiseni. Kui inimesed enam teineteisest sõltuvad ei ole, võib suurema tõenäosusega eeldada, et neil eeltoodud põhjustel probleeme ei teki. Samas ei ole endiste elukaaslaste või abikaasade vaheline vägivald harv, mis annab märku, et osapooltel on omavahel lahendamata probleeme või on nad teineteisega laste või ühise vara kaudu seotud. Käesoleva töö autorile meeldis ühe prokuröri välja toodud idee, kus osapooled olid juba omavahel olukorra lahendanud, nad olid leppinud ega olnud menetlusotsuse vastu võtmise ajaks enam teineteisest sõltuvad ning lepitusmenetluse kaudu pakkus prokurör neile juriidilist lahendust olukorrale ilma riigipoolse ülekriminaliseerimiseta. Alati ei peaks seega välistama juhtumi lepitusse suunamist, kui osapooled on ise omavahel suutnud situatsiooni rahumeelselt lahendada.

Prokuröride sõnul meeldib väga paljudele kannatanutele idee katseajast, mille kestel kahtlustatav kontrollib oma käitumist ning kannatanu saab end tunda turvalisemalt. Tingimisi karistus, millega kaasneb katseaeg ning kontrollnõuete ja kohustuste täitmise kohustus, toob kaasa aga näiteks sundraha maksmise kohustuse ning vägivallatsejast saab kriminaalkorras karistatud isik. Väga paljudes perevägivalla juhtumites oleks tegemist riigipoolse ülekriminaliseerimisega. Juhtumi lepitusse suunamisel saab aga ühendada 6 kuu pikkuse kontrollperioodi kahtlustatavale, kohustuse osaleda sotsiaalprogrammides, kannatanul on võimalus nõuda kahtlustatavalt talle tekitatud varalise ja moraalse kahju hüvitamist, kuid samal ajal ei lisandu kohustust hüvitada kriminaalmenetluse kulusid eelkõige sundraha näol ning vägivallatsejast ei saa kriminaalkorras karistatud isikut.

Kuivõrd on lepitusprotsessi eesmärk anda osapooltele võimalus vägivallani viinud probleemide lahendamiseks ning võimalus rääkida oma mõtetest ja tunnetest ning sellest, mis valmistab nendevahelises suhtlemises pingeid, probleeme ja tülisid, peavad lepituses osalevad kannatanu ja kahtlustatav olema suhtes võrdsed osapooled. On mõeldamatu lepitada perevägivalla osapooli, kus vägivallatseja on ohvri suhtes kasutanud vägivalda pikka aega ning kus on toimunud pikaajaline ohvristumine. Sellises olukorras ei ole osapooled kunagi võrdsed, ohver on vägivallatseja poolt manipuleeritav ning kardab teda. Edukas lepitusmenetlus sõltub suuresti peresuhtes kasutatud vägivalla iseloomust. Kuigi ka olmeprobleemide pinnalt tekkinud perevägivalla juhtumites on enamasti olnud pikaajaline taust, siis käesoleva töö autor arvab, et kui vägivald on olnud kergekujuline ning mõlemal osapoolel on enamasti tüli tekkimisel oma osa, siis võib just lepitusmenetlusega kaasnev leebe kriminaalmenetluslik sekkumine anda osapooltele reaalse võimaluse oma probleeme sisuliselt ja põhjalikult lahendada või oskusi ja teadmisi nendeni viivaid olukordi ennetada ja

lahendada. Lepituses osalevate osapoolte tahe peab olema tõepoolest leppimine ja omavaheliste probleemide lahendamine, milleks peaks võimaluse andma lepitusprotsess lepitaja vahendusel. Kahtlustatav ei tohi näha lepitusmenetluses ainult kui kriminaalmenetlusest pääsemise võimalust, mis võib temas tekitada karistamatuse tunde, mistõttu on eriti oluline, et lepitusprotsess oleks reaalne ja ei keskenduks ainult viimasele episoodile, mille suhtes alustati kriminaalmenetlust. Kuna prokurörid tõid välja probleemi, et lepitusprotsessi käigus ei toimu tegelik pereprobleemide arutamine, on veelgi olulisem, et lepituskokkulepped oleksid sisukad ning sisaldaksid sotsiaalprogrammides ja teraapias osalemise kohustusi, kuivõrd on nende käigus võimalik osapooltel tegeleda omavaheliste suhtlemisprobleemidega, õppida tekkinud tülisid rahumeelselt lahendama ning kui probleemid saavad alguse sõltuvusprobleemidest, siis on võimalik kahtlustatavat kohustada osalema vastavas teraapias. Käesoleva töö autor arvab, et kui peresuhtes põhjustab probleeme enamasti kas ühe osapoole või mõlema sõltuvusprobleem, ei ole lepitusmenetlus sobiv menetlusliik, kuna vägivalda põhjustab probleem, mida lepitusmenetluse ja 6 kuu pikkuse kontrollperioodiga lahendada ei saa.

Lepitusmenetlus on muude kriminaalmenetluse seadustikus sisalduvate menetlusliikidega võrreldes eriline menetlusliik, kuna selle eesmärk on otsesõnu ja mitte varjatult arvestada kannatanu huvidega. Lepitusmenetluse kasuks peaks prokurör menetlusliigi valikul otsustama ainult siis, kui juhtum on võimalik lahendada lepitusmenetluse eesmärke arvesse võttes. Lepitusmenetluse kaudu peab toimuma kahjude hüvitamine kannatanule lepituskokkuleppe kohustuste ja tingimuste kaudu, lepitusprotsess ja sotsiaalprogrammides või teraapias osalemise kohustus peab osapooltele andma võimaluse tegeleda probleeme valmistavate olukordade lahendamise ja ennetamisega ning osapooled peavad tahtma peamise lepituses osalemise eesmärgina tegeleda probleeme valmistavate olukordade lahendamise ja ennetamisega.

Lepitusmenetlusse suunamine eeldab kannatanu ja kahtlustatava omavahelise suhtluse iseloomu teadasaamist. On mõeldamatu suunata lepitusse osapooli, kes omavahel rahumeelselt ei suhtle või kus kannatanu kardab kahtlustatavat, on kahtlustatava poolt kergelt mõjutatav või temast suurel määral sõltuvuses. Kuivõrd on lepituses osalemise kõige olulisem eeldus poolte vaba tahe ja nõusolek olemasolu, peab arvestama, et kannatanu soov menetlus lõpetada ja kahtlustatavat mitte karistada võib olla tulenenud tema hirmust kahtlustatava ees või on teda selleks mõjutatud. Kannatanu võib tunda endal süüd kriminaalmenetluse

alustamise pärast ning võib lepitusmenetluses näha võimalust kriminaalmenetlus kergete tagajärgedega lõpetada, mistõttu ei taha ta ka lepituskokkuleppes seada kahtlustatavale kohustusi ja tingimusi. Kannatanupoolset vabal tahtel põhineva nõusoleku puudumist peetakse lepitusmenetluse kõige suuremaks ohuks. Prokuröri jaoks peaks olema väga oluline kohtuda enne juhtumi lepitusse suunamist mõlema osapoolega, et välja selgitada nende eesmärgid ja vabal tahtel põhinev nõusolek lepituses osalemiseks. Käesoleva töö autor pani tähele ohtu, et väga mitmed prokurörid ei kohtu osapooltega isiklikult ning usaldavad kannatanu poolt kohtueelses menetluses antud ütlusi, mille kohaselt on ta kahtlustatavaga leppinud ega soovi tema karistamist. Kui osapooled ei soovi juhtumi lepitusse suunamist kooskõlas lepitusmenetluse eesmärkidega või ei ole prokurör kindel kannatanu vaba tahte olemasolus lepituses osalemiseks, tuleks pigem eelistada kriminaalmenetluse lõpetamist oportuniteedi alusel.

Käesoleva töö autor ei suhtu lepitusmenetlusse ja kriminaalmenetluse oportuniteediga lõpetamise alusesse kui teineteise alternatiividesse, kuivõrd on nende kahe regulatsiooni eesmärgid erinevad. Nende kahe kriminaalmenetluse koosseisuga lõpetamise seadusest tulenevad alused on küll sarnased, kuid põhjendused, motivatsioon ja süüteoga seotud asjaoludega arvestamine, millisel juhul suunata perevägivalla juhtum lepitusse, peaksid olema erinevad. Töö autor tõi eelnevalt välja, milliseid asjaolusid arvesse võttes otsustavad prokurörid perevägivalla juhtumi suunata lepitusse, millised on nende põhjendused ja motivatsioon selleks. Töö autor tõi omakorda välja asjaolud, mida arvesse võtta menetlusliigi valikul ning olukorrad ja põhjendused, miks ja millal eelistada või mitte eelistada perevägivalla juhtumite puhul lepitusmenetluse rakendamist ja kriminaalmenetluse oportuniteediga lõpetamist. Eelneva analüüsi põhjal järeldab töö autor, et väga tihti ei lähtunud prokurörid menetlusliigi valikul restoratiivõiguse põhimõtetest ning juhtumi lepitusse suunamisel restoratiivõigusest tulenevatest lepitusmenetluse eesmärkidest. Prokurörid ei pidanud lepituskokkuleppes sisalduvaid kohustusi ja tingimusi piisavaks kannatanule kuriteoga tekitatud kahjude hüvitamise seisukohast, kuid leppisid olukorraga, kuivõrd peab lepitusmenetlus nende hinnagul olema vaba riigipoolsest sunnist ning kui lepituskokkuleppe kohustused ja tingimused rahuldavad kannatanut, ei näinud suurem osa prokuröridest vajadust regulatsiooni muutmiseks. Samas prokurörid, kes just lepituskokkuleppe üldsõnaliste ja nende hinnangul kuriteoga mitteproportsioonis olevate kohustuste ja tingimuste tõttu eelistavad sarnaste juhtumite puhul lõpetada kriminaalmenetluse oportunieedi alusel, peavad regulatsiooni muutmist vajalikuks, mille

kaudu saaks toimuda kuriteoga tekitatud kahjude hüvitamine kannatanule. Üldiselt pidasid prokurörid kriminaalmenetluse oportuniteediga lõpetamist ohutumaks menetlusliigiks, kuivõrd võib kannatanu lepitusse suunamise nõusolek olla kahtlustatava poolt mõjutatud. Lepitusmenetlust peeti rohkem ressurssi vajavaks menetlusliigiks. Vähe osati välja tuua lepitusmenetluse pooltargumente kas või kaasneva 6 kuu pikkuse kontrollperioodi näol, mille kestel saab kannatanu end ohutumalt tunda ning sotsiaalprogrammides ja teraapias osalemise kohustuse vajalikkust, kus osapooled saavad tõepoolest tegeleda probleeme tekitavate olukordade lahendamise ja ennetamisega. Kui kannatanu enamasti kahtlustatava karistamist ei taha, siis sellegipoolest tahab ta end tunda turvaliselt ning elada vägivallavaba elu.

Lisaks eelnevalt tehtud ettepanekutele perevägivalda puudutavate mõistete ja terminite defineerimise osas, kuivõrd mõistavad prokurörid praegu valdkonnaga seotud mõisteid ja termineid erinevalt; tehtud ettepanekule, et prokuröridel peaks olema seadusest tulenev õigus lisada lepituskokkuleppesse omapoolseid kohustusi ja tingimusi eelkõige sotsiaalprogrammides ja teraapias osalemise kohuse näol eesmärgiga muuta lepituskokkulepped sisukamaks ja proportsionaalseks sooritatud kuriteoga ning lepitusmenetluse regulatsiooni eesmärkidest lähtuvaks, tegi töö autor ettepaneku kriminaliseerida vaimne vägivald, mis väljendub näiteks pidevas psühholoogilises terroriseerimises, alandamises, ähvardamises ja ohvri igakülgses kontrollis, karistusseadustikus. Eelnevale vajadusele juhtisid tähelepanu mitmed empiirilises uurimuses osalenud prokurörid. Töö autor tõi välja probleemi, kus ühiskond küll peab perevägivalda kuriteoks, kuid puudub teadlikkus perevägivalla dünaamikast ning milliste tagajärgedega võivad olla perevägivalla kuriteod, mistõttu ei soovi ühiskond perevägivallale reageerida, peab seda pere siseasjaks ning näeb kohustust sekkuda riigil. Töö autor tõi välja vajaduse kohustada kahtlustatavaid enam osalema sotsiaalprogrammides või teraapias, mida kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS §-i 202 alusel ei võimalda ning mida kriminaalmenetluse leppimisega lõpetamise korral rakendatakse liiga vähe. Töö autor tõi välja võimalikud probleemid, mis võivad kaasneda karistusseadustikku plaanitavate muudatuste sisse viimisega. Esiteks vajab kõrgem sanktsioon rohkem tõendeid ning suuremat motiveerimisvajadust, valdkonda puudutavate terminite ebaselgus võib kaasa tuua raskusi teo kvalifitseerimisel ja põhjustada vaidlusi ning kõrgem sanktsioon nähakse ette praktikas ette tulevates olukordades, kus lähi- või sõltuvussuhtes kuriteo toime pannud isikut prokurör karistada ei taha. Parima võimalusena nägid prokurörid pereliikme vastu toime pandud kuriteo pidamist raskendavaks asjaoluks, mida saab kasutada vajadusel kõikide

süüteokoosseisude juures. Raskemat sanktsiooni ei pidanud prokurörid KarS §-i 121 juures vajalikuks. Pigem peetakse rangemat sanktsiooni vajalikuks raske tervisekahjustuse tekitamise ning tapmise ja mõrva süüteokoosseisude juures.

Lisaks eelpool toodud regulatsiooni muudatusettepanekutele, välja toodud probleemidele ja ohtudele teeb autor ettepaneku muuta lepitusmenetluse regulatsiooni järgnevalt, et lepitamine võiks olla lubatud ka juhul, kui täisealine on kuriteo toime pannud alaealise kannatanu suhtes. Praegu keelab sellise võimaluse KrMS § 203^1 lg 1 p 2. Kindlasti tähendab selline võimalus ohte ja riske, kuna selline olukord tuleb peresuhtes ette eelkõige lapse ja lapsevanema vahel, kelle vahel on sõltuvus- ja alluvussuhe. Nagu eelnevast analüüsist nähtus, ei pidanud mitu prokuröri heaks plaanitavaid muudatusi karistusseadustikku, mille kohaselt nähakse kõrgem sanktsioon ette siis, kui kehaline väärkohtlemine on toimepandud lähi- või sõltuvussuhtes, sest prokuröride praktikas on olukordi, kus nad kuriteo toimepannud isikut asjaolusid arvesse võttes karistada ei taha. Sellised on eelkõige olukorrad, kus vägivald on eranditult esma- ja ühekordne ning vägivalda on väljundina nähtud pärast erakorralist situatsiooni ja emotsioonidega mittetoimetulemist. Selliseid olukordi võib ette tulla lapse ja lapsevanema vahelises suhtes, kus lapsevanem ei ole loomult vägivaldne, kuid ühekordne lapse poolt provotseeritud olukord on viinud kerge vägivallavormi tarvitamiseni. Käesoleva töö autor ei pea õigeks, et KrMS § 203^1 lg 1 p 2 välistab kriminaalmenetluse lõpetamise kõikide täisealise poolt alaealise kannatanu vastu toimepandud kuritegudes. Töö autor peab õigeks, et kui kuritegu on toime pandud täisealise poolt alaealise kannatanu vastu, käesolevas töö uurimisvaldkonda arvesse võttes eelkõige siis, kui peresuhtes on lapsevanem kuriteo toime pannud lapse suhtes ning nende vahel on sõltuvus- ja alluvussuhe, siis ei ole kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu keelatud, kuid juhtumi lepitusse suunamine peab toimuma erilise hoolikusega. Kriminaalmenetluse lõpetamine võiks olla lubatud kehalise väärkohtlemise puhul, kuivõrd võib KarS § 121 tähendada olemuselt ja tagajärgedelt erinevaid tegusid alates juustest sikutamisest ja laksu andmisest.

Prokuröride praktikas suhtutakse lepitusmenetlusse ühte alternatiivi kriminaalmenetlusele, mille kaudu rakendub küll kriminaalvastutus, kuid seda ilma kriminaalkaristuseta. Kui lepitusmenetlus on edukas, on see põhjus kriminaalmenetluse lõpetamiseks. Lepitusmenetlusse ei tuleks suhtuda alati kui kriminaalmenetluse alternatiivi, mistõttu võiks lepitusse suunamist ka praktiseerida ka kuritegude puhul, mille puhul kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu lubatud ei ole. Edukat leppimist ning lepituskokkuleppest

tulenevate kohustuste õigeaegset täitmist saaks käsitleda kui kergendavat asjaolu. Avaliku menetlushuvi puudumisel on mõistlik lubada kriminaalasi lõpetada ka suurema süü puhul. Osapoolte lepitamist ei peaks välistama iseenesest asjaolu, kas kuriteo puhul on tegemist I astme kuriteoga või II astme kuriteoga, mille puhul on avalik menetlushuvi. Iga leppimine ei pea tähendama automaatselt garantiid kriminaalmenetluse lõpetamiseks. Raskematel juhtudel võib see olla üksnes karistuse kergendamise eelduseks. Ühe võimalusena pakutakse ka välja, et lepitusmenetlust ei peaks kasutama kui alternatiivi tavalisele kriminaalmenetlusele, vaid lepitusse võib osapooled suunata alles pärast kohtumenetluse lõppu, kui süüdistatava süü on tõestatud. Tekib küsimus, mis jätta raskema kuriteo ohver ilma võimalusest, et kahtlustatav heastaks talle kuriteoga tehtud kahjud, kui kannatanu sellega nõus on. Kuigi on suurem tõenäosus, et pärast raskemat vägivallakuritegu ei jää perevägivalla osapooled kokku elama, siis ometi ei ole see võimatu ning oleks ebaõiglane jätta osapooled ilma võimalusest arutada kuriteoni viinud asjaolusid ning ennetada ja lahenda võimalikke vägivallani viivaid olukordi. Kui osapoolte lepituses osalemise soov on lepitusmenetluse eesmärkidega kooskõlas, peaks lepitamine olema lubatud ka raskemate kuritegude puhul, kuid seda ainult eeldusel, et selleks on olemas osapoolte, eriti aga kannatanu vabal tahtel põhinev nõusolek, mis on juhtumi lepitusse suunamise kõige olulisem eeldus.

KOKKUVÕTE

Arenenud riikides on lepitusmenetlus tavalise kriminaalmenetluse alternatiivina laialdast kasutust leidnud. Ometi ei ole lepitusse suunamine alati kohane abinõu ning ka perevägivalla juhtumite puhul peaks selle rakendamine olema seotud teatud piirangute ja kriteeriumitega. Eelkõige on oluline tagada osapoolte võrdsus ja turvalisus ning olla kindel lepituses osalemise vabas tahtes. Lepitusmenetlust ei tohiks võtta alati kui kriminaalmenetluse lõpetamise alust, vaid edukas lepitamine võib olla samuti karistuse kergendamise asjaolu. Kui osapooled on valmis leppima, siis ei peaks takistuseks olema ka suure süü olemasolu, kuid tuleb arvestada, et kriminaalkaristust see siiski asendada ei saa. Käesoleva magistritöö autor arvab, et kuigi karistusõigus on muutumas ning lepitusmenetluse ideoloogia vastandub kriminaalkaristuslikule kättemaksumudelile, siis praktikas leidub mõlemale kriminaalvastuse liigile rakendusala. Kriminaalkaristus peab aga taanduma seal, kus ohvri ja vägivallatseja leppimine on asjaolusid arvestades mõistlik ja võimalik.

Perevägivalla intsidendid võiksid olla juhtumid, mille lepitusmenetlusse suunamist peaks prokurör võimaluse korral kaaluma, kuna perevägivald on isikliku loomuga ning riigi liigne sekkumine kohtumenetluse näol võib perevägivalla ohvri olukorda halvendada. Ometi on just karistusõigusliku paradigma muutumisega aru saadud, kui oluline on arvestada ohvri õiguste ja huvidega, kuna just tema on see, kellele kuritegu on enim kahju tekitanud ning mille tagajärjed peab kurjategija heastama. Tuleb arvestada, et perevägivald on sageli korduv ja pikaajaline ning üks osapool on saavutanud domineeriva positsiooni teise pereliikme üle. Peamine murekoht perevägivalla juhtumite lepitusse suunamisel on tulemuste garantii puudumine. Seetõttu usutakse lepitusmenetluse edukusse pigem esmakordsete perevägivalla juhtumite puhul. Perevägivalla juhtumite suunamisel lepitusse tuleks eelistada juhtumipõhist lähenemist ning arvestada tuleb eelkõige ohvri huvidega. Edukas lepitusmenetlus sõltub suuresti peresuhtes kasutatud vägivalla iseloomust.

Kuigi lepitusse soovitatakse suunata perevägivalla juhtum, mis on eranditult esma- ja ühekordne ning vägivalda on väljundina nähtud pärast erakorralist situatsiooni ja emotsioonidega mittetoimetulemist, siis praktikas suunatakse lepitusse ka perevägivalla juhtumeid, mille puhul ei olnud tegu esmakordse vägivallaaktiga. Siinkohal tuleb arvesse võtta mitte niivõrd asjaolu, et vägivalda on osapoolte vahel enne esinenud, vaid kui kaua, kui palju ja milliste tagajärgedega see on olnud. Prokurörid näevad lepitusmenetlust sobiva

menetlusliigina ka olmeprobleemide pinnalt tekkinud tülide puhul, kus sageli on nii kannatanul kui kahtlustataval vägivallani viinud olukorras oma osa. Töö autor pani tähele, et prokuröride motivatsioon ja põhjendused juhtumi lepitusse suunamisel ei ole aga sageli kooskõlas restoratiivõiguse põhimõtetest lähtuva lepitusmenetluse eesmärkidega. Lepitusmenetluse eesmärkide kohaselt tuleb kuriteo kui konflikti lahendamisele kaasata nii kuriteo toimepanija kui ka kuriteoohver, kelle õigusi rikub kuritegu kõige otsemas tähenduses ning kellele peab toimuma otsene kuriteoga tekitatud kahjude heastamine vägivallatseja poolt. Lepitusmenetluse eesmärk on samuti anda osapooltele võimalus vägivallani viinud probleemide lahendamiseks ning oskused vägivallani viivate olukordade ennetamiseks.

Töö autor jaatab sissejuhatuses püstitatud hüpoteesi esimest osa, et lepitusmenetlus on kohane menetlusliik perevägivalla juhtumite puhul. Töö autor ei saa jaatada hüpoteesi ülejäänud osa, et praeguse praktika kohaselt toimub lepituskokkuleppega kuriteoga tekitatud kahjude otsene hüvitamine ohvrile, kuivõrd peab käesoleva töö autor ja suur osa intervjueeritud prokuröridest lepituskokkuleppe kohustusi ja tingimusi üldsõnalisteks ning mitte proportsioonis olevateks kuriteoga sooritatud kahjudega. Kannatanu kaasatakse küll kuriteo menetlus- ja otsustusprotsessi niivõrd, et prokurörid arvestavad menetlusotsuste vastuvõtmise juures enim kannatanu arvamusega, kui kannatanu ei soovi kahtlustatava karistamist ning soovib juhtumi lepitusse suunamist, kuid lepitusprotsessi tagajärjel sündiva lepituskokkuleppe kohustuste ja tingimuste kaudu ei toimu enamasti kannatanule kuriteoga tekitatud kahjude otsest hüvitamist. Lepitusmenetluse probleem on selles, et see ei ole sisuline lepitamine, mida tunnistab ka suur osa prokuröre. Lepitusprotsessi raames ei lahendata osapoolte peresuhteid vaid arutatakse konkreetset vägivallani viinud olukorda. Praegust lepitusmenetluse rakenduspraktikat hinnates võib öelda, et see ei ole kooskõlas restoratiivõigusel põhineva lepitusmenetluse eesmärkidega, kuivõrd ei toimu kuriteoga tekitatud kahjude hüvitamist kannatanule ning osapooled lepitusprotsessi käigus abi peresuhtele ei saa.

Perevägivalda saab vaadelda kui eriliigilist kuriteoliiki, mis vajab vastavalt olukorrale kas keskmisest rangemaid või leebemaid kriminaalmenetluslikke võtteid. Mõlemal juhul mängib rolli asjaolu, et pereliikmed on enamasti omavahel kas emotsionaalselt või majanduslikult sõltuvad. Vägivallatsejale määratav kriminaalkaristus ning karistusega kaasnevad kohustused ei tohi põhjustada ohvri teistkordset viktimisatsiooni. Seetõttu väldivad prokurörid karistusliigi üle otsustamisel enim rahalise karisuse määramist kahtlustatavale, kuivõrd võib määratav rahaline karistus otseselt kahjustada ülejäänud perekonda. Kindlasti on eelneva

asjaoluga arvestamine eluliselt väga oluline, kuid lepitusmenetlust ei peaks kohaldama olukorras, kus peamine eesmärk on säästa kedagi kriminaalmenetlusega kaasnevatest rahalistest kohustustest. Lisaks eelnevale kahele süüteoga seotud asjaolule, mida empiirilises uurimuses osalenud prokurörid enim arvesse võtavad menetlusliigi valikul, arvestavad nad ka seda, kas perevägivalla juhtumi osapoolte vahel on varem juriidiliselt või faktiliselt olnud vägivallaintsidente ning kas ja millisel määral on perevägivalda pealt näinud lapsed. Prokuröride suhtumine lepitusmenetluse ja lepitusprotsessi tulemustesse on erinev, mistõttu erineb selles osas ka nende praktika. On prokuröre, kes soodustavad lepitusmenetluse rakendamist perevägivalla juhtumite puhul ning on prokuröre, kes eelistavad sarnaste juhtumite puhul rakendada muid menetlusliike ja kriminaalmenetluse lõpetamise aluseid. Seda just põhjusel, et juhtumi lepitusse suunamisel tuleb arvestada ohuga, et kannatanu nõusolek lepituses osalemiseks võib olla mõjutatud. Nad ei taha riskida võimalusega, et kuriteole ei järgne kuriteoga proportsioonis olev kriminaalmenetluslik meede ja tagajärg.

Lepitusmenetlus on muude kriminaalmenetluse seadustikus sisalduvate menetlusliikidega võrreldes eriline menetlusliik, mida prokurörid peaksid rakendama eesmärgipäraselt. See tähendab, et lepitusmenetlus on kohane menetlusliik siis, kui osapoolte peamine eesmärk lepituses osalemiseks on tõepoolest leppimine ning omavaheliste probleemide lahendamine lepitaja vahendusel. Kahtlustatava peamine eesmärk ei tohi olla kriminaalkaristusest pääsemine ning ta peab tahtma hüvitada kuriteoga tekitatud kahjud kannatanule. Kuigi lähedaste vahel toimunud vägivallajuhtumite põhjuseks on sageli suhtlemisprobleemid, oskamatus tekkinud tülisid rahumeelselt lahendada või ka sõltuvusprobleemid, siis käesoleva töö autor ei pea õigeks juhtumi lepitusse suunamist, kui peresuhtes põhjustab probleeme enamasti kas ühe osapoole või mõlema sõltuvusprobleem. Sellisel juhul ei ole lepitusmenetlus sobiv menetlusliik, kuna vägivalda põhjustab probleem, mida lepitusmenetlusega lahendada ei saa.

Lepitusmenetlusse suunamine eeldab kannatanu ja kahtlustatava omavahelise suhtluse iseloomu teadasaamist. On mõeldamatu suunata lepitusse osapooli, kes omavahel rahumeelselt ei suhtle või kus kannatanu kardab kahtlustatavat, on kahtlustatava poolt kergelt mõjutatav või temast suurel määral sõltuvuses ning osapoolte vahel on välja kujunenud ohvri ja vägivallatseja rollid. Töö autor peab lepitusmenetlust sobivaks menetlusliigiks perevägivalla juhtumite puhul, kui osapooled saaksid tõepoolest abi oma peresuhtes probleeme valmistavate olukordade ennetamiseks ja lahendamiseks. See eeldab praegusest

oluliselt suuremal määral seda, et karistused perevägivalla osas peaksid olema komplekssed lisakaristustega ja lisavõimalustega, näiteks kohustusega osaleda sotsiaalprogrammides või teraapias, mis annab osapooltele reaalse võimaluse tegeleda probleeme valmistavate olukordade lahendamise ja ennetamisega, kuivõrd praktikas lepitusprotsessi käigus seda ei toimu.

Victim-Offender Mediation in Criminal Procedure of Domestic Violence Cases

Summary

The aim of this master's thesis is to ascertain the circumstances when a domestic violence case is appropriate to mediate in a context of criminal procedure. In Estonia, victim-offender mediation (VOM) is used in practice as an alternative to criminal proceedings. If a domestic violence parties have participated in mediation procedure, have set the obligations what the offender has to do to remedy the damages caused to the victim and if the offender has fulfilled the obligations and conditions agreed in mediation contract, it is a cause to terminate a prosecution against the offender. Termination of a criminal proceeding is not allowed for all crimes. For example, it is prohibited to terminate a criminal proceeding against an adult who has committed a crime against a child.

A prosecutor can apply VOM if the facts of a minor offence are clear, there is no public interest in proceeding and the offender has reconciled with the victim of his/her crime under the conditions pointed out in the previous paragraph. The most important condition to apply VOM is the consent of the parties of a crime, especially the consent of the victim. According to the dynamics of domestic violence, the victim may be dependent on the perpetrator or can be afraid of him/her, so that the consent of the victim is not based on his/her free will. This is the main reason why there is no legal consensus whether a domestic violence case is appropriate to mediate or not. It is believed that domestic violence crimes are too serious crimes to mediate. Rarely a victim reveals the first offence against him/her. Usually, when a victim decides to reveal an offence committed against him/her, the parties have previously had more violent incidents.

The purposes of VOM are based on restorative justice. It is believed that when one family member has committed a crime against another family member, they should have a chance to resolve their problems that led to violence via mediator without excessive intervention of state. The author of this thesis conducted 9 expert interviews with prosecutors whose work area is mostly or partly domestic violence cases and who have applied at least once VOM to these cases. The author asked them what are the main circumstances, in addition to the circumstances coming from the law, they take into account when deciding which type of proceeding to apply to domestic violence cases and are the circumstances in accordance with

the purposes of VOM and restorative justice. In accordance to their answers, their practice differs greatly. Mostly they take into account the same circumstances but in different ways. As the VOM has been successful, they can terminate criminal proceeding and the offender will not be criminally punished with imprisonment or pecuniary penalty that usually can affect the victim and the whole family as well and cause secondary victimization. If there is a possibility to terminate a criminal proceeding in domestic violence case, they prefer to choose a type of proceeding that permits it. In this case, there will not be high costs of the criminal proceeding the perpetrator has to pay.

The prosecutors interviewed preferred VOM in cases where the parties of a domestic violence case decide to continue living together or they have children. If the parties decide to live together, they should have an opportunity to resolve their problems in relationship and the victim deserves his/her damages to be compensated. Secondly, the prosecutors take into account if there have been any previous violent incidents between the parties and what have been their nature and consequences. Some prosecutors exclude VOM if there have been any violent incidents before, proceeded or not. Thirdly, it is an important circumstance if there has been any child witnessed the violent incident. They take into account how much children understood what was happening, were involved into the situation and how much witnessing domestic violence harmed children's interests. Again, some prosecutors exclude VOM if there have been any child witness. The author of this thesis is concerned that the most important circumstance prosecutors take into account is the opinion of the victim. If the victim expresses that he/she doesn't want any legal punishment to the offender and he/she has reconciled with the offender, prosecutors try to terminate the proceeding with minor legal consequences. It is important to take into consideration the opinion of a victim before making procedural decisions in domestic violence case according to restorative justice principles but the prosecutors should consider more that the will and consent of a victim can be influenced by an offender. The author of this thesis is concerned that mostly the obligations and conditions agreed in mediation contract are declaratives and are not in proportion to the crime committed. Often the mediation contracts do not contain an obligation to participate in the social program or therapy what is considered to be the most efficient to domestic violence parties. After participating in social program or therapy they are more aware of how to prevent and resolve situations leading to violence.

The master's thesis is divided into four chapters. In the first chapter, the author gives an overview of the legal regulation of VOM that is one option to terminate criminal proceeding and how mediation process is carried out. The author points out that VOM does not always have to terminate criminal proceeding. It can also be a mitigating circumstance and it should not be considered as an alternative to criminal proceeding. The author gives an overview of historic background of mediation and restorative justice and introduces the economic and preventive functions of VOM. The author gives an overview of legal theory why it is necessary to involve the victim into decision-making process, why it is not always reasonable to punish the offender. As well, what are the theoretical views whether a domestic violence case is appropriate to mediate and under what conditions or is it too severe crime for mediation. Mediating a domestic violence case can give a wrong signal to the society that a domestic violence is a minor offence, although domestic violence can lead to murder or slaughter. Finally, as the legal regulations of VOM can vary between countries, the author introduce some legal regulations of EU countries where domestic violence cases can be mediated and it is recommended, where it is prohibited or associated with certain restrictions.

The second paragraph is about the research method used in the thesis. The author raises research problems and questions, categorizes analysis areas and justifies why it is chosen to conduct expert interviews with prosecutors as qualitative research method. In third paragraph, the author analyzes three more areas connected to domestic violence and VOM in addition to research problems and questions discussed already in this summary what are the circumstances prosecutors take into account while deciding whether and when a domestic violence case is appropriate to mediate and why they decide to apply VOM in domestic violence cases. The author also questioned do prosecutors see changes in the number of domestic violence cases and what is it caused by. All prosecutors see growth in the number of domestic violence cases and believe it is caused by social awareness. The society reveals more cases of domestic violence because there is awareness that domestic violence cases are priority crimes that cause the most harm to the society. The author wanted to know how prosecutors define "family" or "domestic violence" because there are no legal definitions of these terms, although family members are treated as special subjects in the outreach of criminal and penal law. Their definitions differ greatly and mostly they do not point put that in case of treating family members as special subjects they have to depend on each other what is the most important condition for the author of this thesis. The author questioned whether Estonia needs special law or paragraph to qualify domestic violence cases differently than

other crimes, what problems it might cause and what signal it gives to society. Prosecutors think that committing a crime against family members should be an aggravating circumstance to take into account but saw the need to criminalize psychological violence.

In the forth paragraph, the author gives answers to raised research questions, points out problems and observations coming from the interviews, discusses about the research problems and makes recommendations for legal and regulatory changes. The most important recommendation was about permitting mediation if an adult has committed a crime against a child. This is usual situation in family life when a parent is not naturally violent but a provocation from a child, an extraordinary situation and not coping with emotions leaded to use of violence without serious consequences.

One of the most violent family lives in EU is lived in Estonia and majority of the cases VOM is applied to are domestic violence cases. This is the reason why this master's thesis is topical because in Estonia it is mostly used in domestic violence proceedings but there is no consensus whether mediation is a proper procedure for this kind of crimes. Victim-offender mediation is a special type of procedure that should only be applied if it is in accordance with the purposes of mediation and restorative justice. Through mediation shall take place direct compensation of damages caused to the victim. Unfortunately, this was not the main reason why the prosecutors would decide to apply VOM instead of criminal proceeding or other type of proceeding that permit terminating criminal proceeding. Very important is to ascertain what is the purpose of the parties to participate in mediation, is it accordance with the purposes of mediation and restorative justice. The author of this thesis concludes that a domestic violence case can be mediated if the violence has not become common in the lives of family members and where the parties have not taken themselves as role of victim and perpetrator.

___ . ___ . _____ _____ /allkiri/

Mariken Arro

KASUTATUD MATERJALID

Kasutatud kirjandus

1. Albrant, M. Eesti naistevastase vägivalla vastane seadusandlus vaadelduna rahvusvahelisest perspektiivist. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.enu.ee/lisa/354_merle.pdf, 20. aprill 2014.
2. Ahven, A., Jakobson, J. jt. Kuritegevus Eestis 2009. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=52485/12.+Kuritegevus+Eestis+2009.pdf, 2. mai 2014.
3. Ahven, A., Klopets, U. jt. Kuritegevus Eestis 2012. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59116/Kuritegevus_Eestis_2012.pdf, 3. mai 2014.
4. Ahven, A., Klopets, U. jt. Kuritegevus Eestis 2013. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59453/KuritegevusEestis_2013.pdf, 19. aprill 2014.)
5. Anttila, I. Ad ius crimiale humanius. Kirjastus Saarijärvi, Finland, 2001.
6. Council of Europe. Gender Equality Strategy 2014-2017. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/EQUALITY/02_GenderEquality Programme/Council%20of%20Europe%20Gender%20Equality%20Strategy%202014-2017.pdf, 10. aprill 2014.
7. Eurobaromeetri raport september 2010. Domestic Violence against Women. Arvutivõrgus kättesaadav: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_344_en.pdf, 20. aprill 2014.
8. Euroopa Komisjoni 9. detsembri 2013. a pressiteade "Sooline palgalõhe: Euroopas töötavad naised 59 päeva tauta." Arvutivõrgus kättesaadav: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1227_et.htm, 20. aprill 2014.
9. Faget, J. Mediation and Domestic Violence. Arvutivõrgus kättesaadav: http://champpenal.revues.org/356, 21. aprill 2011.
10. Gil-Robles, A. Euroopa Komisjoni inimõiguste erivoliniku raport pärast Eesti külastamist oktoobris 2003. a. Arvutivõrgus kättesaadav: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=112789#P220_56462, 10. aprill 2014.
11. Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (16.07.2013). Arvutivõrgus kättesaadav: Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu nr 13-0726/01. Arvutivõrgus kättesaadav:

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58741/Karistusseadustiku+ja+sellega+seonduvalt+teiste+seaduste+muutmise+seaduse+eeln%F5u.pdf, 4. mai 2014.

12. Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58823/Karistusseadustiku+ja+sellega+seonduvalt+teiste+seaduste+muutmise+seaduse+seletuskiri.pdf, 4. mai 2014.
13. Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=061660010, 21. aprill 2011.
14. Kesküla, T. Perevägivalla vähendamisele suunatud sotsiaalprogrammide rakendamine Eestis. Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas 2012. a kaitstud magistritöö.
15. Klopets, U., Tamm, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=52673/Lepitusmenetluse+rakendamine.+Justiitsministeerium,+kriminaalpolitiika+osakond,+2010.pdf, 21. aprill 2014.
16. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50603/Kriminaalpoliitika+arengusuunad+aastani+2018.pdf, 21. aprill 2014.
17. Kruusamäe, M. Karistuse kohaldamise etapid Eesti kohtupraktikas. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1391/Karistuse%20kohaldamise%20etapid.pdf, 16. aprill 2014.
18. Laherand, M-L. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrükk, 2008.
19. Lasteombudsmani juhend. Abivajavast lapsest teatamine ja andmekaitse. Arvutivõrgus kättesaadav: http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/IMCE/abivajavast_lapsest_teatamine_ja_andmekaitse_-_juhend_0.pdf, 9. aprill 2014.
20. Lepitamise teenusstandard, kinnitatud Sotsiaalkindlustusameti peadirektori 30.06.2009.a käskkirjaga nr 70 lisa 2. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/public/teenusstandardid/atslepitus2009.pdf, 21. aprill 2014.

21. Pihl, B. Lepitusmenetluse õiguslikud aspektid, lk 69. Audentese ülikoolis 2008. a kaitstud magistritöö. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=39778/III+koht+Bret+Pihl+%26%238222%3BLepitusmenetluse+%F5iguslikud+aspektid%26%238220%3B.pdf, 3. mai 2014.
22. Perevägivalla teoreetilised käsitlused. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kuriteoennetus.ee/40370, 19. aprill 2014.
23. Pettai, I., Proos, I. Vägivald ja naiste tervis. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Vagivald_ja_naiste_tervis_1_.pdf, 19. aprill 2014.
24. Riigi peaprokuröri 12. aprilli 2007. a juhis KrMS §§-de 202-203 rakendamise kohta nr RP-1-4/07/3. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokuröri%20juhis%20KrMS%20202-203%27%20kohaldamise%20kohta%20koos%20muudatustega%20%2023%2012%202009.pdf, 21. aprill 2014.
25. Saar, J. Kriminaalpsühholoogia. Kirjastus Juura, 2007.
26. Salla, J., Surva, L. Perevägivallatsejate retsidiivsus. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57654/Perev%E4givallatsejate+retsidiivsus.pdf, 10. aprill 2014.
27. Soo, K. Lapsed vägivalla tunnistajana – mida näitavad uurimused? Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.naistekeskus.ee/wp-content/uploads/2012/02/Lapsed-vägivalla-tunnistajana.-Mida-näitavad-uurimused-1.pdf, 9. aprill 2014.
28. Soo, K. Paarisuhtevägivald Eestis – levik ja tagajärjed. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Paarisuhtevagivallaraport_loplik.pdf, 19. aprill 2014.
29. Sootak, J. Karistusõiguse alused, lk 19. Tallinn: Juura 2003.
30. Sootak, J. Sanktsiooniõigus, lk 114. Tallinn: Juura 2007.
31. Viano, E. Restorative justice for victims and offenders: A return to American traditions. Corrections Today, 2000, Vol 4.
32. Väli, M. Perevägivald. Riigikogu Kantselei õigus- ja analüüsiosakonna teemaleht nr 9/ 19.03.2012.

33. ÜRO Inimõiguste komitee 7. juuli 2004. a raport teemal „Violence against Women in Estonia“. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.omct.org/files/2004/07/2409/eng_2003_06_estonia.pdf, 10. aprill 2014.
34. ÜRO arenguprogrammi 2013. aasta inimarengu aruanne. Arvutivõrgus kättesaadav: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf, 20. aprill 2014.
35. Williams, K. S. Textbook on Criminology. Oxford University Press, 2004.

Kasutatud õigusaktid

36. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 … RT I, 27.04.2011, 2.
37. Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus 2001/220/JSK ohvri seisundi kohta kriminaalmenetluses. – Euroopa Liidu Teataja, L 82, 22. märts 2001, No 44. Arvutivõrgus kättesaadav: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001F0220:ET:HTML, 2. aprill 2014.
38. Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/conventionviolence/convention/Convention%20210%20Estonian.pdf, 19. aprill 2014.
39. Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. – RT 1992, 28, 370 … RT I, 13.12.2013, 12.
40. Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364 … RT I, 26.02.2014, 6.
41. Kriminaalmenetluse koodeks. – RT I 1995, 6, 69.
42. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166 … RT I, 26.02.2014, 8.
43. Ohvriabi seadus. – RT I 2004, 2, 3 … RT I, 13.12.2013, 19.
44. Vabariigi Valitsuse 28.11.2013 vastu võetud määrus nr 166 töötasu alammäära kehtestamise kohta. – RT I, 03.12.2013, 4.
45. Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376 … RT I, 05.07.2013, 22.

LISAD

Lisa 1. Intervjuu küsimused

Küsimused perevägivalla juhtumite esinemissageduse, perevägivalla juhtumite dünaamika ning muutuste kohta ühiskonnas perevägivalda suhtumisel

1. Kui suure osa teie tööst moodustab perevägivalla juhtumite menetlemine?
2. Kui kaua olete tegelenud perevägivalla juhtumite menetlemisega?
3. Kas olete märganud oma töös perevägivalla juhtumite arvu kasvu? Mis võib selle olla põhjustanud?
4. Kelle vahel defineerite vägivalla kui perevägivalla, teades, et Eestis ei ole olemas perevägivalla legaaldefinitsiooni?
5. Kuidas teie tajute ühiskonna suhtumist perevägivalda? Kas seda peetakse endiselt pere siseasjaks, kuhu välisinstantsid sekkuma ei peaks või on valdavaks saanud seisukoht, et ka koduseinte vahel toimuv saab olla kuritegu?
6. Kuidas iseloomustate tüüpilist perevägivalla juhtumit, mis teie menetlusse satub? Kas seda saab üldse iseloomustada? Kes on ohver, kes vägivallatseja?

Küsimused perevägivalla kui spetsiifilise kuriteoliigi menetlemise ning karistamise erisuste kohta

7. Kas te teete vahel pikaajalisel perevägivallal, kus üks osapool on pidevalt oma kaaslase terroriseerimise all ning olmetülil, kus mõlemal osapoolel on olnud tülis oma osa? Kas nende menetlemisesse peaks suhtuma kuidagi erinevalt?
8. Kas teie oma töös näete pigem seda, et ohver pöördub esimese ründe peale õiguskaitseorganite poole või pigem tehakse seda pärast pikemaajalist väiksemate rünnete kannatamist ning politsei poole pöördub ohver alles pärast tõsisemat rünnet?
9. Kas Eesti seadusandlus peaks perevägivalda teistest vägivalla kuritegudest eristama või on see piisav, kui see kvalifitseeritakse vastavalt teo olemusele ja tagajärjele?
10. Kas nö perevägivalla paragrahvi lisamine karistusseadustikku võiks anda ühiskonnale signaali, et igasugune vägivald on aktsepteerimatu, sh vägivald oma pereliikme suhtes, mida ajaloo vältel on peetud lubatavaks?
11. Kas uurite ohvrilt, millist karistust ta vägivallatsejale ootab? Kui jah, siis kas nad soovivad enamasti vägivallatseja karistamist ning millise karistusega? Kas on tavapärane see, et prokuröri juures öeldakse, et me oleme juba leppinud, elame koos edasi ja mingit karistust ohver vägivallatsejale ei taha?

Küsimused lepitusmenetluse kohaldamispraktika kohta perevägivalla juhtumite puhul, selle võimalike ohtude, kehtiva regulatsiooni puuduste ja võimalike muudatuste kohta

12. Kas olete oma töös suunanud perevägivalla juhtumeid lepitusmenetlusse?
13. Kas proovite perevägivalla juhtumid lahendada kohtuväliselt, suunates neid võimalusel lepitusmenetlusse? Miks?
14. Kui palju olete lepitusmenetlusi läbi viinud? Suurusjärk?
15. Millise perevägivalla juhtumi puhul olete nõus juhtumi suunama lepitusse? Kas pigem selliste puhul, kus juhtum oli tõepoolest esmakordne või ka selliste puhul, kus on teada, et tegelikult on vägivallaintsidente poolte vahel olnud ka varem?
16. Kas pakute lepitusmenetlust ise osapooltele välja või on nad sellest võimalusest juba varem teadlikud?
17. Kuidas teete kindlaks poolte vaba tahte lepituses osalemiseks, kuna perevägivalla puhul on tõenäoline, et ohver on teise poolt liialt mõjutatav? Kas näete, et pooled näevad lepitusmenetluses tõepoolest võimalust oma probleem lahendada või võetakse seda kui kriminaalkaristusest pääsemise võimalust?
18. Kas lepitusmenetlusse tuleb enamasti suhtuda/suhtutakse kui riiklikku kriminaalmenetluse alternatiivi?
19. Kas lepitusmenetlus võiks olla avatud kõigile kuriteo raskusest ja teo suurusest sõltumata, mis aga ei tähendaks automaatselt garantiid kriminaalmenetluse lõpetamiseks?
20. Kuivõrd arvestate te perevägivalla juhtumite menetlemisel sellega, kes kuriteol on olnud ka teise ringi ohvreid? Võiks see olla selliste kuritegude puhul raskendavaks asjaoluks?
21. Kuidas hindate lepituskokkuleppes vägivallatsejale pandud kohustusi? Kas need on enamasti piisavad, et süüdlane heastaks kuriteoga tekitatud kahju? Kas ohvrid üldse oskavad lepituskokkuleppesse kohustusi küsida?
22. Kas prokuröridel peaks olema võimalus lisada lepituskokkuleppesse omapoolseid kohustusi (nt osalemine sotsiaalprogrammis)?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **MARIKEN ARRO**,
(*autori nimi*)
(Sünnikuupäev: **22. juuli 1989. a**)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

LEPITUSMENETLUS MENETLUSLIIGINA PEREVÄGIVALLA JUHTUMITE PUHUL,
(*magistritöö pealkiri*)

mille juhendaja on , õigussotsioloogia lektor **ANNA MARKINA**
(*juhendaja nimi*)

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **5. mail 2014. a**